ЎзССР Давлат китоб палатаси
Экз.
Гос. книжная палата УзССР
№ 70495

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1995 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН 6 ЯНВАР № 1 (3288)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ ҚАРОРИ

АМИР ТЕМУР ТАВАЛЛУДИНИНГ 660 ЙИЛЛИГИНИ НИШОНЛАШ ТЎҒРИСИДА

Жаҳон тарихидаги буюк сиймолардан бири, Марказий Осиё халқларининг иқтисодий, сиёсий ва маънавий тараққиётига улкан ҳисса қўшган улуғ давлат арбоби ва саркарда, фан ва маданият ҳомийси соҳибқирон Амир Темур таваллудига 660 йил тўлиши муносабати билан Вазирлар Маҳкамаси ҚАРОР ҚИЛАДИ:

1. Кўрсатилган қутлуғ сана 1996 йилнинг октябр ойида Ўзбекистонда кенг миқёсда нишонлансин.

2. Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини ўтказиш ташкилий қўмитаси 1-иловага мувофиқ тасдиқлансин.

Ташкилий қўмита бир ой муддатда ушбу санага тайёргарлик кўриш тадбирларини ишлаб чиқсин ва уларнинг ижро этилишини ташкил этсин.

3. Мамлакат миқёсида ўтадиган байрам ва юбилей тадбирларини ўтказиш бўйича Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида уч кишидан иборат дирекция тузиш мақсадга мувофиқ деб топилсин.

Дирекция Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг биринчи ўринбосари раҳбарлигида иш олиб бориши белгилаб қўйилсин. Мамлакат миқёсида ўтадиган байрам ва юбилей тадбирларини ўтказиш бўйича Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги дирекция тўғрисидаги низом тасдиқлансин.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги дирекция фаолияти билан боғлиқ харажатлар учун 1995 йилдан бошлаб республика бюджетидан тегишли миқдорда маблағ ажратишни назарда тутсин.

Дирекцияга Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини ўтказиш ташкилий қўмитаси белгилаган тадбирларни амалга ошириш топширилсин.

4. Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги, Фанлар академияси тегишли вазирликлар, идоралар, ҳокимликлар ҳамда жамоат ташкилотлари билан биргаликда 1996 йилда "Амир Темур ва унинг дунё тарихида тутган ўрни" мавзуида халқаро анжуман ўтказсинлар.

5. Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, "Ўзбектуризм" миллий компанияси ва Молия вазирлиги бир ой муддатда Фанлар академияси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари билан биргаликда Амир Темур номи билан боғлиқ обидалар ва қадамжоларни таъмирлаш, консервациялаш ва ободонлаштириш, "Темурийлар даври маданияти ва санъати" мавзуида махсус халқаро туристик маршрутлар очиш юзасидан 1995-2000 йилларда амалга ошириладиган концепция-дастурни ишлаб чиқсинлар ва Вазирлар Маҳкамасининг тасдиғига киритсинлар. Шу жумладан, 1995-1996 йилларда бажариладиган ишлар алоҳида белгилаб қўйилсин ва тегишли маблағ ажратилсин.

6. Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги тегишли вилоятлар ҳокимликлари билан биргаликда очиқ танлов асосида 1996 йилда Амир Темур шарафига Самарқанд ва Шаҳрисабз шаҳарларида ёдгорлик мажмуи барпо этиш масаласини ҳал этсин.

7. Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси Амир Темур ва унинг даври фани, маданияти ва санъатига оид янги асарларни, шу жумладан, чет элларда нашр этилган адабиётлардан намуналарни нашр этишни ўз режасига киритсин.

8. Ўзбекистон Давлат телерадиоэшиттириш компанияси Амир Темур ҳаёти ва фаолиятини акс эттирувчи туркум кўрсатувлар дастурини тайёрласин ва амалга оширсин.

9. Ўзбекистон Давлат кинокомпанияси Амир Темурнинг ҳаёти ва ижтимоий-сиёсий фаолияти ҳақида 1995-1996 йилларда бадиий фильм яратиш бўйича чора-тадбирлар кўрсин.

10. Тошкент шаҳар ҳокимлиги Маданият ишлари вазирлиги ва Фанлар академияси билан биргаликда Амир Темур хиёбонида темурийлар даври тарихи музейини қуриш ва уни зарур экспонатлар билан жиҳозлаш юзасидан тадбирлар белгиласин.

11. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари, республика вазирликлари ва идоралари жамоат ташкилотлари, ижодий уюшмалар бир ой муддат ичида Амир Темурнинг жаҳон тарихида, айниқса Марказий Осиё халқлари тарихида тутган ўрнини холис ўрганиш, тадқиқ ва тарғиб этиш бўйича ўз дастурларини ишлаб чиқсинлар.

12. Ўзбекистон Республикаси Истиқболни белгилаш ва статистика давлат қўмитаси ҳамда Молия вазирлиги 1995-1996 йилларга мўлжалланган истиқбол ишларини белгилашда ташкилий қўмита тасдиқлаган тадбирларга кирган объектлар қурилиши, тарихий обидаларни таъмирлаш, ободонлаштириш учун белгиланган тартибда марказлашган сармоя ва республика бюджетидан тегишли маблағ ажратишни назарда тутсинлар,

13. Вазирликлар, ҳокимликлар, муассасалар ва ташкилотларнинг, шунингдек жамғармалар ва фуқароларнинг белгиланган тадбирларни амалга оширишда ўз моддий-молиявий улушлари билан иштирок этиш ҳақидаги таклифлари маъқуллансин.

14. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг биринчи ўринбосари И. Жўрабеков зиммасига юклансин.

Вазирлар Маҳкамасининг Раиси И. КАРИМОВ

**Тошкент шаҳри
1994 йил 29 декабр**

Адабиётимизнинг буюк сиймолари Ойбек ва Абдулла Қаҳҳор

БОЛАЛАРГА ҚУВОНЧ УЛАШИБ

Шу кунларда пойтахтимизнинг барча театрларида, маданият ва санъат даргоҳларида янги йил томошалари давом этмоқда. Маданият ва санъат ходимлари кичкинтойларнинг шодлигига шодлик қўшиш, ўқувчиларнинг қишки таътиллари кўнгилли ўтишини таъминлаш йўлида ҳормай хизмат қилмоқдалар. Жумладан, Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқий театри ижодий жамоаси ҳам бу янги йилга янги совға билан келдилар. Бу ерда ҳар куни болалар арча атрофидаги томошаларда иштирок этиш билан бирга, ажойиб янги эртак-спетакл ҳам томоша қилмоқдалар.

Фарҳод Файзиев қаламига мансуб "Қулоқсиз шалпангқулоқлар" деб номланган эртакни режиссёр Баҳодир Назаров саҳналаштирган. Эртак руҳига мос шўх, қувноқ қўшиқлар мусиқасининг муаллифи ва спектакл дирижёри Ўзбекистон халқ артисти Наби Халилов. Суратларни Анатолий Жибоедов ишлаган. Либослар бўйича рассом Наталья Глубокина, рақсларни эса Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Шокир Аҳмедов саҳналаштирган.

Бир парда, икки кўринишли бу эртак-спетаклдаги асосий ролларни Ўзбекистон халқ артисти Суръат Пўлатов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Адиба Мирзаева, артистлардан Гулчеҳра Обидова, Малика Қаюмова, Собиржон Бекжонов, Боир Холмирзаев, Алишер Отабоев, Маъруф Отажонов, Турсунбой Пиржонов, Зебо Қосимова, Илмира Раҳимжонова, Барчиной Эшитурдиевалар ижро этмоқдалар.

БИЗНИНГ ШАРҲ

ЙИЛЛАР СИЛСИЛАСИ

Ўтган йилдан розимиз. Чунки малакатимиз тарихида, халқимиз ҳаётида ўтган йилнинг ёруғ ва хотирада қоладиган нурли саҳифалари кўп бўлди. Энг муҳими, мустақиллигимиз яна бир ёшга улғайди. Миллий валютамиз — сўм жорий этилди. Демократия асосида илк бор республика Олий Мажлисига сайлов бўлиб ўтди. Буюк бобокалонларимиз Мирзо Улуғбекнинг 600 йиллиги, Абдулла Қодирийнинг 100 йиллиги катта тантаналар билан нишонланди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасида паспорт тизими тўғрисидаги низом"ни амалга киритиш ҳақида фармони эълон қилинди. Шунингдек, юртимизнинг сиёсий-иқтисодий ва маданий ҳаётида ҳам сезиларли ўзгаришлар рўй берди. Халқаро майдонда юртимизнинг нуфузи яна бир карра кўтарилди. Халқимиз эса бозор иқтисодиётининг яна бир оғир синовидан мардона ўтди.

Жамият ҳам, инсон ҳам йиллар баробарида ўзгариб, шаклланиб ва янгиланиб боради. Ҳар қандай туб ва ижобий янгиланиш жамиятни тараққиётга бошлайди. Ҳақиқий тараққиёт эса бир йилда, ойда ёки лаҳзада рўй бермайди. Ҳар қандай оламшумул ривожланиш ва тараққий этишга маълум тайёргарлик кўрилади, сабр-тоқат билан изланиш ва меҳнат қилиш лозим бўлади. Масалан: "Нега фалон нарса фалон вақтдан буён ўзгармади?", "Фалон масалани чўзиб юриш шартми, ҳозироқ амалга ошириш керак", дея айҳаннос солувчилар орамизда бор. Четда туриб гапириш, талаб қўйиш осон. Лекин айнан ўша бирор муҳим ишни, режани амалга ошириш жараёнида иштирок этиш ёки енг шимариб меҳнат қилиш ҳамиша қийин. Ўзгаришлар жараёнида нуқул бир томонда, бир жойда депсиниб турган ўша айрим кимсалар шуни англаб етишлари керакки, жамиятда инқилобий ўзгаришлар рўй бераётганда эски буюм каби кўп нарсалар ташлаб юборилади. Умрини ўтаган йўл-йўриқлар, кўрсатмалар ўз-ўзидан барҳам топади. Янги очилган асов тўлқинли каналда эски қайиқда сузишдан асло фойда йўқ. Шундай экан, ҳар қандай янгиликни, ҳаётга кириб келаётган жиддий ўзгаришларни қабул қилиш осон кечадиган жараён эмас. Токи ҳар томонлама аниқ ва равон йўлга чиқиб олгунча адашишлар, айрим хатоликлар бўлиши табиий. Бу ҳақда Президентимиз Ислом Каримов янги йил табригида тўғри таъкидлади: "Шу билан бирга ўтаётган йилимиз, — шуни очиқ тан олишимиз лозим, халқимиз учун анча оғир кечди, танглик ва етишмовчиликлар кўп бўлди, чинакам мустақиллик йўлидан сабот билан олға бораётган Ўзбекистонимизни жуда катта синовдан ўтказди".

Эски йилдан янги йилга, одатдагидек, аввало тинчлик, яхшилик, эзгулик, меҳр-оқибат, инсоний қадр-қиммат сингари ўлмас анъаналар мерос бўлиб ўтди. Ҳамма гап уларга амал қилишда, уларни халқимиз орасига сингдириб, умрбоқий этишда. Лекин минг афсуслар билан шуни айтиш керакки, айрим мамлакатлар ўртасидаги урушлар, низолар, қон тўкишларнинг йилдан-йилга "мерос" бўлиб ўтаётганлиги кишини қаттиқ ташвишга солади. Инсоният ҳам, ер шари ҳам ҳар қандай уруш даҳшатларидан ниҳоятда безган. Масалан, Югославия, Африка, Яқин Шарқ, Кавказ, Тожикистон ҳудудларида бир неча йиллардан буён давом этиб келаётган урушлар ҳақида гапираверив, ёзавериб сиёсатчилар ҳам, журналистлар ҳам чарчашди. Бу қирғинли жангларни тўхтатиш учун тинчликсевар кучларнинг саъй-ҳаракатлари бир лаҳза тўхтагани йўқ. Хайриятки, ер юзида тинчлик тарафдорлари бор...

Гамбург сиёсий тадқиқотлар институти мутахассисларининг ҳисоб-китобларига кўра ўтган йили планетамизнинг 43 та нуқтасида уруш оловлари ёниб турган. Бу қон тўкишларнинг айримлари ҳамон давом этяпти. Бу фожиали ҳодисаларга қандай қилиб чек қўйиш мумкин? Совуқ хабарлар... бегуноҳ қурбонлар руҳи чирқирайди, вайрона юртлар, шаҳар ва қишлоқлар нолазода... Чечендаги оғир талофатлар... Бу уруш нега, нима учун рўй берди? Ушбу саволларга дунёнинг турли мамлакатларидан турлича жавоблар бўлаётганлигини матбуот саҳифаларидан билиб турибмиз. Лекин вақти-соати келиб бу оғир саволларга аниқ жавоблар бўлиши тайин.

Қафасдаги қуш мудом озодликни орзу қилади. Қушни азоб-уқубатлар билан қанотларини қирқиш ёки патларини бераҳмларча битта-битта юлиб ташлаш мумкин. Лекин унинг озодликка ташна юрагини мўлжаллаб ўқ узиш ҳеч қачон кечирилмайдиган қабиҳликдир. Бунга тарихдан мисоллар кўп. Озодлик ҳамма нарсадан улуғ ва муқаддасдир. Чечен тупроғини вайрон қилаётганлар, бегуноҳ халқнинг қонини тўкаётганлар бу ҳақда чуқур ўйлаб кўришлари лозим. Куни кеча "Останкино" телевидениеси "Время" кўрсатувида Чеченда жанг қилаётган рус офицери мухбирнинг саволларига жавоб бериб "бу уруш афғон урушидан ҳам оғир ва даҳшатли", деди. Россия Федерацияси инсон ҳуқуқлари қўмитаси раиси ўринбосари Сергей Ковалев "Труд" газетасидаги суҳбатини шундай сўзлар билан якунлайди: "Қуролланган халқни (ҳатто у ноҳақ бўлганда ҳам) жангарилар тўдаси деб бўлмайди. Қанча қийин ва оғир бўлмасин, улар билан тезда музокаралар олиб бориш лозим. Инсоннинг биринчи галдаги ҳуқуқи — бу ҳаёт ҳуқуқи. Сиёсатчиларнинг ҳар қандай алами инсоннинг бир томчи қони олдида ҳеч нарсага арзимайди". Бу фикрлардан газетхонларнинг ўзлари аниқ хулосалар чиқариб оладилар.

Йилни қандай кутиб олсанг, қандай бошласанг, шундай давом этади, деган гап бор. Ўзбекистон ва ўзбек халқи янги йилни ҳар сафаргидек тинчлик ва осойишталик, ғайрат ва шижоат, эртанги кунга ишонч руҳида кутиб олди. Йил охиригача ва ундан кейинги йилларда ҳам ушбу туйғулар халқ қалбини тарк этмаслигига ишонамиз. Йиллар силсиласида халқ ўзини ва ўзлигини англаб бораверади. Белгиланган улкан режалар аста-секин амалга ошаверади. Тинчлик, дўстлик ва ҳалол меҳнатни чин дастур қилиб олган халқнинг толеи ҳамиша порлоқ бўлади.

Ашурали ЖЎРАЕВ

БИЗНИНГ ШАРҲ

БУЛБУЛ ЧАМАНСИЗ САЙРАМАС

Ўтган йил мустақил Ўзбекистонимиз ҳаётида ибратли воқеаларга бой бўлди. Юртимизда ижтимоий-сиёсий ва маданий соҳаларда жиддий ўзгаришлар рўй берди. Ушбу лаҳзаларда уларнинг барчасини санаб ўтиш қийин. Энг муҳими, халқимиз ўртасида тинч-тотувлик, бирордарлик риштлари янада мустаҳкамланди. Мен бир ҳофиз сифатида одамлар орасида кўп бўлганим туфайли бунга ўзим гувоҳман. Ўтган йилнинг сўнгги ҳафтасида Олий Мажлисга демократик асосда ўтказилган сайлов ҳам бунга мисол бўла олади.

Халқимиз ҳақиқатан меҳнаткаш, очиқ кўнгил ва сабр-бардошлик. Бундай ажойиб халқ учун ҳар қанча ёниб куйласанг ҳам камлик қилади. Шу боис ўтган йили бир туркум янги қўшиқлар яратдим. Улар орасида ўзбечка, туркманча, ҳинд ва афғон қўшиқлари бор. Айниқса, тингловчиларга Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ориповнинг Ватан ҳақида ёзган янги шеъри асосидаги қўшиғим манзур бўлганидан хурсандман. Озод ва мустақил Ватанни куйлашдан ортиқ бахт йўқ. Янги йилда ана шу гўзал ва дилбар Ватанимиз ҳамиша омон бўлсин. Ватан ва халқ бахти авлодлар бахтига айлансин. Шоир айтганидек:

**Ватандан айри кўнгилни, билингки, яйратиб бўлмас,
Баайни банди булбулни чамансиз сайратиб бўлмас.**

**Бобомурод ҲАМДАМОВ,
Ўзбекистон ва Туркманистон халқ артисти**

ЯНГИ ЙИЛ ТИЛАКЛАРИ

РАНГЛАР ҚАЛБЛАРНИ ТАРК ЭТМАСИН

Янги йил бир олам шоду-хуррамлик, хурсандчилик билан кириб келди. Ўтган йил худди шундай туйғулар билан қалбларимизни тарк этган эди. Лекин 1994 йил хотираларда яхши саналар билан қолди. Айтиш мумкинки, менинг ҳаётимда ҳам унутилмас воқеалар рўй берди. Янги йил арафасида республика Кинochилар уйида асарларим кўргазмаси очилди. Бу узоқ йиллик ижодий изланишларимнинг маҳсулидир. Айниқса, тасвирий санъат мухлисларининг кўргазма залларини тўлдириб турганларидан беҳад хурсанд бўлдим. Бозор иқтисоди туфайли кўргазма залларимиз бироз ҳувиллаб қолган эди. Лекин санъатга ташна халқимиз яна гўзаллик оламига қайтаётганлиги яхшиликдан нишона. Мен янги йилда тинчлик ва тотувлик бўлиш билан бирга қалбларимизни турфа ранглар тароватлари тарк этмаслигини истайман. Ранглар инсонни юксак фазилатларга чорлайди, ҳақиқий гўзалликка ошно этади. Ранглар каби дунё ҳам, одамлар ҳам гўзал бўлиб юрсинлар.

**Бахтиёр НАЗАРОВ,
Ўзбекистон ёшлар Иттифоқи мукофоти лауреати, киночи рассом**

2 МУАЛЛИФ ФИКРИ
СЕНИНГ ҚАДРИНГ ЎТДИ 4
5 БЕҲБУДИЙНИ ҚАТЛ ЭТГАН КИМ?
ШАРИАТДА СУРАТ ЧИЗИШ ТАҚИҚЛАНГАНМИ? 6
8 БЎЛГАН ВОҚЕА

Йилбоши ўйлари

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

ОРЗУЛАР ОҒУШИДА

Одатда ҳар янги йил қўшиқ қоқаетганда умр йўлларида тўкилиб қолган хаёлларингни беихтиёр бирма-бир териб, ўтмиш ва бугундаги барча воқеаларни кўз олдингга келтирасан: яхшисини ҳам, ёмонини ҳам, аччиғини ҳам, ширинини ҳам, хатолар ва омадларни ҳам.. Қай бирига қувонасан, қаердадир ачинасан, сабоқ оласан, шукур қиласан...

Адабиётдами, санъатдами, сиёсат ёхуд иқтисоддами — бирор янгилик содир бўлар экан, диққатингизни дарҳол оҳанграбодек ўзига тортади, қўяди. Янги жамият, янгича фикрлаш, янги ижод, янги мавзулар, янгича дунёқарашлар... Хуллас, мустақил Ўзбекистонимиз қучоғида муттасил янгиликлар туғилмоқда! Ҳаёт анча қизиқарли ва шитобли бўлиб қолди. Жумладан, унут бўлиб кетаётган ота-боболаримиз ёдлари тикланиб, халққа қилган фидойи меҳнатлари қадрланаётгани қанчалар ибратли! Бундай эзгу ишларнинг барчаси буюк келажакка хизмат қилажак.

Соғлом авлод учун кураш — келажакнинг илк пойдевори.

Давлатимиз бу борада анча имтиёзлар белгилади ва амалга ошираётир. Аммо тўғрисини айтиш керак, бозор иқтисодига ўтишимиз осон кечаётгани йўқ, назаримда. Яхшиям бу сиёсат бизда босқичма-босқич, халқни ўйлаб амалга оширилмоқда.

Қаламкаш сифатида ёзаман десам мавзу кўп, айниқса шу кунларда. Эндиликда ёшим ҳам камолатга етиб, ҳаётий ва ижодий тажрибаларим йиғилиб қолганиданми, кўпроқ умуминсоний туйғулар ҳақида ёзгим келади. Бир шеъримда "Элликдан ошганда эс кирди, барча ёзганларим эскирди", деб ёзган эдим. Оила бурчи, ёшлар тарбияси, ота-она ва фарзандлар масъулияти, қизлар ва келинчаклар одоби, ҳаёси, иффати мени гоҳида ўйлантириб қўймоқда. Буюк жамиятга буюк инсонлар керак! Ёшларда она Ватанга садоқат, миллатга муҳаббат, дўстлик ҳисларини улғайтириш борасида матбуот, радио ва ойнаижаҳоннинг ранг-баранг имкониятларидан фойдаланиш зарур. Айниқса, телевидениенинг кундузги кўрсатувлари узлуксиз давом этиши керак деб ўйлайман.

Кузатишлардан яна бир хулосага келдимки, ўзбек тилини бойитиш, тозалаш, гўзаллаштириш борасидаги ишларимиз бироз сусайганга ўхшаяпти. Шахсан мен айрим ўзбекчалаштирилган сўзларни ҳазм қила ол аяпман. "Ансамбл" — "даста" деб номланибди, энди, кўз олдимда гўзал, нафис санъат эмас, эшикнинг қўпол дастаси намоён бўлаётир. "Тайёрагоҳ" бутун дунёда "аэропорт" деб қабул қилинган... 1981 йилда нашр қилинган "Ўзбек тилининг изоҳли луғати" номли 2 жилдлик китобнинг бойитилган, тўлдирилган ҳолда қайтадан чоп этилишини хоҳлардим. Чунки мазкур китоб ҳозирги ҳолатида айнан ўзбекча-русча луғатдан фарқ қилмайди.

Улкан тилагим шу: замону заминимиз тинч ва фаровон, халқимиз омон бўлсин, оқил ва оқила инсонлар кўпайсин!

3-БЕТ 7-БЕТ

ЯНГИ РУБРИКА:

Муаллиф фикри

Йил бошида газетхонларнинг хоҳишларини ҳисобга олиб, янги рукнлар очиш яхши анъаналаримиздан бири. Бу йил ҳам шу анъанага содиқ қолиб, яна бир рукнни бошлашга жазм этдик.

Маълумки, ҳар бир профессионал ижодкор — у шоирми ёки ёзувчими, бундан қатъий назар, ўзи қаламга олган ҳаётий муаммоларга ижтимоийликдан кўра кенгроқ, яъни фалсафий нуқтаи назардан қарашга ҳаракат қилади, яратган етакчи образларига инсон ва борлиқ, эзгулик ва разиллик, ҳаёт ва ўлим каби адабиётнинг азалий мавзуларидан келиб чиқиб, ўзининг муайян қарашларини сингдиради. Китобхонлар қўлига бориб етгач, бундай асарлар турли хил фикр-мулоҳазаларни юзага келтиради, жамоатчилик, адабиётшунослар, мунаққидлар унинг ютуқ ва камчиликларини айтиб, адиб меҳнатига баҳо беришади. Бу — адабий-бадиий жараёнда синалган таҳлил ва тавсиф усулидир.

Хўш, агар бевосита ижодкорнинг ўзига сўз бериб, унинг асарида акс эттирилган асосий образлар, метафоралар, тимсоллар, етакчи ғоя ва фикрлар ҳақидаги мулоҳазаларини билиб, уларни ўқувчиларга етказилса-чи... Бизнингча, бундан ижодкор ҳам, китобхон ҳам наф кўради: муаллиф асарининг муайян, ўқувчи назарида мураккаб бўлиб туюладиган нуқталарини ўзича шарҳлаб бериш имконига эга бўлади, китобхон эса ўз навбатида бадият сир-асрорларидан кенгроқ хабардор бўлиб, ёзувчининг ижодий лабораториясига чуқурроқ кириб боради. Бу жонли мулоқат адиб ва китобхон алоқасини, қолаверса, бадиий-ижодий жараённи янада жонлантириб юборади. Дарвоқе, ҳар қандай ўқувчи ҳам янги асарни ўқиш жараёнида ўзига: "Хўш, бу масалада муаллифнинг фикри қандай экан?" деб савол бериши табиий.

Хуллас, биз юқоридаги мулоҳазалардан келиб чиқиб, янги рукнни "Муаллиф фикри" деб номладик.

Маълумки, ўтган йили адабиётимизда бир неча роман, драма, қисса, достон, ҳикоя ва шеърлар ёзилди. Жанрларидан ҳам кўра уларда қўлланилган услублар, бадиий воситалар, айтилган фикрлар, ўй-ҳаёллар ғоятда ранг-барангдир. Бугун катта қизиқиш билан ўқилаётган ана шундай асарлар орасида атоқли ёзувчимиз Одил Ёқубовнинг "Шарқ юлдузи" журналида эълон қилинган янги "Адолат манзили" романи ҳам бор. Ҳали бу роман ҳақида жамоатчилик ўзининг гапини айтади, адабиётшунослар асарнинг ютуқ ва камчиликларини холис баҳолашади. Қуйида биз романни ўқиш жараёнида туғилган илк таассуротлардан келиб чиқиб, асардаги ўқ фикр — етакчи қаҳрамонларнинг кураши ва фожеаси билан боғлиқ муаммонинг туб ижтимоий асослари, ёзувчи таянган адабий-бадиий тажрибалар, умуман, бадиятда қаҳрамон ўлими масаласи ҳақида муаллифнинг фикрини эътиборингизга ҳавола қилишни лозим топдик.

Умид қиламизки, шоир ва ёзувчиларимиз билан бу рукнда бериб бориладиган суҳбатларимиз адабиёт тарғиботига, умуммаърифат ишига нафи тегажак.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

Одил Ёқубов:

АДОЛАТ ЙЎЛИДАГИ ҚУРАШЛАР

— Одил ака, "Шарқ юлдузи" журналининг 7—9-сонларида "Адолат манзили" деган янги романингиз чоп этилди. Ҳозир китобхонлар орасида шу асарингиз хусусида баҳс-мунозаралар бўлаётганидан хабарингиз бўлса керак. Мен унга баҳо беришни зиммамга ололмайман. Ўйлайманки, бу — адабиётшунос олимлар, танқидчилар, қолаверса тарихчиларнинг иши. Лекин, янги асарингизнинг ҳозирданоқ баҳсга сабаб бўлаётган нуқталаридан бири, бу — иккита қаҳрамонингиз — ота-бола Суюн бургут билан унинг ўғли Лочиннинг ўлимидир. Мени ҳам, гарчи бадиий асар, бу — ёзувчининг тафаккури билан яратилган мавҳум бир олам эканини тушунсам-да, икки қаҳрамонингиз ўлими жуда ачинтирди...

— Ёзувчининг ўз асари ҳақида гапириши ҳам қийин, ҳам аллақандай ноқулай. Бу гапни ҳали айтганингиздек, танқидчилар ва олимлар айтишлари зарур. Модомики шундоқ экан мен фақат Сизнинг мунозарали саволларингизгагина жавоб беришим, ҳаётдаги фожеа билан бадиий асардаги фожеа ҳақидаги ўз ўйларим билангина ўртоқлашишим мумкин. Масала шундаки, ҳаётдаги ўлим, қанчалик ачинарли бўлмасин, бу — бандалик, барчамизнинг пешонамизга ёзилган (ўлим ҳақ!) қисмат. Бадиий асардаги ўлим эса (шаккоклик қилсам ўзи кечиргай) ёзувчи қаламга олган ҳаётий, тўғрироғи фожеий воқеанинг туб моҳиятини очишга, айтмоқчи бўлган фикрини китобхонга бутун тўлалигича етказишга хизмат қилувчи қудратли бир воситадир.

Шу маънода бадиий асар қаҳрамонларининг ўлими ёзувчининг истаги билан содир бўлмайди, балки аксар ҳолларда унинг истагига қарши, қаламга олинган воқеанинг шафқатсиз, аммо мантиқий якуни сифатида рўй беради. Мана "Ўтган кунлар"ни олайлик. Мен шунга аминманки, Кумуш билан Отабекнинг ўлими фақат биз китобхонларнингина эмас, буюк адибимиз Абдулла Қодирийнинг ўзини ҳам изтиробга солган. Фақат биз эмас, ёзувчи ҳам уларни "ўлдириш"ни истаган эмас. Лекин тасаввур қилинг: Отабек билан Кумуш бизнинг истагимиз билан тирик қолиб, "Ўтган кунлар" икки ошиқ-маъшуқнинг қовушиши билан тугаганда бу буюк асарнинг таъсир кучи ҳозиргидай бўлармиди?!

Ёки Чингиз Айтматовнинг "Оқ кема"сидаги мусичадай беғубор болакайни олайлик. У севимли Она буғусини отиб ўлдириб, уни ваҳшийларча талашиб еганларидан кейин бу дунёда яшашни истамай, хаёлан балиқ бўлиб дарёга шўнғимаганида, тўғрироғи, ўзини ўлимга маҳкум этмаганида бу гўзал фожеий асар китобхонларни шунчалик ларзага солармиди?

Сизга ҳозир қанчалик ғалати туюлмасин, менинг шунга имоним комилки, агар Чингиз Айтматов ўзининг беғубор ва мурғак қаҳрамонини "ўлдирмай" омон қолдирганда, унга нисбатан яхшилик эмас, "ёмонлик" қилган бўларди. Чунки унда бу бегуноҳ норасида ўзи севган Она буғусини отиб, унинг гўштиниароққа қўшиб ваҳшийларча талашиб еганлар билан баробар бўлиб қоларди. Болакайнинг ўлими — бу адолатсизликка қарши ўзига хос исёндир. Адолатсизликка қарши исён эса бу улуғ инсонларга хос буюк фазилатдир.

Бинобарин, ҳаётдаги ўлим билан адабиётдаги ўлим ўртасида осмон билан ерча фарқ бор. Агар истасангиз адабий асардаги ўлим ҳаётдаги ўлимга нисбатан (бу ўлим ҳар бир оила учун қанчалик катта мусибат бўлмасин) улуғроқ фожеадир.

— Айтмоқчисизки, "Адолат манзили"даги бош қаҳрамонлар ўлими— бу, саксонинчи йиллар ўртасидаги "десант"чилар зулми, улар томонидан йўл қўйилган қонунбузарликлар ва бунинг оқибатида йўл қўйилган мисли йўқ адолатсизликларга қарши ўзига хос исёндир.

— Ҳа, шундай деб тушуниш ҳам мумкин. Лекин аслини олганда, мен бу асарга қўл урар эканман, фақат "пахта иши" баҳонасида республикамизга келиб, мудҳиш ёвузликларга йўл қўйган қонунбузарларни фош этишнигина ўзимга мақсад қилиб қўйган эмасман. Бу Ўткир Ҳошимов, Тоғай Мурод каби бир қанча истеъдодли ёзувчиларимиз асарларида жуда яхши тасвирланган.

Мен бу мавзуга сал бошқачароқ мақсадда ёндошишга уриндим. Яъни бўҳтон ва бўҳтончиликнинг инсон ва жамият учун нақадар хатарли эканини бир ҳалол, покиза, вафодор оила қисматида акс эттиришга ҳаракат қилдим. Тақдир тақозоси билан ўша даҳшатли йилларi оғир туҳматга дучор бўлган бу оиланинг фожеий ҳаётини кузатар эканман, мен халқимизнинг: ўт балосидан, сув балосидан, туҳмат балосидан ўзинг асра, деб яратган эгамга илтижо қилишлари бежиз эмаслигини дилдилимдан ҳис этдим. Шунда ўзим учун яна бир ҳақиқатни кашф этдим. Яъни ҳозирги ҳаётда Отабек — Кумуш севгиси йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас, деган гапларнинг турмушга унчалик тўғри келмаслигига ишондим. Мен буни яна ўша, халқимиз бошига оғир кулфат солган "десант"чилар билан курашларда то сўнгги дамларигача бир-бирига садоқатини йўқотмаган, бир-бирига хиёнат қилмаган севишганлар тимсолида кўрдим.

— Мен сизнинг Отабек — Кумуш севгисидай севги йигирманчи асрда ҳам бўлиши мумкин, деган гапларингизга қўшилгим келади. Асарингизда китобхонни ҳам бунга ишонтиришга кўп уринганингиз кўриниб турибди. Ҳар қалай Маржоной билан Суюн бургут муносабатларида ўша уринишларингизнинг майин шабадалари эсиб турибди. Бундан чиқди, Шарановскийларни ҳам кўргансиз, адабий тил билан айтганда уларнинг прототиплари бор?

— Ҳа, кўрганман, гаплашганман, ҳатто собиқ коммунистик тузумнинг Олий Кенгашида генералга қарши гапирганман ҳам (Бу нутқим, бошқа нутқларим қаторида, собиқ СССРнинг барча газеталарида босилиб чиққан).

Сиз бошда Суюн бургутнинг ўлими ва Маржонойнинг изтироблари етмасмиди? Лочиндек мурғак бир ўспиринни "ўлдириш" шартмиди? Бунинг ҳаммаси китобхонни қийнаб юбормайдими, дедингиз. Такрор айтаман: бу фожеаларни очмай туриб, ўша йиллари халқимиз бошига тушган ғурбатнинг бутун даҳшатини акс эттириб бўлмас эди.

Менинг назаримда, саксонинчи йилларнинг ўртасида рўй берган бу қонунбузарлик 37-йили юртимиз бошига тушган кўргиликдан кам эмас. Жаҳондаги барча маърифий мамлакатларда битта қонун ҳукмрон: жиноятда айбланувчи, масалан, айтайлик, ўғирликда, порахўрликда, қотилликда, зўравонликда ва ҳоказо-ҳоказо жиноятларда айбланган одамни ҳибсга олишдан аввал унинг жиноятлари бўйнига қўйилади. Сўнгра ҳибсга олинади ва тергов қилинади. Шарановский ва унинг тепасида турган генералларнинг қонунбузарлиги шу даражага бориб етганки, улар бунинг тескарисини қилишган ва бу ноқонуний ишларини оқловчи "назария" ҳам яратганлар. Бу "назария" бўйича аввал айбланувчининг гуноҳини бўйнига қўйиб, кейин қамаш шарт эмас. Аввал қамаб, айбини ундан кейин бўйнига қўйиш ҳам мумкин. Улар ўрмонга ўт кетса ҳўлу қуруқ баробар ёнади, деган нақлни эслатувчи бу сохта ва уйдирма "назария"га суяниб, истаган одамни, айниқса раҳбар ходимларни ҳеч нарсадан тап тортмай қамайверганлар.

Ҳақиқатан, бу "назария" асосида ҳар қандай одамни айблаш ҳеч гап эмас. Чунки авваломбор ҳибсга олинган одам, айниқса бегуноҳ ҳалол одам руҳан тез синади, тушкунликка тушади, тушкунликка тушмай ўзини ҳимоя қилишга ҳаракат қилса, уни синдиришнинг осон йўли бор: уни аёвсиз калтаклаш, ваҳшийларча қийнаш, ойлаб ва ҳатто йиллаб зах, зимистон ертўлаларда сақлаш, романда келтирилган қаллоб қиморбозлар, одамийликдан батамом маҳрум бўлган каллакесарлар ичига ташлаб, унинг инсоний ғururини поймол қилиш, аёлларни эса зўрлаш мумкин. Хуллас, бу "назария" уларга ўрта асрлардаги инквизация даврида ҳам қўлланилмаган ваҳший усулларни қўллаш имконини берган. Шу йўсин улар ҳибсхоналарни дўзахга айлантирганлар. Биров бу дўзах азобларига дош бера олса, биров дош бера олмаган. Дош берганлардан кўра дош бера олмай синганлар кўпроқ бўлган.

Агар эътибор берган бўлсангиз Суюн бургут қийноқларнинг барчасига мардона туриб беради. Фақат суйган ёри, ўз ибораси билан айтганда, Оллоҳ қовуштирган Маржонойни ҳам ҳибс қилиб, асарда тасвирланган фаҳшбоз каллакесарлар даврасига ташлашларига кўзи етганидагина жуфти ҳалолини асраб қолиш учун ҳаёт билан видолашишга аҳд қилади.

Яна бир бор айтмоқчиманки, китобхоннинг меҳри тушган қаҳрамонни "ўлдирмасдан" туриб, ўша машъум йилларда юз берган ваҳшийликнинг бутун даҳшатини фош этиш қийин эди. Лочин ҳақида ҳам шу гапни айтиш мумкин. Чунки, у ҳам, гарчи ҳибсга тушмаган бўлсада, севикли отаси билан жонидан азиз кўрган онасининг бошига тушган бу мусибатларни худди ўз бошига тушгандан ҳам чуқуррoқ ҳис этади ва ота-онасидан ҳам қаттиқроқ изтироб чекади.

Шу ўринда мен яна бир фикрни айтиб ўтишни истардим. Гап шундаки, агар бизнинг бошимизга истиқлол офтоби тегиб, мустақилликка эришмаганимизда саксонинчи йиллар бутун халқимизни ларзага солган бу мудҳиш фожеа тўхтармиди? Бу саволга мен жавоб беришга қийналаман. Чунки, Шарановскийларнинг ниятлари фақат бир неча минг кишини қамаш, уларга минг хил бўҳтонларни тўнкаб, меҳнаткаш, заҳматкаш халқимизни азобга қолдириш ва таҳқирлашгина эмас, балки бутун элимизни топтаб ташлашдан иборат эди.

Ҳаммага маълумки, мустақилликка эришганимиздан кейин бу ишларга чек қўйилди. Президентимиз Ислом Каримовнинг қарори билан махсус комиссия тузилиб юзларча, мингларча одамларнинг "жиноий" ишлари қайта кўрилди ва барча бегуноҳ кишиларнинг юзига офтоб тегди.

— Демоқчисизки, фожеий асарларнинг "яхши" жиҳатлари ҳам бор?

— Шубҳасиз. Коммунистик тузум давридаги: "бизга фожеий асарлар керак эмас, чунки бахтли ҳаётимизда фожеанинг ўзи йўқ, бўлса ҳам у фақат китобхон тушкунликка солади", деган "назария", худди Шарановскийлар "назария"сидек ғирт сохта эди.

— Ва ниҳоят, охирги савол, бу ҳам бўлса асарнинг номи ҳақида. Сиз уни "адолат манзили" деб атабсиз. Бу номни қандай тушунмоқ керак?

— Бу ҳақда ҳали олимларимиз ўз фикрларини айтишар. Бу номни рамзий маънода қуйдим. Суюн бургут, масалан, ҳаёт билан видолашишдан аввал хаёлан жуфти ҳалоли Маржонойга мурожаат қилади. Уни бу гуноҳи азим ишга мажбур қилаётган нарса адолатсизлик эканини қайта-қайта такрорлаб, ёри билан видолашади. У қилаётган иши мусулмончиликка зид эканлигини ҳам яхши англайди. Шу боисдан яратган эгамдан гуноҳини кечиришни сўраб қайта-қайта илтижо қилади. Бошқача қилиб айтганда, ҳақиқий адолатни бу дунёдан эмас — у дунёдан топаман, деган туйғу — ҳаётда, айниқса оддий кишилар дилида жуда кучли бўлади.

Лочин эса бу дунёда адолатсизлик бўлиши мумкин эмас, деган ишонч билан яшаган. Ҳаётий тажрибаси йўқ ёш йигитча. У боши Шарановскийлар қурган бетон деворга бориб теккандан кейин отасининг фикрига яқин фикрга боради. У меҳрибон волидасига нисбатан нақадар катта гуноҳ қилаётганини ҳис этади, албатта. Бу адолатни на мустабид тузум исканжасидаги юртдан, на ўша пайтлардаги Масковдан топа олмадим, шунинг учун Бирлашган Миллатлар Ташкилотига мурожаат қилгани кетяпман, адолатни топиб қайтиб келаман деган хатни эса куйиб кул бўлган онасини чалғитиш учунгина ёзади. Ҳурматли китобхон менинг бу рамзий ишораларимни қабул қилар, деган умиддаман. Чунки юракларимизни зир титратган у даҳшатли йиллар ва мудҳиш воқеалар эндиликда ҳеч қайтиб келмаслигига аминман. Шунинг учун ҳам йил бошидаги суҳбатимизни якунлар эканмиз, "бу кунларнинг қадрига етайлик, биродарлар!" деб хитоб қилгим келади.

Суҳбатни Мурод АБДУЛЛАЕВ ёзиб олди

Қарийб 18 йилдирки, ҳафтада бир, нари борса, ойда икки бор ўзим туғилиб ўсган қишлоққа қатнайман. Ва ҳар сафар 150 километрлик масофани босиб Бекободга бора-боргунча, қайтишда пойтахтга кела-келгунча йўл-йўлакай далаларни кузатаман. Аниқроғи, уларга боқиб фасллар алмашинишию йиллар ўтишининг, замон ва жамият ўзгаришларининг гувоҳи бўламан. Бундан 3—4 йил аввал ҳам қиш кезлари бу йўллардан ўтсам, икки тарафдаги далаларни ё қорайиб ётгани, ёки оппоқ либосга бурканган ҳолатда кўрардим, ора-чира эски бедапоялар кўзга ташланиб қоларди. Эндиликда эса қирчиллама аёзда ҳам далаларимиздан кўклам нафаси уфурадиган, қор остида баҳор шивирлайдиган бўлиб қолган.

Дарвоқе, узоқ-яқинларда кўринаётган анов кўм-кўк ерлар кузда эзгу ният, умидли тилак ила ғалла уруғи сепилган майдонлардир. Ҳозирги кунда жумҳуриятимизнинг қай бир вилояти ёки туманга борманг, халқимизнинг ризқ-рўзи унаётган ана шундай пайкалларга кўзингиз тушади. Бу бежиз эмас. Ҳар қандай мустақил юртнинг жаҳон айвонидаги мавқеи, келгуси тараққиёти кўп жиҳатдан унинг иқтисодий бақувватлигига боғлиқ. Бизнинг навқирон мамлакатимиз учун эса ғалла мустақиллигига эришиш энг муҳим вазифалардан биридир. Негаки, халқимизни боқиш учун ҳар йили 3 миллион 800 минг тоннага яқин ғалла керак. Биз ҳозир ҳам унинг асосий қисмини пахтамиз ва тилламиз эвазига чет эллардан сотиб оламиз. Бироқ ўзингда йўқ нарса гоҳида оламда ҳам йўқ бўлади. Фақат ўз ғалласи бор одамниггина ташвиши бўлмайди, фақат ўз дони бор кишининггина нони ҳамиша бутун бўлади.

Бас, шундай экан, ҳақли савол туғилади: Ўзбекистон ғалла мустақиллигига эриша оладими? ҲА! Бунинг учун бизда имконият ҳам, шарт-шароит ҳам етарли. Ғалла иссиқликни, намликни суядиган экин. Ўзбекистон замини эса баайни шундай талабларга монанд: сув етарли, қуёш нури ҳам мўл. Энг муҳими, ҳалол, меҳнаткаш, кези келса, тошда ҳам гул ундириш қобилиятига эга деҳқонларимиз бор. Фақат уларга зарур кўмак берилса, тўғри йўл-йўриқ кўрсатилса, кифоя.

РИЗҚ-РЎЗ ДАЛАЛАРИ

•Дони борнинг — нони бор •Ҳосилнинг онаси — уруғ. •Ғалланинг бошоғи ҳам ғалла, ноннинг ушоғи ҳам нон

Ана шуларни ҳисобга олган жумҳуриятимиз раҳбарияти кейинги йилларда ғаллачиликни ривожлантиришга катта эътибор бера бошлади. Жумладан, ўтган йили мамлакатимиз бўйича 650 минг гектар суғориладиган, 550 минг гектар лалмикор майдонда ғалла етиштирилди. Ўзбекистон тарихида биринчи марта 2 миллион тоннадан ортиқ дон тайёрланди. Жумҳурият Вазирлар Маҳкамаси 1995 йил ҳосили учун суғориладиган бошоқли дон экинлари майдонини 900 минг гектарга етказиш, шу асно да жаъми 3 миллион 380 минг тонна ғалла тайёрлаш юзасидан махсус қарор қабул қилди. Айни чоғда, деҳқонлар манфаатдорлигини таъминлаш мақсадида, доннинг давлат харид нархини ошириш режалаштирилди, ғалла топшириш бўйича давлат буюртмаси 67 фоиз қилиб белгиланди.

Ғалла майдонларини, хусусан, буғдойзорларни асосан суғориладиган ерлар ҳисобига кенгайтиришнинг ўзига хос сабаблари бор. Лалми жойларда етиштириладиган ғалла ҳосилининг тақдири кўп жиҳатдан намгарчилик билан боғлиқ. Иккинчидан, мўътадил шароит бўлган тақдирда ҳам бу ерларнинг гектаридан олинадиган ҳосил миқдори ўртача етти-саккиз центнерни ташкил этади. Суғориладиган майдонларда эса анротехника талабларига тўла амал қилиниб, барча ишлар сифатли бажарилса, бу кўрсаткични 5—6 бараварга, ҳатто, ундан-да кўпроққа ошириш мумкин. Масалан, ўтган йили Фарғона, Навоий, Қашқадарё, Жиззах вилоятларидаги илғор деҳқон жамоалари буғдой ҳосилдорлигини 50—60 центнерга етказдилар. Бироқ, шунга қарамай, жумҳурият бўйича катта сарф-харажатлар эвазига ўртача 23 центнердан ҳосил кўтарилди, таннарх қимматга тушди. Нега?

Деҳқон аҳлида яхши бир гап бор: "Ерни алдаб бўлмайди, ерни алдаган охир-оқибат ўзини алдайди". Ғаллачиликка ҳамон иккинчи даражали иш деб қараётган айрим раҳбар-мутахассислар ўтган йили ана шу ўгит замиридаги оддий ҳақиқатни унутиб қўйдилар. Улар ғалла учун сув чиқиши қийин бўлган ёки унумдорлиги паст майдонларни ажратдилар. Баъзи хўжаликларда эса пахтазорлар ғалла учун берилди. Қарабсизки, пахта ҳо или йиғиштириб олингунга қадар ғалла экиш имконияти бўлмай, бу мавсум декабрга қадар чўзилиб кетди. Эрта кўкламда эса буғдойзорлар ўз ҳолига ташлаб қўйилди. Асосий эътибор одатдагидай яна пахта ва бошқа экинлар парваришига қаратилди. Баъзи хўжаликларда бошоқли дон учун мўлжалланган ўғитлар пахтага сарфланди. Булар ҳам етмагандай, ғалла экиш ва майсаларнинг ривожланиши даврида сув тўхтатиб қўйилди. Баҳона — буғдой-арпа учун кузги ва қишки ёғингар иликнинг ўзи кифоя эмиш. Ҳолбуки, илғор деҳқонлар тажрибасига қараганда, ғаллани сув югуртирилган ерга экиш, баҳордан кўра кеч кузда, иложи бўлса, қишда суғориш анча фойдали. Ёғингарчилик қанчалик кўп бўлмасин, барибир, бир марта қондириб суғорганчалик наф бермайди. Уруғ суғорилмаган ерга ташланса, қуруқ ва серкесак тупроқ орасига тушиб қолиб, яхши унмайди. Аввал уруғ сепиб, кейин жўяк тортиш жараёнида ҳам шундай ҳолат рўй беради. Тўрт-беш сантиметрдан чуқурроқ қатламга тушган дон вақтида униб чиқмайди, юзага жойлашиб қолгани эса яхши амал олмайди ёки нобуд бўлади. Куз ва қиш фаслларида берилган сув туфайли, биринчидан, майсалар тез туп ёяди, илдизи бақувват бўлиб, чиллада совуқ урмайди, иккинчидан, кузги шудгор ва уруғ экиш жараёнида тупроққа солинган ўғитлар тўла ўзлаштирилади. Ғалла ҳар сув ичганида 10 центнер ҳосил қўшиб боради. Бу демак, кузда, қишда ва баҳорда камида икки мартадан сув ичган буғдойзорлардан бемалол 50 центнердан хирмон кўтариш мумкин.

Шубҳасиз, ҳақиқий деҳқон ҳар қандай вазиятда ҳам ишнинг кўзини топади. Айтайлик, бизда суғориладиган ерлар ҳисобли, аксарият қисми пахта билан банд. Ғалла экиш эса узоғи билан октябр ойида ниҳояланиши лозим.Бундай ҳолда нима қилиш керак? Пахтадан воз кечиш лозимми, ғалладан? Аслида бизга ҳар иккиси ҳам керак. Қаранг, тажрибали деҳқонларимиз сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмаслик чорасини топишди. Улар сўнгги вақтларда пахтанинг асосий қисми йиғиштириб олиниши биланоқ, ғўза қатор ораларини чизеллаб, дон сепишяпти. Ўтган кузда шу тариқа 320 минг гектардан ортиқ ерга ғалла экилди. Мутахассисларнинг кузатишларича, бу усулда экилган ғалла очиқ майдонга оддий усулда экилганига нисбатан 8—10, ҳатто, 10—15 центнердан ортиқ ҳосил берар экан. Чунки, аввало, экиш мавсуми ўз муддатида ўтказилади, қолаверса, майсалар ғўзапоя орасида ётиб қолмайди, қолдиқ намлик ва озуқа моддаларидан баҳра олиб, қишдан яхши чиқади, кўп ҳосил тўплайди.

Самарали усуллардан яна бири лалмикор жойларда қўлланаётган "Тоза" ёки "Қора шудгор"дир. Унинг ўзига хос жиҳати қуйидагича: ғалла экиш мўлжалланган майдон аввал кузда, сўнгра апрел-май ойларида ҳайдалади. Натижада ер ҳали авж олмаган ва уруғ боғлашга улгурмаган бегона ўтлардан бутунлай тозаланади. Бир йил бўш қолдирилиши эвазига 5—6 йилгача 15—20 центнердан ҳосил беради. Шунингдек, бу майдонларга ота-боболаримиздан мерос "Банд шудгор" усулини қўллаб кечки қовун-тарвуз, зиғир, нўхот, кунгабоқар экиш ҳам мумкин.

Маълумки, деҳқончиликдаги ва ғаллачиликдаги ҳар қандай муваффақият уруғ ҳамда кўчат танлашдан бошланади. Эътироф этиш керак, бизнинг халқимиз азалдан мўл ва сифатли ғалла етиштириш борасида катта тажрибага эга. Аждодларимиз бундан 100—200 йил муқаддам яратган серҳосил арпа ва буғдой навлари синовдан муваффақиятли ўтган. Шу боис уларнинг айримлари асримизнинг 60-йилларига қадар диёримизда экиб келинган. Чунончи, Чироқчи томонларда мағзи тўқ, нони мазали ва тўйимли оқ буғдой етиштирилган. Оддий халқ уни ўз тилида соддагина қилиб "туя тиши" деб атаган. Ёхуд бойсунлик Муслима Эшонқулова 40-йиллар ўрталарида кашф этган буғдой навини олайлик. Кексаларнинг эслашларича, "Муслимка" деб номланган бу нав бутун дунёга машҳур бўлган. Афсуски, бу янглиғ серҳосил навларимиз тоталитар тузум даврида йўқолиб кетди. Дончилик қатори ғалла уруғчилиги ҳам завол топди. Узоқ йиллар мобайнида юртимизда на лалми, на суғориладиган ерларда мўл ҳосил берадиган бирор-бир тайинли арпа ёки буғдой нави яратилмади. Фақат мамлакатимизнинг ғалла мустақиллигини таъминлаш масаласи долзарб вазифа қилиб қўйилгандан сўнггина бу ишга жиддий эътибор берила бошланди. Жумладан, жумҳурият "Ғалла" илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси олимлари буғдойнинг "Сангзор—4", "Сангзор—8", "Ёнбош", "Унумли", арпанинг "Болғали", "Ойқор", "Афросиёб", "Қарши", "Зафар", "Циклон" сингари ўнлаб нисбатан ҳосилдор янги навларини яратдилар. Шу билан бирга, эски навларни қайтадан иқлимимизга мослаштиришга киришдилар.

Лекин жумҳуриятимизда ғаллазорлар кенгайгани билан ҳали уруғлик етиштириладиган майдонлар кўпайгани йўқ. Бундан ташқари, кўпчилик хўжаликлар об-ҳаво, ер шароитини ҳисобга олмай, дуч келган ғалла навини экмоқдалар. Баъзан жамғарилган уруғликни режа ҳисобига топшириб юбориш ҳоллари ҳам рўй бермоқда. Оқибатда уруғлик етишмай қолаётир. Борлари ҳам яхши сараланмаётир. Кўпинча ярми пуч чиқаётир. Бундай дейишимнинг боиси, Хитойда ҳар гектар ерга 40—70 килограмм уруғлик сепилади, ҳар бир дондан униб чиққан майса 30 тагача бошоқ боғлайди. Бизда эа гектарига 200 килограммгача уруғ сарфланади, ўсиб чиққан дон 3—4 та бошоқлайди, мўл ҳосил бермайди. Бинобарин, уруғлик ғалла етиштириш ва уни экиш учун танлашда ниҳоятда омилкорлик зарур. Олимларимиз эса ғалланинг эртаги, ўртаки ва кечки навларини яратиш борасида ҳали ғаллакорлар олдида қарздордирлар.

Турган гап, бугунги даврда деҳқонларимизни қийнаётган энг қийин масалалардан бири ғаллачиликда асқотадиган техника воситаларининг етишмаслигидир. Ҳайдов тракторлари, экиш агрегатлари ҳамда эҳтиёт қисмлар тақчиллиги кузда экиш мавсумининг чўзилиб кетишига олиб келса, комбайнларнинг камлиги ғаллани ўриб-янчадиган даврда панд бермоқда. Чунки ғалла пишиб-етилиши биланоқ саранжомлаб олинмаса, саратон жазирамасида қовжираб, дони тўкилиб кетади. Масалан, "Сето — Церрос—60" навли буғдойнинг 40 фоизи далада нобуд бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Менимча, бундай кезларда фақат шусиз ҳам ночор, яроқсиз ҳолга келиб қолган техникага умид боғлаб ўтирмай, одамларни қўл ўримига ҳам жалб этиш зарурат тақозосидир. Ҳарқалай, биз бир вақтлар қор тушган кезларда ҳам ҳашар уюштириб, ойлаб пахта терганмиз. Бу усулни ёз фаслида 5—10 кун қўллаб, куч-ғайратимизни ризқ-рўзимиз — нонимиз учун сарфласак, ҳеч кимга оғир ботмайди, деган фикрдаман.

Яна бир гап: маълумки, ўтган йил ноябр ойида Президентимиз "Экинларни пайҳон қилишга қарши курашни кучайтириш тўғрисида" Фармон қабул қилди. Бу фармон айни кунларда ғаллазорларга зиён-заҳмат етказаётганларга нисбатан ҳам кенг қўлланмоқда, айбдорлар жазоланмоқда. Чамамда, келгусида ғаллачилик ривожига панжа орасидан қараётганларни ҳушёр торттирадиган ҳуқуқий ҳолатлар тўғрисида ҳам ўйлаб кўриш лозимга ўхшайди. Токи, шундай бўлсинки, ғалла экиш учун нобоп ерларни ажратганлар, шу мақсадларга мўлжалланган маҳаллий ва кимёвий ўғитларни бошқа экинларга сарфлаганлар, техникани вақтида етказиб ёки созлаб бермаганлар, уруғлик танлашда ва уни экишда эътиборсизлик қилганлар, ҳосилни ўриб-янчиб олишда нобудгарчиликка сабабчи бўлганлар кўзларини каттароқ очсинлар. Менга қолса, етиштирилган донни сақлашда тартиб-қоидани бузганлар, буғдойдан ун тортишда исрофгарчиликка йўл қўйганлар, сифатли ундан сифатсиз нон ёпган новвойлар, нонни ва ун маҳсулотларини исроф қилган ошпазлар, тўй-маърака эгалари-ю нон ҳисобига ҳайвон боққанлар ҳам қонун олдида жавоб берсинлар. Негаки, ғалланинг бошоғи ҳам ғалла бўлганидек, ноннинг ушоғи ҳам нондир. Ғалла иши умумхалқ ишидир.

... Куни кеча далаларни кузатиб келаётиб ана шу фикрларни хаёлимдан ўтказдим. Ва яна Янги йилимиз Ғалла йили, Тўкин-Сочинлик, Бахт ва Омад йили бўлсин, дея орзуладим...

Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ЭЛИ СОҒНИНГ КЎНГЛИ ЧОҒ

Ҳамма даврларда ҳам тиббиёт элнинг назарида бўлиб келган. Тиббий хизмат кўрсатишнинг бугунги савияси ҳақида эса турли мулоҳазаларни эшитиб турибмиз. Хўш, бу ҳақда тиббиёт ходимларининг ўзлари қандай фикрдалар? Тошкент болалар тиббиёти институти ректори, Тошкент шаҳар ҳокимияти қошидаги "Соғлом авлод учун" қўмитасининг аъзоси, тиббиёт фанлари доктори, таниқли болалар жарроҳи Аминбой СУЛАЙМОНОВ билан мулоқотимиз, халқимизга тиббий хизмат кўрсатишнинг бугунги муаммолари хусусида бўлди.

— Халқимизга тиббий хизмат кўрсатишнинг бугунги аҳволи ҳақида фикр юритишдан аввал мен ўзим бош бўлган институт касалхоналаридаги даволаш ишларига тўхталиб ўтмоқчиман,— деди **А. Сулаймонов.**— Институтимизда педиатрия ва болалар касалликлари жарроҳлиги маркази ишлаб турибди. Унга фақат Тошкент шаҳридангина эмас, республиканинг барча вилоятларидан, ҳатто қўшни давлатлардан ҳам оғир, бетоб болалар келиб даволанишади.

Болалар хасталиклари бўйича оғир жарроҳлик муолажаларининг аксарияти, яъни вилоятларда амалга ошириш имкони бўлмаган асоратли касалликлар жарроҳлиги бизнинг 2-клиникамизда бажарилади. Бу ерда 15 дан ортиқ турли касалликларни даволашга ихтисослаштирилган бўлимлар ишлаб турибди. Туғма юрак етишмовчилиги (пороги) бўлган хаста болаларни жарроҳлик йўли билан даволаш ҳам асосан бизнинг клиникамизда бажариб келинмоқда. Болалар хасталиклари бўйича сунъий буйрак бўлимимиз эса Марказий Осиё давлатлари миқёсида ягона ҳисобланади.

Сиз берган саволдан келиб чиқиб айтмоқчиманки, баъзан аҳвол жуда танг келиб қолганда бўлмаса биз умуман бирорта ота-онага дори, шприц топиб келинг деяётганимиз йўқ. Ҳатто у давлатдан бу давлатга пул ўтказиш қийин бўлиб қолган кезларда ҳам қўшни давлатлардан келган даволанишга муҳтож болаларни бепул даволаб юбормоқдамиз. Ахир хаста болаларни оғир аҳволда қолдириб бўлмайди-ку.

— Дори-дармонлар танқислиги кучайган ҳозирги шароитда бунга қандай имкон топяпсизлар?

— Сўнгги икки йил ичида АҚШ, Буюк Британия, Франция, Олмония, Япония, Туркия сингари ривожланган давлатлардан республикамизга инсонпарварлик ёрдамлари келиб турибди. Бу ёрдамлар тиббиёт асбоб-ускуналари, дори-дармонларга бўлган эҳтиёжларимизни қисман қондиряпти. Қолаверса, мустақил давлатимизнинг бир марталик ишлатиладиган шприцлар ва бошқа дори-дармонларни кўпатириш соҳасида кўраётган тадбирлари, қўшма корхоналар очилаётганлиги, "Фармация" концерни иш кўламларини ошириб бораётганлиги ҳам сезиларли имкониятлар очмоқда. Ҳозир Бухоро ва Самарқандда дори-дармон ишлаб чиқарадиган заводлар қурилаётир. Агар улар тезроқ ишга туширилиб, Тошкентдаги бир марталик шприцлар ишлаб чиқарадиган завод ўз қувватларини оширса, доривор гиёҳлар тайёрлайдиган корхоналаримиз кўпайса аҳвол тез ўнгланиб кетади.

Дори-дармонлар таъминотидаги муаммоларни бартараф этиш билан бирга умуман тиббий хизмат кўрсатиш ва тиббий малака савиясини кўтариш устида ҳам кўп ўйлашимиз керак. Бу борада жаҳондаги тиббиёт техникаси ривожланган мамлакатлар билан яқин ҳамкорликни йўлга қўймоқдамиз. Яқинда институтимиз касалхоналари, педиатрия ва болалар жарроҳлиги марказида Япониянинг бир қатор фирмалари мутахассислари бўлишиб, бизда болалар хасталикларини даволаш ва диагностикаси бўйича амалга оширилаётган ишлар ва тадқиқотларларинг кўлами билан яқиндан танишдилар.

Мамнуният билан айтаманки, улар бизнинг ишимиздан қаноат ҳосил қилишди. Жаҳондаги энг мураккаб ва замонавий тиббиёт техникасига бўлган эҳтиёжларимиз нечоғлик эканлигини ҳам ўз кўзлари билан кўрдилар. Амалий муloқотларимиз самараси сифатида улар бизга беш миллион долларлик тиббий аппаратураар олиб берадиган бўлдилар.

— Иқтисодий қийинчиликлар илмий ишлар ривожига ҳам таъсир этаётир, деган гаплар қулоққа чалиниб турибди. Сиз бошқараётган институт, хусусан сизнинг болалар жарроҳлиги кафедрангизда илмий ишлар қай йўсинда давом эттирилмоқда?

— Тўғри, ҳозирги муайян қийинчиликлар боис баъзи бир зиёлилар ўзини бозорга ураётган ҳоллар ҳам бўлиб турибди. Баъзи бирлар эса, қани буёғи нима бўларкан, дея ўзлари олдига қўйган мақсад йўлида изланмоқдалар. Ҳақиқатни гапирганда чин зиёлининг тупроғи пишиқ жойдан олинган. У ҳар қандай қийинчилик пайтида ҳам, албатта, зиё излайди ва топган шуъласидан бошқаларни баҳраманд этишга ҳаракаит қилади.

Халқимизнинг кўп йиллик тарихида худди шундай бўлиб келган. Беруний, Ибн Сино, Чағминий, Замахшарийлар яшаган даврлар ҳам осон бўлмаган. Боболаримиз фақат ўзларини ўйлаганларида эди роҳат-фароғатда турмуш кечиришлари мумкин эди. Бироқ оламшумул кашфиётларини ярата олармидилар. Зиёлилар сафига тасодифан кириб қолганларни мустасно этсак, бугун ҳақиқий олим имкон топиб илмий тадқиқотларини давом эттирмоқда. Чунки олим инсон фақат оёғи остини эмас, юз йиллаб кейинни ҳам ўйлаб иш тутади.

Бизнинг институтимизда тадқиқот ишларини олиб бораётган фидойи олимларимизнинг аксарияти илм-фан юкига елкасини тутиб турибди. Наслий касалликларнинг асосий сабаблари ва уларнинг олдини олиш соҳасида бошлаб қўйган

Давоми 7-бетда

ЛИРИКАГА ЁТ КУЧ

СТАЛИН ВА ЛИРИКА

Бир-бирига шу қадар ёт икки тушунча яна бормикан? Лекин ётлигига қарамай ўз пайтида Сталин номи шеърларга ҳам бостириб кирди. Шеърга унинг "улуғ" номини қўшиш расм бўлди. Нафақат расм, балки кўпларга касб ҳам бўлди. Бу шоир халқининг тузумга содиқ фуқаролигидан дарак берувчи бир ҳужжатга айланди гўё. Лекин Сталин лирикага киришга кирди-ю, сингиб кетолмади. У билан ялакат мағиз бўлолмади. Чунки унинг совуқ номи ва мудҳиш руҳи эзгу ҳислар изҳори бўлмиш лирикага тамом бегона эди.

Илоҳиётшунос адиб Данил Андреев "Олам атиргули" асарида ёзади: "Сталин — билқувввва, яъни ёруғ кучлар қаршилиги туфайли имкониятини тўла оча олмаган ёвуз универсал даҳодир".

Сталинга ўз вақтида кўплар қатори ода бағишлаган улуғ ўзбек шоири Ғафур Ғуломнинг Сталин номи кирган шеърларини қайта кўздан кечирганда юқоридаги фикрлар, шоирнинг ўз таъбири билан айтганда, "хаёл кўзгуси"да акс этмай иложи йўқ. Маълумки, Хрушчёв замонида Сталин номи ва шахси тубдан қайта баҳоланганда шоирнинг ўзи шеърининг айрим бандларига таҳрирлар киритган, аниқроғи, шеърларини Сталиндан тозалаган эди.

Мана машҳур "Вақт" шеърининг янада машҳур банди:

Ҳар лаҳза замонлар умридек узун,
Асрлар тақдири лаҳзаларда ҳал.
Умрдан ўтажак ҳар лаҳза учун,
Қудратли қўл билан қўйяйлик ҳайкал.

Қуйма сатрлар. Бу ерда Сталин номи нима қилиб юрипти, дерсиз. Шоирннинг 1953 йили нашр этилган "Танланган асарлар"ини варақлаймиз. Кўрамизки, биринчи мисра аввал қуйидагича экан:

Ҳар лаҳза Сталин умридек узун...

Биринчи навбатда мантиқий ғализлик ярқ этиб кўзга ташланади. Лаҳза билан конкрет одам умрини (у ҳатто доҳийи даврон бўлганда ҳам) таққослаш. Қиёснинг нотабиийлиги, зўрлиги, зўракилиги бандга ичдан путур етказади ҳамда маънони хиралаштиради. Кейин ўзгартирилиб киритилган (балки аввал шундай бўлган) "замонлар" бандни бирдан кучайтириб юборади. У "умр" билан қўшилиб ("замонлар умридек") янги, гўзал ва теран истирони вужудга келтиради. Яъни банддан Сталин олиб ташланиб, ўрнига "замонлар" киргандагина у том шоҳбайтга айланади. Шеър сохталикдан қутилади.

Энди улуғ шоиримизнинг яна бир оламшумул шеъри — "Соғиниш"да Сталин иштирок этган бандни кузатаман. Хавфу хатар комидаги фарзандини соғинган падар тилидан мураббий қуёшга қарата "хабар бер" дея ўтинч билан бошланган муаззам шеър дастлаб шундай якунланган эди:

Боғда товус каби хирмон бўлиб,
Умид данагини бирга экингиз.
Ғолиб келажакни сайр қилайлик
Мўйсафид Сталин билан иккимиз.

Нафис гуллар билан безанган гулзорга ёт қадам оралагандек. Жондан азиз фарзандини қўмсаётган қалбнинг соғинч ҳисси билан "мўйсафид Сталин" шу қадар зидки, у охирги сатрда туриб олиб бутун шеърни писандга айлантиради.

Алҳол "Мўйсафид Сталин" ("Мўйсафид" деганда оппоқ соқолли чол кўз олдингизга келади, "доҳийда" эса виқорли мўйсафидлик белгиси йўқ эди). Ўрнига шоирнинг сўнги ўзгартириши — "мушфиқ онагинанг"ни қўйиб ўқинг, эртакларда қурбақа бир думалаб гўзал қизга айланганидек банд (бутун шеър ҳам) шундан кейин буткул ўзгача қиёфага киради. Сохта расмиятчилик ўрнини илиқ ва нафис инсоний ҳис эгаллайди. Бутун шеър давомида бир маротаба ҳам кўзга ташланмаган она (фарзандини она соғинмайдими, фақат она соғинчига сўз ожиздир, шекилли) сўнгги сатрда "мушфиқ онагинанг" бўлиб кириб келади. Кириб келади-да, шеърдаги оталик соғинчига она мушфиқлиги қўшилиб, ҳиссий манзара туғаллик касб этади.

Яна ким билсин, лекин ишонч билан айтгим келадики, асил илҳомий ҳолатда шеър "мушфиқ онагинанг" билан туғилгану шоир уни дориламон кунларга қўйиб, мустабид замон талабига бўйсуниб, асар руҳига ёт сўзларни киритган. Сталин гўё ўзининг қора кўланкаси билан шеърни бўғиб ётгандай, кўланкадан озод бўлган шеър асл ҳолига қайтиб, очилиб кетгандай...

"Мўйсафид Сталин"нинг "Соғиниш"даги лирик ҳиссиётга уйғун эмаслиги шоирга ҳам кундай равшан эди, лекин... қувлик донишмандликка унчалик бегона хислат эмас. Улуғ донишманд Хўжа Насриддин кўп доно бошларнинг ҳақиқатгўйлик боис ажалидан беш кун аввал ўлиб кетганликларини кўриб, телба-тескари фикрлашга ўтгани, шу тариқа омон қолганини ривоятлар сўзлайдилар.

Ғафур Ғулом Афандини ғоят севар, унга эргашар эди. Ҳатто ўзини унга тенглагарди ҳам. "Ғафур деган бир Насриддин китоби...". Бу шоирнинг жўмабр шеъри — "Бизнинг уйга қўниб ўтинг, дўстларим"дан мисра. Аллома умр шомида Хўжа Насриддинга яна қайтиб бир ҳикоя ва бир неча латифалар яратгани ҳам бежиз ва беҳислат эмас, албатта.

Яна лирикага қайтайлик. Улуғ шеърлар нурнинг маҳсули, эзгулик меваси. Қора кучлар сардорининг ёвуз руҳи нур ва ёруғлик билан чиқишмаслиги тайин эди. Лирика ўз бағрига ёвуз руҳни киритмайди, зўрлик билан кирган тақдирда у ёт шарпани сезиб тумтайиб олади. Қулфи дилини очмайди.

Ҳар нарсани жой-жойига қўйган, борлиқни Илоҳий тартибга бўйсундирган Улуғ яратувчига ҳамду санолар бўлсин!

Адиб Иброҳим Ғафур топиб айтганидек, "Ғафур Ғулом бу асарларини етимлик азобларидан халос бўлиш учун ёзган ва барча асарлари бир бўлиб миллий мушфиқ қалбни яратган. Мушфиқлик унинг асарларида миллий белгига айланган. Етимликни мушфиқлик енгган". (Иброҳим Ғафур. "Ғойиб бўлган мамлакат", Ғафур Ғулом, "Менинг ўғригина болам", Сўнгсўз, Тошкент, 1993) .Бу мумтоз "Сен етим эмассан"нинг ич-ичидан чиқадиган, туб-тубларига жо бўлган гаплардир. Шу улуғ шеър ҳам "халқлар отаси" заҳридан бенасиб қолмаган. Илк нашрларда шеър адоғида бир парча борки, мана у:

Домовой книга
бош саҳифаси
Сталин номи-ла бошланар бизда.
Оила бошлиғи
ота Сталин
Бахтли манглайингга
Бўса қўндирмиш.

Мазкур парча шеърга "Улуғ оиланинг гўдак фарзанди, билиб қўй энди..." мисраларидан сўнг, "Сен тезда улғайиб..." сатридан олдин киритилган. Гўё "миллий мушфиқ қалб" изҳорига қўпол бир неча сўз аралашгану қалб уларнинг заҳри ўтиб кетишини кутган. Шу сўзларни ҳам шоирнинг ўзи ёзган эсада, булар унинг ўз сўзи, мушфиқ қалб дарди эмас, балки аччиқ зарурат, замонасозлик эди, холос. Шундан аввал Шеърият буни сезган.

"Бўса қўндирмиш..."сатрнинг шеърдаги юракни орзиқтирувчи, алам аралаш меҳрга бегона совуқлигини қаранг! Кейинги нашрлар зўраки шу парчадан халос бўлади-ю, шеър ўз мушфиқ меҳрига собит қолади:

Улуғ оиланинг
гўдак фарзанди,
билиб қўй энди:
Сен тезда улғайиб
олам кезасан.
Манглайда порлаган
Толеинг — қуёш.

Охирги мисра илк нашрларда "Бу бўса — қуёш" тарзида келади. "Бу бўса "доҳий" бўсаси бўлиб, ташбиҳ қовушмайди. Бунинг устига "доҳий" бўсаси қуёшга менгзалиб, у шеър хотимасидаги ўктам сатрларни буткул ўзиники қилиб олган бўларди:

Бутун ер юзини
... Қилур мунаввар.
Ҳақорат емрилур,
Зулм янчилур.
Жаҳонда бўлурмиз
Озод, музаффар
Сен етим эмассан,
Менинг жигарим.

Ушбу ёруғ, озодбахш мисралар мустабид "доҳий" бўсасига боғланиб қолган, ҳақиқат телба-тескари томонга юз бурган бўлур эди. "Бу бўса — қуёш" ўрнини "Толеинг — қуёш" эгаллагач, шеър яшнаб кетади, беихтиёр фикрлар оқими вужудга келиб, охиригача англаб етилмайдиган сеҳр пайдо бўлади. Поэтик фикр қафасдан бўшалган қуш каби учишга шайланади ва парвозини бошлайди.

Ғафур Ғулом даврининг сиёсий қутқуларини четлаб ўтолмаган. Лекин Ғафур Ғулом асил шеъриятининг улуғворлигини бу қутқулар акс этган мисралар белгилай олмайди. Зўравонлик шеър табиати билан чиқишмайди ва унга бутунлай ёт ҳодиса бўлиб қолаверади. Лекин ўша "шахсга сиғиниш" шеърларининг шаксиз битта хизмати бор. Улар бир ҳақиқатни исботлайди: ёвузлик нафис лирика билан чиқишмайди. Эзгулик қуроли — шеър ёвуз кучга бағридан ўрин бермайди.

Кўриб ўтганимиз уч машҳур шеърдаги уч ҳолат Ғафур Ғулом ижоди доирасида кенгайиб, умумадабиёт ва илмий аҳамият касб этади. Шеърият, лирика пок ҳилқат экани, у ўз бағрига қора кучни сиғдирмаслиги аниқ далил-ҳужжатга эга бўлади.

Сталин ва лирика бир-бирига бегоналигича қолди.

Сувон МЕЛИ

Шоир Хайриддин Салоҳ таваллудининг 60 йиллиги

ЧАШМАДЕК ПОК ЭДИ

Олтмиш тўққизинчи йили рўй берган бир фожиа бўлмаганида, инжа туйғулар куйчиси Хайриддин Салоҳ 60 ёшга тўлган бўларди. Камида юз йил яшашни орзу қилган бу шоир Ҳамид Олимжон ёшида, авжи илҳом чечаклари чаман бўлиб очилган пайтида ҳаётдан кўз юмган. Бу даврда у олтинчи шеърлар китобига тартиб бериб, қанчадан-қанча шеърлар ва таржималарни қоғозга тушириш иштиёқида яшаётган эди. Унинг шеър булоғи қайнаб, тошиб, мавж уриб турган эди ўшанда.

Хайриддин Салоҳ ўзбек шеъриятига кириб келган кезларда партияни, рус халқини, пахта хирмонларини шарафловчи, коммунистик нурли келажак ва тинчлик учун кураш ғояларини тараннум этувчи шеърлар авж нуқтасида эди. Бугун, ўша йилларда машҳур бўлган шоирлар ижодига назар ташласак, улар бисотида оддий инсоний туйғу ва кечинмалар тасвир этилган умрбоқий лирика намуналарни камдан-кам учратамиз. Хайриддин Салоҳ эса бу борада ўзининг донгдор замондошларидан кескин ажралиб туради. У ўша йилларда газета ва журналларнинг биринчи саҳифалари ё байрам сонлари учун эмас, балки ўзи учун, шеърхон дўстлари ва мухлислари учун ёзган эди.

Совет тузуми шеъриятни коммунистик тарғибот воситасига айлантиришга уринди. Ҳолбуки, бугун аён бўлишича, шеърият стадионларда ўқиш учун эмас, балки саноқли кишилар дилига малҳам бўлиш, улар қалбининг нозик торларини жунбишга келтириш, уларнинг руҳ ва туйғулари оламини мунаввар этиш учун яратиларкан. Агар бундай шеърият чиндан ҳам юксак санъат намунаси бўлса, у ўзининг таъсир доирасини тобора кенгайтириб боради.

Хайриддин Салоҳ ўз асарлари билан 50-йиллар шеъриятига баҳор нафасини, зумрад ариқларнинг шилдираб оқишини, бу ариқлар бўйида ўсган дала гулларининг атрини олиб кирди. Бу гўзал инсон дўстлари, замондошлари, юртдошлари билан учрашувлардан, ўзбек табиатининг фусункор манзараларидан олган таассуротларини, шу таассуротлар туфайли туйғу ва кечинмаларида рўй берган руҳий ўзгаришларни, покланиш жараёнини тасвирлашга ошиқди. Шу маънода у инжа кечинмаларнинг моҳир мусаввири эди.

Хайриддин Ғайратий домланинг тўгарагида адабиёт алифбосини ўрганди, сўнг тақдир уни Шайхзодадек улкан алломага шогирд бўлиш бахтига муяссар этди. Аммо ҳаётда у устозларига қанчалик содиқ қолмасин, ижодда улар ортидан эргашмади. У ўз йўли, ўз овозини топиш илинжида шеърият сўқмоқларида кезинди.

Шоир бир тўртлигида бундай деб ёзган:

Яхшиям жавоҳир ва зар бўлмабман,
Кимни шоҳ қилардим ва кимни гадо.
Яхшиям қиличу ханжар бўлмабман,
Кимни бор қилардим ва кимни адо.

У ўзининг шоир бўлиб туғилганидан ва шеърлари мухлислари дилига хуш келганидан мамнун ва бахтиёр эди.

Чеҳрасидан ҳеч қачон майин табассум ва илиқ нур аримаган шоир ҳар қандай инсон тимсолида ўз дўстини кўрар, табиатнинг барча фаслларига лоқайд бўлмагани учун уларни шарафлар, бу ёруғ дунёда яшаш ва ижод қилишни оллоҳнинг энг олий инъоми, деб тушунар эди. У кишиларга, табиатга, жамиятга содиқ дўст бўлиб қолиш орзусида эди. У ҳатто ўзбек шеҳриятида совуқлик, бемеҳрлик, ёмонлик тимсоли бўлган нарсалардан ҳам юз ўгирмаган.

Мана бу сатрларга эътибор беринг:

Ўралиб оқ кўрпага
Ётар боғлар, боғчалар.
Қишни куйлашни менга
Ўргатади зоғчалар.
Қалбим тепиб тўлқинда
Ёз ҳақида соз чалар.
Ёзни куйлашни мендан
Ўрганади зоғчалар.

Ушбу сатрларда қиш ва унинг куйчиси зоғчалар ўзининг ғаройиб талқинини топган. Шеърнинг лирик қаҳрамони қишни куйлашни зоғчалардан ўрганиш билан кифояланибгина қолмай, ёзни куйлашни уларга ҳам ўргатади ва ана шу ўзаро муносабат ҳаётнинг ҳикматли сабоғи тарзида намоён бўлади.

Шоир жаҳон лирик шеъриятининг Байрон, Ҳайне, Пушкин, Лермонтов сингари мумтоз вакиллари ижодидан таржималар қилди. Ҳанриҳ Ҳайненинг лирик таровват билан йўғрилган дурдоналари унинг романтик табиати ва нозик дидига, айниқса, яқин ва ҳамоҳанг эди. Шунинг учун ҳам у буюк немис шоирининг лирик замзамаларини ўзбек тилига яйраб таржима қилди. Гарчи, Хайриддин Ҳайне лирикасини умрининг сўнгги йилларида ўзбек китобхонига ҳадя этган бўлса-да, ундан бутун ижодий йўли давомида баҳраманд бўлган ва ўзи ҳам, маълум даражада, Ҳайне анъаналаридан таъсирланиб шаклланган эди. Эҳтимол, қуйидаги шеърий лавҳа ҳам ана шу мутаассирлик самарасидир:

Нафис қора хол бўлгунча
Бирор қатра бўлгим бор.
Табассум-ла ошно, ғунча —
Дудоқларга қўнғим бор.

Зумрад — кўз, қош,
Минг хил лаъл тош
Рақс этади қатрада.
Оқшомлар — ой,
Кундуз — қуёш.
Акс этади қатрада

Хайриддин Салоҳ шеърлари лирик кайфиятнинг ана шундай латиф лавҳаларига ғоятда бой. У бамисоли мусаввир бўлиб, ўз туйғулари тасвирини чизар экан, уларда худди шу қатрада бўлганидек, ҳаётнинг абадий гўзаллиги акс этади, шоир қалбида макон топган эзгу инсоний фазилатлар порлаб, порланиб туради.

Хайриддин Салоҳнинг Султон Жўра хотирасига бағишланган "Янгроқ ҳаёт" достонида бундай сатрлар бор:

Шоир кетди,
Қолди пок чашма,
Чир айланиб далалар қолди.
Шеърларига муштоқу ташна
Ширин-шакар болалар қолди...

Ҳа, шоирлар бу дунёга устун бўлмайдилар. Улар эртами-кечми ёруғ дунёни бошқа кишилар қатори тарк этадилар. Аммо улардан пок чашмалар қолади. Хайриддин Салоҳдан қолган чашма ҳали узоқ йиллар бадалида зилол мавжи ва таровати билан бизни поклаб туради.

Наим КАРИМОВ

Доимий ҳамроҳ

Чори АВАЗ
УЙҒОНИШДАН ЎЗГА ТОЛЕ ИЗЛАМА
Шеърлар
Тошкент
"Камалак"

Истеъдодли шоир ва заҳматкаш инсон Чори Аваз шеърият мухлисларига ўзининг "Тортилган камон", "Куз эртаси" деб номланган илк шеърий мажмуалари билан яхши таниш эди. Навбатдаги тўпламларни кўриш шоирга насиб этмади, у ҳаётдан барвақт кўз юмди. "Камалак" нашриётида минг нусхада нашр қилинган "Уйғонишдан ўзга толе излама" деб номланган шеърлар китобига унинг бир қадар маъюс, ҳазин оҳангларда битган машқлари жамланган.

Ҳазонрез куз. Тун — кўркам, дилбар.
Намхуш ҳаво. Ой, юлдуз, сабо.
Йироқлардан мусиқа келар,
Ҳазин, бирам дилтортар аммо —

деб ёзган эди шоир "Мусиқа сеҳри" шеърида. "Уйғонишдан ўзга толе излама" мажмуасидаги ўйчан, бедор, гоҳида изтиробли, гоҳида ғамгинроқ сатрларда шоирнинг сезгир қалби умр интиҳоси яқинлигини ҳис этгандай туюлади.

"Мен бу инимни беадад дардга мубтало бўлганини — иккала буйрагини ҳам шамоллатиб қўйганини билмагандим. Афсуски, бу қўш дардни ҳали ҳеч ким даф қилолмаган. Ўлим ҳақ. Не ҳам дердик. Истеъдодли шогирдим хотирасига бўзлаб байтлар айтаман, холос". деб ёзади Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов тўпламга ёзган сўзбошида.

Китобга А. Азим, А. Жалил муҳаррирлик қилишган. Мусаввир Ҳ. Раҳматуллаев.

Ушбу китоб Ўзбекистон ижодкор ёшларининг "Истеъдод" жамғармаси билан ҳамкорликда чоп этилган.

Рауф СУБХОН
ТАДРИЖ
Шеърлар
Тошкент
"Камалак"

Рауф Субхон ўзбек шеъриятининг кенжа авлодига мансуб истеъдодли ёш шоирлардан. Шоир биринчи тўплами "Афсонанинг давоми" билан мунаққидлар, шеър мухлислари эътиборини қозонган эди. Яқинда "Камалак" нашриёти Рауф Субхоннинг "Тадриж" номли янги шеърлар китобини нашрдан чиқарди. унда навқирон қалбнинг маънавий, руҳий изланишлари, мураккаб ва анвойи олам ҳодисотларига ҳиссий, рангин муносабатлари таъсирчан поэтик манзараларда ўз аксини топган.

Мана, шоирнинг "Онамнинг хати" шеърларидан бир парча:

Уйқусираб ўргимчак
Тўрларида ухласам,
Тушимга михлар кирар,
Совуқ михлар... ушласам.
Сен ёзган эртакларга
Ўхшар экан бу ҳаёт.
Эй, ўғлим одамларнинг
Тинч ухлаши ҳам фарёд.

"Тадриж" шеърлар тўпламининг мундарижаси бой. "Туйғулар пок келар...", "Номаълум сурат парчаси", "Ханжарнинг учига...", "Тадриж" шеърларида шоир беихтиёр ўзи билан чуқур мулоқотга киришиб, ҳис-туйғуларнинг чинакамлигига ишонч ҳосил этса, "Гўрўғли", "Салбий қаҳрамонимга", "Кеча ва бугун", "Усмон Носир", "Сиёсатчи пашшалар" каби машқларида мумтоз қадриятларга таянишга, ўткинчи кайфият ва ҳою ҳаваслардан йироқ юришга даъват этади.

Рауф Субхоннинг "Тадриж" шеърлар мажмуаси минг нусхада чоп этилган.

Яҳё ТОҒА
ТАСАЛЛИ
Шеърлар
Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

"Яҳё Тоғанинг илк шеърлариёқ кенг ўқувчилар орасида қизиқиш уйғотди... Унинг шеърларида манзаралар мусиқий ҳаракатланади, ўзбекча ранг-ланади. "Гавҳаройим", "Тўй", "Янгалар" сингари бир қанча шеърлари эл орасида қўшиқ бўлиб кетди", деб ёзади Йўлдош Эшбек "Тасалли" тўпламига ёзган сўнгсўзида.

"Тасалли" Яҳё Тоғанинг "Кўклам қалдирғочлари", "Қафасдаги бургут", китобларидан кейинги учинчи шеърий мажмуаси. Ундан жой олган ўттизга яқин шеърларда шоир ўз кўнглини жозиб ўхшатишлар, кутилмаган метафоралар воситасида таъсирчан шарҳлайди. Яҳё Тоғага хос майин юмор, порлоқ дардкашлик ва энг муҳими ростгўйлик ҳамда чуқур самимият бу тўпламдаги шеърларга ҳам хос хусусиятлардир. Мана, ўзингиз ўқинг:

Нима қилса қилди янгалар,
Бағримизни тилди янгалар.
Сени оққа ўраб-чирмашиб,
Менинг терим шилди янгалар.

"Тасалли" мажмуасига Муҳаммад Ҳайдар муҳаррирлик қилган. Китоб беш минг нусхада чоп этилган. Бу шеърлар тўплами "Китоб" кичик корхонасининг буюртмаси асосида Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида босилган.

Адиблар — Саъдулла Сиёев ва Носир Муҳаммад

Йил боши ўйлари

Ҳусниддин ШАРИПОВ

МЕН ЮРГАН ЙЎЛЛАРДА

Кўраман деган кишига хурсандчилик бағишлайдиган нарсалар етарли. Яқинда, масалан, халқ артисти Ёқубжон Аҳмедов Ҳамза театрида санъаткор Обид Юнусовнинг олтмиш йиллигига бағишланган тантаналарга йиғилганларни етти юз ўринли томошахонага сиғдира олмаганини, уч юздан ортиқ мухлис қатор ораларида тик турган ҳолда қарсак чалганини ҳикоя қилиб, бундай байрамлар ижодкор учун анча-мунча мукофотдан тотлироқ эканини айтди. Тўғри фикр... Кечагина Бешёғоч майдонидан ўтиб бораётсам, Муқимий театрининг нурга ғарқ пешайвони олдида катта-катта автобуслар қаторлашиб турганин кўрдим-у, менинг кўнглим ҳам равшанлашди: демак, томоша зали тўла, санъаткорнинг сўзи ўз эгасини топибди, қаҳрамонининг дарди сезгир юракларда акс-садо уйғотибди... Одамларнинг юрагидаги алағдалик ўрнини осойишталик эгаллагандагина, унинг хотири жам бўлиб, санъат истаб қолади, қовоғи очилади, завқи уйғонади.

Илҳом завқи бор жойга келади. Илҳом келган жойда санъатнинг бош мавзуи — муҳаббат куйланади, инсон қадри ҳақида баҳс бўлади. Жиддий фикр ўртага тушса, санъаткор маҳорати ҳам ярқираб кетади. Шунинг учун, эҳтимол, Абдулла Қодирийнинг Эркин Хушвақтов саҳнабоплаштирган "Меҳробдан чаён" ёки М. Низанов ва М. Исломқул ўғлининг "Ноёб нусха" пиесаларининг ижрочилари ўз қаҳрамонлари ҳақида ҳикоя қилиш билан чегараланмай, саҳнада "уларнинг ўзи бўлиб кетишдики", бу нарса саҳнамизда ҳали ҳам чуқур руҳият таҳлили, ўзига хос ҳаракатлар яратишдаги академик театр анъаналари барҳаёт эканини кўрсатади. Драматург Тоир Юнусов ва композитор Алишер Расуловнинг "Бир кам дунё" спектаклини томоша қилганда, сизни умидвор инсон ҳақидаги фалсафий ўйлар эргаштириб кетади, мусиқавий драмада ҳам йирик ижодий муаммоларни ҳал қилиш мумкинлигини кўрасиз. Бунга Мустафо Бафоевнинг "Умар Хайём" операсини тинглаганда, яна бир марта амин бўлдим. Маънавий курашлар, муҳаббат фожиаси, эҳтиросли халқ ва халқнинг оташин, қайсар ўғли ҳақидаги бу асар театр жамоасининг ҳам, композиторнинг ҳам айни кучга тўлиб турганидан далолат беради, саҳна учун янги асарлар яратишга даъват этади.

Эски нақл бор, замон сенга боқмаса, сен замонга боқ, деган. Ўтган кузакда Фарғона водийсини айланарканман, Толиб ака деган деҳқон билан учрашиб қолдим. Қарийб тенгдош эканмиз. МТСларнинг техникаси колхоз-совхозларга сотилган даврларни эсладик. Кейин у ўз ўғли бригадирлик қилаётган далага олиб борди. Гап бугунга келиб тақалганда, Толиб ака тракторлар эскириб бораётгани, эскини ямаб эсинг кетиши, механизация парки яна икки йилгина янгиланмаса, Ўзбекистоннинг улкан деҳқончилигини тебратиш мураккаблашиб қолиши ҳақида, ўз дардини очгандай, куйиниб гапирди. Тошкент трактор заводи "инқиллаб турган" ҳозирги кунларда бу, дарҳақиқат, умумхалқ аҳамиятига эга бўлган масала!

Бу масала билан алоқадор, яна бир киши тўғрисида сўзлаб беришди: у киши ҳозирги тадбиркорлардан бўлиб, чорвачилик йўналишида иш қиларкан. Лекин бу билан чекланмай, қишлоқ неъматларидан олиб, Россияга — Владимир шаҳрига қатнаркан. У ерда — Владимир трактор заводида — олиб борган нарсаларини ғилдиракка алмаштириб, пойтахтимизга қайтаркан ва уни Тошкент трактор заводида ўз "ялангоёқ" машиналаримизга ўрнатиб, қишлоғига келтираркан, шу тариқа "ташна" деҳқоннинг юкини енгиллатаркан.

Энди маданият арбобларининг бошини қотираётган масалаларни эслаб ўтиш ҳам ўринли бўлар, деб ўйлайман. Мен юрган қишлоқларнинг дўконларида дурустроқ маданий мол, китоб кўринмади. Маорифчилар эса ташвишда: болаларбоп, завқли асарлар бўлмаса, мавжуд дарсликлар билан чекланилса, уларни баркамол, дунёдан хабардор фуқаро қилиб етиштириш мушкул-да! Кутубхоналар бор-ку, дерсиз. Афсус, бу соҳанинг бошида китоб фондларини "ихчамлаштириш", кутубхоначиларни қисқартиришдай ташвиш турибдики, ҳозир маданият ходимларига ҳам осон тутиб бўлмайди. Лекин илож ахтаришяпти, топишяпти ҳам: китоб бўлмаса, ёзувчиларнинг ўзи билан учрашувлар, турли маданият байрамлари ўтказишяпти... Хуллас, қаторда норинг бор экан, юк ерда қолмайди, халқимизнинг фаол фарзандлари эса адабиётимизнинг қаҳрамонларига айлана боради.

Шунинг учун, бир оз драматик руҳда бошланган сўзимни, истиқболга ишонч билан, шеърий "Алёр" айтиш билан тугатмоқчиман.

АЛЁР

Ел ўйнатиб ҳар бир заррани,
Давра қурди ҳатто дарахтлар.
Тўлдирдингиз, дўстлар, даврани,
Тўлдирилсин биллур қадаҳлар!

Пок ниятлар қилиб замзама,
Тилга чиқсин кўнгилдаги гап.
Алёр айтиб улгурар ҳамма,
Шаробимиз қолмаса тугаб.

Тилга келар аввал қардошлик,
Шундан дунё яшар қаримай.
Ҳатто гўзал кўринар кожлик,
Кўзгу бўлса кўзадаги май.

Пойимизга тўшалар гулбарг,
Рақсу ғазал бўлгай шакароб.
Нақадар соз ўйнамак, кулмак
Вақтинг ўтмай, тугамай шароб!

Бунда туртмас ҳеч кимни ҳеч ким,
Юраклар ҳам бўлмас алағда.
Ичдим, яна келмоқда ичгим,
Қани, шароб борми қадаҳда?

Йигитлар шўх, қизлар ҳам қайноқ,
Келинг, бирга қилайлик маза,
Кеннойингиз солмаса қовоқ,
Мушоара тугаб қолмаса!

Дардлар эриб тўкилар дилдан,
Елпиб ўтса кунинг этаги.
Кўзда чақнар юлдузлар бирдан,
Кўринганда қадаҳнинг таги.

Майли, дўстлар, боқийдир ёғду,
Томирларда чўмилса офтоб.
Болаласин юракда орзу,
Тугамасин қадаҳда шароб!

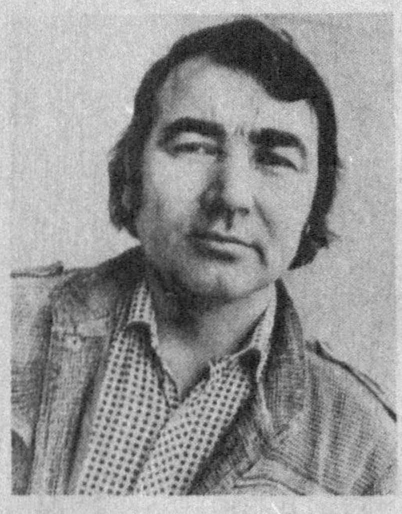

Икром ОТАМУРОД

ШАМСДАН НУРЛАР ҚУЮЛАР

Тупроққа ботган шаҳар

Занжирсарой тупроққа ботган,
қалъамисан, қўрғонмисан ё?!
Руҳимнинг иқлимида ётган,
не синоат, не сир, не сиё?!

Хаёлимни тортади хаёл,
синиққина аробасида.
Маъно излаб келтиради фол
тасаввурим харобасида.

Юрагимда зил тортади уҳ,
қўлимда уваланган тупроқ.
Кўп қидирдим унутилган руҳ,
кўп қидирдим йўқолган сўқмоқ.

Менгзайсан ғурурнинг хатига,
қадр муҳримисан, Занжирсарой?!
Моғорлаган ғиштлар қатига,
сассизгина ботиб кетган ой.

Занжирсарой армонларингни
юлғунлар лашкари қўриқлар.
Кемтик руҳим карвонларини
етаклайди ҳорғин тўриқлар.

***

Сени не деб эркалай,
не деб суяй, суйгулим?!
Сўз излайман ҳаркалай
айланиб, ўргулгули.

Куйик бағрим танида
соғинч — интиқ сўзларим.
Айролиқ ватанида
сени қанча изладим.

Канглум тушмас жойига,
моҳим — камдек туюлар.
Ахир, сенинг пойингга
шамсдан нурлар қуюлар.

Гулим — ожиз бу нисбат,
рангсиз қиёс — фариштам.
Сенинг васлингни истаб,—
Эрам чорбоғида ғам.

Хушрўйгинам — руҳафзо,
интизорим, узорим.
Ўзинг — кангулмда изо,
ўзинг — руҳимни зори.

***

Сабуҳ. Дарвозани очиб, сув сепиб,
кўчани супиради келинлар.
Шайдойи насимлар мушкини ўпиб —
Ғунчаларнинг лаби тилинар.

Олмалар бўйлайди кўчага,
деворлар оша ҳуркиб, қимтиниб.
Хўрсинар — нафаси тушиб ичига
қомати дол толлар эмтиниб.

Қуёш рўймолини қўндириб қия,
эриниб кўтарар мужгонларини,
Қуйвориб юборар кекса оқ қия,
бағрида асраган ғужғонларини.

Бир-бирин чимчиллаб, пешбандин пешлаб,
кангулларга чизиб соғинчли излар,
сирларини елкага ташлаб,
қайдадир, далага жўнайди қизлар.

***

Газет дўконида қаторлар узун,
газеталар тугайди бир пасда,
Бодхўрлар олади навбатни бузиб,
олади кампирлар даста-даста.

Чоллар сурилади, сабри қисталанг
билишга шошилар янги хабарни.
Бир мужда истайди.
Тонгдан фикрий жанг,
бошлар ғояларга тонгдан сафарни.

Сўнг, сўзлашга хуштор, бу газетхон қавм,
мунозара қилар гапга зўр бериб
Тортишувдан кўнгли туяр хушбўй таъм
ва яшар кун узоқ баҳсларга тўйиб.

СЕНИНГ ҚАДРИНГ ЎТДИ

Табиат ва тарихимиз куйчиси — бу мавзуларда қатор китоблар ёзган, Сурхондарёда Ёзувчилар бўлимининг бошлиғи бўлиб турганида Эркин Аъзам, Усмон Азим, Шафоат Термизий, Сирожиддин Саййид, Эшқобил Шукур ва Мирза Кенжабекларга юртни севиш ва адабиётга ихлос бобида ўз ҳаракатлари билан ибрат бўлган ёзувчи Менгзиё Сафаровнинг орамиздан кетганига бир йил тўлди.

Менгзиё аканинг дўсти Шукур Холмирзаевнинг уни эслаб ёзган мақоласи билан марҳум адибимизнинг сўнгги ҳикоясини эълон қилмоқдамиз.

Менгзиё!

Мен сизни оқ-шаффоф рангда кўрдим. Фақат юзингиз ва биргина ифодангиз аниқ эди: синиқ табассум билан қараб турардингиз. Тилдан қолганим ва қўлоёғим ҳаракатсиз эканини ҳисобга олмасам, бу ҳолдан ҳайрон бўлмадим: барча марҳумлар мана шундай — хаёлхона боқишларини биламан. (Зеро вужуд бўлмагач, талай туйғулар мукаммал акс этмайди қиёфада).

Энди сизни кўз олдимга келтириб гурунглашаман.

— Хуш келибсиз, дўстим?..

Хўш, ўтган бир йил давомида шахсан камина ҳаётида дуруст бир ўзгариш бўлмади ҳисоб. Аросат мавзуида бир неча ҳикоялар...

Аммо бир тўхтамга етиб тинди дўстингизнинг хаёллари.

Аттанг: бу мавзуларда суҳбатлашмаган эдик.

— Дўстлардан аҳвол сўрасангиз, камайиб қолаяпмиз. Ўлмас Умарбековни учратдингизми? Кетди-ку... Майли. Хўш, мени биласиз: "Ортимдан биров урмагунча, ўлган — номард!" дер эдим. Уришганича йўқ, аммо ўзимдан ўзим қўрқаман...

— Ўзингиз тўғрингизда сўрасангиз, одатдагича — марҳумларни эсланадиган кунларда бўладиган гаплар...

Қўчқор Норқобил деган бир укамиз (у афғонда бўлиб, ўлим кўриб келган йигит. Қалами дуруст-у, йўли аниқмас) сиз ҳақингизда телевизорда бир кўрсатув тайёрлапти. Сайёр ака сиз ҳақингизда нимадир битиб, "Сурхон тонги"га жўнатибдилар. "Табиат эҳроми"нгизни варақлаган 85 ни уриб қўйган Исҳоқ Ўктамов эса "Пайғамбар ороли" эссеқиссангизни ўқиб бўлиб, хонамга йиғлаб кирди. "Ҳа?" десам, у: "Ким у Менгзиё Сафаров? Менга таништиринг", дейди.

Дўстим, амин бўлинг, энг зўр асарингиз шу — "Пайғамбар ороли".

Азизим, Бедил айтиб кетган экан: "У олам-бу оламни тушунган одам — шеър оламини тушунмаслиги мумкин. Чунки шеър — ўзга бир оламдир".

Бу асар ҳақида менинг фикрим ўша-ўша: Пришвин — бир ёқ, Паустовский — бир ёқ, С. Томпсону В. Бианкилар — бир ёқ... сиз — бир ёқ!

Фаҳмимча, сиз биз а биринчи бўлиб экология мақзусида шундай асар яратдингиз ва, наздимда, ўзбекнинг бу борада сўнггиси бўлиб қоласиз.

Яқинда Шафоат шоир келди— сиз ҳақингизда гурунглашдик: эй, менинг азиз маҳрумим, бундай асарни битмак учун — ёзувчи бўлиш камлик қилади: тағин — бу тупроққа чексиз меҳр, йиғили меҳр, яна — фидойилик керак бўлади.

Эй Мизи, қайси адиб иссиқ ўрнини совутиб (олимлигию редакцияда бўлим мудирлигини ташлаб), асов Амударё ўртасидаги оролга "қоровул" бўлиб боради? Ундаги бўриларни, бўғуларни, қадим тўқайларни, пилла ва пахта дарахтларини ҳимоя қилиш учун... Ва қайси адиб у ҳақда шундай жўшқин меҳр, ичикиш ва билимдонлик билан ёза олади?

Сабабини биласиз.

Менгзиё Сафаров шоир Нарзулла Сўфиев ва рассом Рўзи Чориев билан. 1979 йил.

Менгзиё САФАРОВ

ҚОТИЛ

Бешинчи синфда ўқийдиган Саида мактабга Обшир қишлоғидан қатнар эди. У билмдон, одобли бўлганидан синф раҳбарлари Мардон муаллим ҳар гапнинг бирида уни бошқаларга ибрат қилиб кўрсатарди. Бироқ қизда бир камчилик бор эди. У деярли ҳар куни мактабга кечикиб келарди. Бу ҳол синф раҳбарларини таажжублантирарди.

Муаллим бир куни бу жумбоқни ечишга бел боғлади. Дарслар тугагач, Саидани саволга тутди:

— Ҳар куни кечикишнинг сабабини тушунтириб бер-чи? Ўйлаб тагига етолмаяпман. Балки йўл узоқлик қилаётгандир?

— Йўқ, йўқ,— шошиб жавоб берди Саида.

— Ота-онанг роса ишга кўмиб ташлагандир?

— Асло,— қизариб-бўзарди қиз.

— Унда айт-чи, нега ҳар куни кечикасан?

— Ҳеч кимга айтмайсизми?— жовдиради қиз.

— Йўқ.

— Йўлда қуён бор,— шивирлади Саида.— Бирам ёқимтой, бирам шўх, бирам ҳуркак.

— Қандай қуён? Хонакими?

— Йў-ўқ, ёввойи-да.— Ўқитувчининг елка учириб, бош тебратганини кўрган Саида ҳаяжонга тушиб гапира кетди:— Йўл четида бир туп янтоқ бор. Унга яқинлашдим дегунча тагидан бир қуён парт этиб отилиб чиқади. У узоққа қочиб кетмайди. Ўттиз-қирқ қадам сакраб чопади-да, таққа тўхтайди. Биласиз, сой — селхона, катта-катта тошлар кўп. Қуён айланиб чопаверади. Жуда яқин келиб, кўзларимга тикилиб қарайди. Яна қочади, ҳали у тош, ҳали бу ҳарсанг панасига яширинади.

— Хуллас, сен билан ўйнашгиси келаркан?

— Бўлмаса уйдан жуда барвақт чиқаман. Қуён билан ўйнашавериб, дарсга кеичикканимни сезмай қоламан. Биласизми, кетишимни пайқаб хафа бўлади, қулоқлари шалпайиб тушади.

— Яхши,— деди ўйланиб муаллим,— бир туп янтоқ дединг-а? Атрофида бошқа...

— Йўқ, йўқ, бир туп.

— Ғалати-да, атроф санглоқ, бир туп янтоқ. Тагидан бир қуён ҳар эрта чопиб чиқади ва синфимдаги аълочи, одобли ўқувчимни сеҳрлайди... Ўша янтоқни менга кўрсатасан.

— У сизни ҳам сеҳрлайди. Шунақа чиройли, беозорки...

***

Обшир қишлоғи хийла баланд, чўзинчоқ адирлик устида жойлашган. Ҳар иккала биқинидан селхона сой ўтган. Сойнинг бош-адоғи оқизиқ тошлар. Улар орасида қовжираган каррак, кўзиқулоқ, айғирқиёқ пояларми, сой четларида жингилзорлар.

— Салом, муаллим! Мен шу ердаман.— Янгроқ овоз қай томондан келганини англай олмай турган ўқитувчи харсанг панасидан бошини кўтарган қизни кўргач, беихтиёр илжайди:

— Ҳап, сеними, мени қўрқитмоқчи бўлдимнги?

— Ҳеч, ҳам.— Саида жилдига ёпишган хасхашакни қоқди.— Биласизми, бу ерда калтакесаклар бирам кўпки, бири биридан чаққон, ўқдек учишади, чопганда кўз илғамайди. Тошлар тагида, ёриқларда бошларини чиқариб туришади. Қўнғизлар, яна аллатовур ҳашаротларни айтмайсизми? Қулоқ тутиб турсангиз, бутун сой ҳаракатга келади.

— Бу яхши,— деди ўқитувчи шогирдига мамнун боқиб,— кўп нарсани кўрасан, ўрганасан.

— Булар ҳеч гапмас, ҳу, ана, қуёнянтоққа яқин борайлик, томоша ўша ерда.

Адирнинг сойга бош урган этаги ўпирилган бўлиб, у ерда бақувват ва бўлиқ янтоқзор сарғайиб кўзга ташланарди.

— Бунча ишонч билан гапирасан-а?

— Ишонаман, ишонаман!— Саиданинг юзлари ловуллаб ёнди.— Уям ҳар куни ўша ерда менга пешвоз чиқади. Иккаламиз ҳам шунга ўрганганмиз.

— Ажабсан-да... Ҳа, майли, ҳозир кўрамиз.

— Албатта кўрасиз. Чопиб бориб қувиб чиқайми?

— Йўқ, йўқ, зинҳор ундай қилма. Айтаяпсан-ку ўзи пешво чиқади, деб.

— Сиз ишонмаяпсиз-да. Менинг эса ичим ёниб кетаяпти.

Қиз ном қўйган қуёнянтоқ тошлар оралаб ўтган сўқмоқдан йигирма қадамча нарида, сойнинг адоғида эди. У бир тўп бўлмай ўтов ҳамжмича тошлоқ майдонни ғуж-ғуж ўсган ҳолда эгаллаб ётарди. Яқинлашиб келаётган қадам товушларидан чўчиган хуппа семиз, думи кулранг, жунлари бўзранг каттакон қуён янтоқзордан сакраб чиқди. Шу онда муаллим беихтиёр ва беухшов чўнқайдию, Саиданинг билагидан тутиб, ўтир деган ишорани қилди.

— Вой, муаллим, қўрқманг, у узоққа кетмайди... Ана, қаранг, ўтириб олди.

Муаллим чўнқайган қуйи бўйнини чўзиб, санглоққа қаради. Қуён қулоқларини динг кўтариб олганича чиндан ҳам орқа оёқларига ўтириб олган эди. У кўп куттирмади: қаддини ростлаб ўрмалаган бўлиб, оҳиста юрди, сўнгра илкис сакрай-сакрай югуриб кетди.

— У ўйнамоқчи, ўйинни яхши кўради.

— Мен уни чўчитиб юборишдан қўрқдим, ўзини оқлаган бўлди муаллим.

— У қўрқмайди. Сўқмоқдан чиқмай кетаверайлик, кўрасиз, атрофимизда айланиб чопиб юраверади.

— Ўзи ёввойи бўлса,— хаёлсиради муаллим.

— Менга ўрганган... Ҳар куни сойдан чиққанимча кузатиб боради. Мен адир ошиб мактабга кетаман, у қулоқларини шалпайтириб хафа бўлиб қолади.

— Пешинда ҳам уни кўрасанми?

— Ҳа-да. Лекин баъзи кунлари қаёқларгадир кетиб қолади. Эрталаб пўписа қиламан. Аттанг, ёввойи-да, бўлмаса уйимда боқардим.

— Дашт ҳайвони, уйи ҳам — дашт.

— Қишда қор ёғади, изгирин, бўрон бўлади, совқотади.

— Қишгача ҳали бор. Унинг эса душмани кўп: шоқол, тулки, лочин, бургут...

— Ундай деманг, муаллим. У чаққон, эпчил. Ундай душманларга тутқич бермайди.

Муаллим мийиғида кулиб қўйди.

***

Мардон муаллим бир пайтлар рўзғор кўриб, сўнгра оиласидан ажралган сўққабош, ўттизларга кирган йигит эди. Адирлар ўнгиридаги овлоқ қишлоқ мактабига келиб ишга киришига сабаблар бор эди. Ҳаёт ташвишларидан кўнгли совиб, бўш вақтини қайга сарф қилишни билмай юрган кезлари овчиликка берилди. Шу-шу, у узоқ йиллар давомида бу эрмакнинг миридан-сиригача ўзлаштириб олди. Бироқ у замон зай идан келиб чиқиб ортиқча гап-сўзлардан чўчир, овчи эканлигини ҳаммага ҳам кўз-кўз қилавермасди. Бора-бора ҳар дам олиш куни, агар осмондан тош ёғилса ҳам, барибир овга чиқишни одат қилиб олди. Ҳар якшанбани орзиқиб кутар, тонг саҳардаёқ ов халтасини елкасига ташлаб сойма-сой, дирма-адир ошиб, ўлжа отса-отмаса, яёв бош олиб чиқиб кетарди.

Кечаси билан ёққан ёмғир сойларникесиб ўтган ёлғизоёқ сўқмоқларда кўлмаклар ҳосил қилди, тошлар, харсанглар сувга чайилиб қорамтир тусга кирди. Муаллимнинг ови барор олмади. Уст-боши намиққан, ҳориб-чарчаган бўлса-да, тетик руҳ, яхши кайфият билан адирдан тушиб келарди. Қишлоққа туташ адир қуйруғини кесиб ўтган Обшир йўлига чиққач, хаёли олиб қочди: "Саидаси тушмагур ажойиб қиз-да. Ёш-да, кўнгли пок. Ундай қуёнларнинг қанчаларини отганман. Агар менинг кирдикорларимдан хабар топса борми, юзимга қарамай қўйса керак... Бу селоба ёмғирда Саиданинг қуёни ҳам панароқ жойга жуфтагини ростлаб қолгандир.— У соатига қаради, вақт анча эрта эди. Уйга бориб ҳам нима қилади? Ҳувиллаган, нимқоронғи хона. Сойни айланиш истаги туғилди.— Наҳотки, ҳозир ҳам янтоқзорда ўтирган бўлса. Бу ҳам бир гап-да, аммо қуёнга кўз олайтирган номард. Яшайверсин.

Бундай рутубатли кунда неки тирик жонивор: дарранда-ю парранда ҳаммаси ин-инига кириб кетган. Мардон муаллим ёмғирдан бўғриқиб қорайган янтоқзорга яқин келиб томоқ қириб йўталди. Шу пайт намиққан ғуж янтоқ силкинди ва кулранг жунлари ҳурпайган қуён отилиб чиқди. У шошиб чунқайиб ўтириб қолган муаллим устига ўқдек ташланди. Атиги бир қадамча қолганда ўзини четга олди-да, харсанг тошлар орасидан диканглаб югуриб кетди. Шу бетоқат лаҳзалик туғён ашаддий овчига кифоя эди. Унинг қонталаш хира кўзларига гоҳ тикрайган, гоҳ елкасига урилиб силкинаётган шалпанг қулоқларгина кўринарди. Овчи жазаваси устун келган эди. Ўзини тутолмади... Харсангларга теккан сочма ўқлар чийиллади, бир зум чиппа битган қулоқлар пардаси очилди. Атроф яна жимжит бўлиб қолди.

Сўқмоқ четидаги харсанг тош устида ўтирган муаллим оғир хиёнатга қўл урганини ўзига келгач, ҳис этди. Ўқ балки тегмагандир, қуён эсон-омон қочиб қутулгандир, деган юпанч ҳам кўнглига чироқ ёқолмасди. Чунки ўқ мўлжалга бехато теккани унга аён эди. "Кап-катта киши ўз онтига хиёнат қилди-я. Милтиқни сойга тушган жойда қолдириб келсанг бўлмасмиди, номард. Ичган қасаминг қаерга кетди?"— ич-ичидан ўзини койирди.

***

Саида эртаси куни ҳам кечикиб келди. У ҳеч нарса бўлмагандек ўзини одатдагидек тутар, руҳиятида бирон-бир ғайри ўзгариш сезилмасди. Мардон муаллимнинг оғзи қуруқшиб, қизга гап қотишга юраги бетламасди. Уч кун ўтгач, қизча чинакамига ташвишманд кириб келди.

— Муаллим, сизда гапим бор,— деди у танаффус пайти.

— Айта қол,— деди тоқатсизланиб ўқитувчи.

— Йўқ. Дарсдан кейин. Қизиқ, айтсам ишонмайсиз.

Қизнинг ҳаяжонли юзи, чақноқ кўзларидаги ўктам нигоҳ муаллимга далда берди. Хира кўнгли ёришди.

— Менга қара, қуёнинг тирикми?.. Борми демоқчиман.

— Бор. Ҳар кунгидай, олдимга югуриб чиқади.

— Йўғе!

— Рост, фақат... Келинг, айтсам айтақолай. Бир нарсани кеча кўриб қолиб юрагим орқага тортиб кетди. Бир лочин қуённинг устига шўнғиб, ташланганитошланган. У шўрлик бўлса, қуш чанг соламан деганда, ўзини чалқанча ташлайди-да, орқа оёқлари билан лочинни тепади.

— Вой, муғомбир-ей, довюрак экан-а. Хўш, энди нима қилмоқчисан?

— Лочинни қувиб ҳайдаш ёки отиш керак. Милтиғингиз бор экан. Ов ҳам қиларкансиз.

— Ким айтди сенга?

— Болалар. Улар ҳамма нарсани билишади.

Иккови тошлоқ сойда пайдо бўлишганида лочиннинг парвойи палак эди. У учли арсанг тош устида ўтирган қуйи атрофга ўқрайиб қарар, ондасонда бошини эгиб қайрилма бигиз тумшуғини тошга қайрарди.

— Тасқара, назар-писанд қилмайди. Ана, ҳозир отса бўлади, афсус милтиғингиз ёнингизда эмасда.

— Шошма, аввал унинг овини кўрайлик. Айб устида жазоласак гуноҳи ўзи билан бўлади.

— У жуда ҳийлакор, мақсадимизни билиб қолиб учади-кетади. Менга уйингизнинг калитини беринг югуриб бориб милтиғингизни олиб келаман. Тезроқ бўлинг.

— Шошма, бу балки бошқасидир.

— Ҳаммаси бир гўр — йиртқич. Буниси мазахўрак бўлган. Шундай ёмон кўраманки, тутиб олиб ғажиб ташласам.

— Ахир булар ҳам яшаши керак-ку. Шунинг учун ов қилишади-да.

— Яшаса яшайверсин, фақат қуёнимга тегмаса, бас.

— Йиртқичлар фарқига бормайди-да, қуёнми, дарранда-ю паррандами, дуч келганига чанг соладі. Табиатнинг қонуни шундай. Яшамоқ учун курашмоқ керак.

— Келиб-келиб қуён билан курашадими?

— Айтдим-ку сенга, унга барибир, ҳаммаси ўлжа.

— Бир марта адабини берса борми, қайтиб қадам босмайди.

Мардон муаллим елка қисди.

Янтоқ тагига бекинган қуён чиқмади. У аллақачон хавфни сезган, ўзини билдириб қўймаслик чорасини кўрганди, чоғи.

— Қуёнинг анойи эмас.

— Ҳозир ётган жойидан чиқиб, сапчиб-сапчиб чопа қолса зап иш бўларди. Лочин унга ташланарди. Милтиқ бўлганида уни мўлжаллаб туриб отиб ташлардингиз.

— Балки.

— Мен қуённи қувиб чиқаман.

— Ўзинг биласан.

Саида қўлига тош олиб, янтоқзорга яқинлашди. Тизза ва сонларига нинадек санчилган тикан шохчаларини қўллари билан ёриб, юзларини буриштириб ўзига йўл очаркан, кутилмаган манзарага кўзи тушди. Ўсиқ жунлари кулранг қуён кўзларини катта-катта очиб, қалтираб турарди.

— Вой, жонивор-ей, қўрқдингми?

Ўтакаси ёрилган қуён ўрнидан сапчиб туриб, югуриб кетди. У янтоқлар устидан дуркун-дуркун сакраб борарди.

— Жинни-ей, мен-ку!

— Ундан қўрқди,— деди муаллим лочиндан кўз олмай.

Йиртқич қуш қуённинг янтоқзордан чопиб чиққанини кўрган бўлсада эътибор бермади: у харсанг тошлар панасида яширинган одамлардан кўз узмасди.

— Биз бор, у қуёнга ташланмайди.

— Нега?

— Биз-одам...

— Энди нима қиламиз?— қизча харсанг тош устига ўтириб олди.— Биз кетдик дегунча, у қуёнга ташланади...

— Милтиқ бўлганида ҳам отмасдим уни.

— Нега?

— Қара, ахир у айб иш қилгани йўқ-ку.

— Нима, менга ишонмайсизми?

— Ишонаман, албатта, ишонаман. Биз қандай келишувдик? Лочинни айб устида жазолаймиз.

— Ким сизни овчи дейди,— кутилмаганда таъна қилди Саида.— Битта лочинни аяб ўтирибсиз. Овчилигингизга ишонмайман.

— Ростини айтсам, қўлим бормайди. Қарасангчи, шундай мағрур, чиройли қушни отиб бўладими?

— Қуённи-чи?

— Қуёнми?..— Мардон муаллим мулойим овозда:— у ҳам чиройли, ҳуркак,— деди.

Муаллим ҳафта охиригача ич-ичидан ёниб, турли хаёлларга бориб юрди. Янтоқзор устидан сакраб-сакраб чопиб бораётган қуён кўз олдидан кетмасди. Тийиксиз қутқу унга ором бермасди. Лочин илиб кетмаса бўлгани. Узоққа ўлжа излаб, сарсон бўлиб юрмайди ҳам. Шундай чиқади-ю отади, келади. Кейин-чи? Кейин нима бўларди. Айбни лочинга юклайди. Саида эса қуённи муаллим отганлигини ҳатто хаёлига келтирмайди.

Бетоқат кутилган дам олиш куни ҳам етиб келди. Мардон муаллим тонг ғира-ширасида янтоқзорда пайдо бўлди.

Тунги сайрдан қайтиб ўрнига келиб ётган қуён нотаниш шовурни эшитган заҳоти дик этиб турдию, янтоқзор узра сакраб-сакраб чопа кетди. Овчига шу керак эди. Сойда милтиқ овози гумбурлади. Кейин ҳаммаёқ сув сепгандек жимжит бўлиб қолди.

Ўқ қуённинг бошига теккан эди. Муаллим ўлжасини оёқларидан ушлаб кўтариб, айлантириб кўраркан, жониворнинг ўқ теккан заҳоти жон берганини англади. У ўсиқ кулранг жунларга ёпишган хас-хусларни қоқиб ташлади.

Йўлда кета туриб Саидани эслади. Вужудида талвасага тушгандек бўлди. "Мен бўлмасам, барибир бошқа бир овчи отиб оларди ёки йиртқич ҳайвон, қушга ем бўларди", деб ўзига тасалли берди.

Эртаси куни мактабга барвақт борди. Кўнгли безовта бўлиб, Саидани тоқатсизланиб кута бошлади. Қўнғироқ чалиниб, ўқувчилар синфхоналарга киришди. Қизалоқдан эса дарак йўқ. Аттанг, ҳозир кўзлари йиғидан шишиб, мотамсаро бир ҳолатда кириб келса, ўзини қўярга жой тополмай қолади. Муаллим пешонасига тепган совуқ терни дастрўмоли билан артди. Унинг қулоғига на болаларнинг шовқин-сурони, на синфдаги тўс-тўполон кирарди. Қулоғи эшикда. "Қуён овламай кет. Кимга керак бу азоб? Ўзингни тутолмасанг. Бошқа жой қуриб кетганмиди қуён овлашга?, деб ўзига дакки берарди.

Қўш табақали эшик ғийқ этиб очилди. Муаллимнинг юраги қинидан чиқаёзди.

— Мумкинми, муаллим?— Саиданинг синиқ овози эшитилди.

— А, нима дединг?— довдиради ўқитувчи, бироқ қизнинг юзида одатдаги уятчан жилмайишни кўриб ҳушига келди.— Қаерларда юрибсан сандироқлаб? Юз марта айтаман, дарсга кечикмай келиш керак, деб.— Муаллимнинг овозида пўписа, дакки эмас, қувонч оҳанги бор эди... — Яна кулади-я! Айт, нега кечикдинг?

— Ўзингиз биласиз-ку, муаллим...

— Нима, яна кўрдингми?— тоқатисизланиб сўради ўқитувчи.

— Ҳа.

— Ё пирим-ей... Бор, жойингга ўтир. Танаффусда айтиб берасан.

***

Кунларнинг бирида Саида одатига хилоф равишда ўз вақтида келди. Унинг авзойини кўрган киши сесканиб кетарди. Хунук ҳодиса юз берганини пайқаган Мардон муаллим қизнинг ёнига бориб ҳол сўради.

— Мен сизга айтдим, ўша йиртқични отайлик деб, кўнмадингиз,— деди қизча йиғламоқдан нари-бери бўлиб.— Ўқни қизғандингиз.

— Бундай тушунтирсанг-чи? Нима бўлди ўзи?

— Айтдим-ку, нобуд қилади, деб. Кеча қуённи еб кетибди ўша лочинингиз.

Ҳаммаёқ қон, жониворнинг жунлари тўзғиб ётибди. Ўзидан ном-нишон йўқ.

— Шошма, бу лочиннинг иши эмас.

— Яна ўшанинг тарафини оласиз-а!

— Ўзингни бос. Дарсдан кейин жойини бориб кўрамиз.

— Нима, кўрганимиз билан қайта тирилармиди?

— Нима ҳам қила олардик, табиат қонунлари олдида ожизмиз. Бир кунмас бир кун шундай бўлиши аниқ эди.

Улар янтоқзорга пешин маҳали етиб келишди. Йироқда, сойнинг ўпирма, тик бетида лочин учиб юрар, аҳён-аҳёнда пастга шўнғир ва яна баландга парвоз қиларди.

— Уни қаранг, ҳеч нарса бўлмагандек, ҳеч нарсани кўрмагандек учиб юрибди. Қорни тўқ-да хумпарнинг.

— Диққат билан қара, у шунчаки учиб юргани йўқ, ов қилаяпти.

— Аттанг, яна ёнингизда милтиқ йўқ. Айб устида қўлга тушиб турибди, пақиллатиб отардингиз.

Икки харсанг тош оралиғида қуён жунлари хас-хашакка қоришиб ётарди. Тошларга сачраб, қотиб қолган қон қорамтир тусда эди.

— Йў-ўқ, Саидахон, бу лочиннинг иши эмас,— деди муаллим. Бу бошқа йиртқич, тулки ёки шоқолнинг иши. Тунда тутиб олиб еган. Акс ҳолда қуёндан асар қоларди.

— Келиб-келиб тулкига ем бўлдими, а? Ундай йиртқчини тутиб олиб, тишларини битталаб қоқиб олсанг.

— Айтдим-ку, қуённинг душмани кўп, деб. Ана, ўзинг гувоҳи бўлиб турибсан.

— Энди нима қиламан?.. Қуёнянтоққа кўзим тушса юрагим зирқирайди.

— Эндими?— жилмайди муаллим.— Дарсга ўз вақтида кирасан. бир ҳисобдан яхши бўлди. Сенга дакки бераверіб чарчаб кетган эдим.

— Қандай чиройли, шўх қуён эди-я, эсиз...

Эртаси куни эса Саида хийла кечикди. Дарс охирлаб қолган эди. Мардон муаллим бу қиз аза очиб, ҳали дарсга келмаса эди, деб хавотирланарди.

Дафъатдан эшик очилиб кетди. Муаллим ялт этиб қаради-ю, серрайиб қотиб қолди. Остонада Саида турарди. Кўзларида кулги, юзлари лов-лов ёнади.

— Нима бўлди сенга?.

— Ҳалиям чопа-чоп қилиб келдим, муаллим.

— Йўқ, менга кечикканинг сабабини айт?

— У тирик, ўлмапти! Дарсга шошилаяпман, десам ҳам қўймайди. Чопади, теварагимда гир айланади, йўлимни тўсади...

— Кечагина...

— Айтганингиз рост чиқди, у бошқаси экан. Меники — тирик. Қувонганимдан бошим айланиб кетди.

Муаллим қаншарини қашиди, ўрнидан туриб, дераза ёнига борди, мактаб ҳовлисига узоқ тикилиб қолди. Саида унинг рухсатини кутмасдан жойига бориб ўтирди.

***

Бу ҳодиса мактабдан Саиданинг қайтиб келаётганида, кўз ўнгида содир бўлди. Лочин чангалидаги қуённи тилка-пора қилиб этларини чўқиб ерди. Қизча гандираклаб яқинлашганда, йиртқич ўлжасини ташлаб лапанглаб учиб кетди.

— Заҳаринг бўлсин!— Саида кўзларига қуйилиб келган ёшни кўл кафти билан сидириб, қуённинг ёнига чўкди.— Охири бошига етди-я. Қараб тур, тешиб чиқмаса норозиман. У сон гўштлари чўқиб олинган қуённинг боши, қулоқларини силади. Жунлари майин, мулойим эди. Бақрайиб турган кўзларига тикилиб қолди:— Чалқанча ётиб, оёқларинг билан тепинишларинг фойда бермапти-да. Ҳа, шум, очафат! Сенинг гўштингни егандан кўра, мана бу тошни емайдими... Айтдим-а муаллимга отинг, отинг,деб. Битта ўқни кўзи киймади. Табиат қонуни, деди. Бундай қонун бўлгандан бўлмагани яхши?..

Саида мактабга ҳаммадан бурун борди. Уни кўрган ўқитувчи кўзларига ишонмади, лекин қизнинг хомуш юзига қараб нима воқеа юз берганини тахминан фаҳмлади.

— Бу бошқа гап,— деди муаллим. — Одобли, интизомли ўқувчи дарсга кечикмайди.

Менг, бу асарингиз — классика!

Бошқа — бадиий асарларингиз — ўртача...

Сиз бошдан одамлар аро гурунгни — диалогни (ўзига хослиги билан)ёзишни хушламасдингиз: сизга порлоқ туйғули зотлар, ўзингизга ўхшаган романтиклар керак эди. Ҳолбуки, ундайлар йўқ эди ва адабиётнинг вазифаси — ана шу "йўқ"ликни ҳам, "ана шу жиҳати йўқлар"ни ҳам тасвирлашдан иборат эди...

Менгзия!

Менга — умрга сабр берса, сиз билан ҳали учрашаман: шундай — кўз олдимга келтириб...

Дарвоқе, болаларингиз — тус ўзингиз: "Сурхоним" дейди. "Кўшоним", дейди. "Бактриям..." Пироварди, урунгингизни эслашади: "Қорлукистондир бу мулк"...

Шу-шу, бечора юз — Турди Фароғийнинг эслашингиз: "мард ҳолар майдон ичинда" дегандай... ўртада қолиб кетганини эслаб-йиғлаб ўтирган чоғларимиз...

Менг, қадрингиз ёмон ўтаяпти.

Сурхонда ҳасратдошлар қолмади ҳисоб: Тиллаям — ҳоким-да, Асқар касалдан чиқмайди, Болта — паришон, Шафоат — ўта шоир, энг яхши иниларимиздан Собиржон тиҳоратга берилиб кетди: Гелдивой, Муҳиддин, Ўроқ... шуларнинг боригаям шукр.

Айтмоқчи, "қиркингиз"га борганда, Сайёрага эътибор қилдим: қирқ кунда аёлнинг сочи оқариб кетар экан...

Сиз ҳамма вақт уни авайлар эдингиз: "Мени деб Тошкенти азимдан келган", дер эдингиз!

Худога шукр, ундан кўрган фарзандларингиз — ўзингиз "туккандек"-а, тавба!

Хайр энди. Начора, дўстим: биров — олдин, биров — кетин, дегани шу экан.

Айтмоқчи, охирги учрашувимизда: "Шукур, шуни бир кўринг, менимча, ёмон эмас", деб бир қўлёзма берган эдингиз. "Мутлақо ёмон эмас" экан.

Уни ва шубу мулоқотни севимли газетамизга бердим.

Дўстингиз Шукур
94 й., декабр

Саида дераза тарафга ўгирилди.

— Яна нима бўлди?

— Ло-очинга олдириб қўйдим,— хўрсинди қиз.— Ўз кўзим билан кўрдим.

— Наҳотки?

— Жасадини тош тагига бостириб келдим.

— Чатоқ бўпти-ку.

— Ўшанда аблаҳни отиш керак эди.

— Сен учун уни ернинг тагидан бўлса ҳам топаман.

— Энди кеч...

— Дарсдан кейин мени кутиб тур, бирга кетамиз. Ўз кўзим билан кўрай, рост бўлса, у йиртқичнинг додини бераман.

Тошлоқ сойда бирон жонзот кўринмасди. Оёқ тагидан хас-хуслар шитирлатиб калтакесаклар қочиб қолишарди. Нафасини ростлаб олиш учун харсанг устида омонат ўтирган муаллим дик этиб ўрнидан турди. Нимадир сой ўзанидаги майда шағал тошларни ғичирлатиб ўқдек учиб кеталарди.

— Ана унга қара!

— Қуён! Вой, ўлай.

Қуён уларни кўриб атайлаб чап бердими, тўғри янтоқзор ичига ўзини урди. Унинг ҳовлиқишидан нимадандир қаттиқ ҳурккани сезилиб турарди.

— Ана! Сен бўлса бекорга кўз ёши қилиб юрибсан.

— Қизиқ бўлди-ку.

— Охири шу қуён-пуёнинг билан мени жинни қиласан. Нима бало, ер тагида кони борим?— муаллим бармоқларини букиб ниманингдир саноғини ола бошлади.

— Юр энди, бориб қуёнингни кўрайлик, тирилиб кетган бўлмасин тағин.

— Бошқаси...

— Йў-ўқ, айнан ўзи.

Думига хас-хазон ёпишган бир тулки тошлар орасида гоҳ кўриниб, гоҳ ерга қапишиб, қуён қолдиқларини еб ётарди. Муаллим мўлжаллаб отган тоши ёнига тушгач, атрофга олазарак қаради-да, одамларга кўзи тушгач, туриб қочди. У юз қадамча югуриб бориб тўхтади, тумшуғини ялаб оҳиста узоқлашди.

— Йиртқичлар шундай, нишҳурт қолдирмайди. Бири иккинчисининг ўлжасига кўз олайтириб юради. Энди иш расво бўлди,— деди муаллим, — Тулки бу ерда ўлжа борлигини билди. Қўймайди,

***

Мардон муаллим воқеаларнинг фаҳмига етган эди: Сойда — нафақат янтоқзорда: балки харсанглар, ўпирма жарликлар, йироқдаги жинғилзорда ҳам қуён борлигига ишонч ҳосил қилди. Энди мулоҳазага ўрин қолмаганди. У ҳар якшанбада, нимқоронғи тонгда овга чиқар ва ҳаш-паш дегунча битта, гоҳида иккита қуён отиб, ҳеч кимга қорасини кўрсатмай қайтиб келарди.

Бугун ҳам у тонг ёришмасдан йўлга чиқди. Сойга етиб келиб, қуёнянтоқ рўпарасидаги харсангга ўтирди. Ҳеч нарса кўринмас, олислардан қишлоқ четидаги ҳовлиларда итлар ҳурар, хўрозлар қичқирарди. Олдинда эса — янтоқзор сукут сақларди.

Аста-секин тонг ёришиб борарди. Кеч куз осмонидаги юлдузлар бирин-кетин сўнарди. Ортдан шитир-шитир овоз эшитилиб, кимдир ҳансираб нафас олаётгандек сезилди. Мардон муаллимнинг этлари жунжикиб кетди, апил-тапил милтиққа ёпишди, шахд билан орқасига ўгирилди-ю, юраги қинидан чиқиб кетаёзди. Ортида Саида турарди.

— Нима қилиб юрибсан бемаҳалда, жинни қиз?— Яхшиямки отиб қўймадим. Қоронғида келганингда шундай бўларди ҳам... Нега индамайсан, гапир!.. Қачонгача бир-биримизга тикилиб турамиз?

— Қотил!

— Нималар деяпсан, ўйлаб гапир... Мен ҳам сендек...

— Ёлғон! Яна муаллим эмиш. Ёлғончи...

Қизалоқ бошқа сўз қотмади. Орқасига ўгирилди-ю, гандираклаб кета бошлади. Мардон муаллим зўр-базўр хириллади:

— Саида!

Қиз тўхтамади.

Эртаси куни Саида мактабга келмади. Қаҳридан тушиб совир, деб ўзини тинчитишга уринди муаллим. Бироқ қиз иккинчи куни ҳам, бешинчи куни ҳам келмади. Илмий бўлим мудири Саиданинг мактабга келмаётганини эшитиб, бориб хабар олиб келинг, тоби қочиб қолгандир ёки бошқа сабаб бордир, аниқланг деб маслаҳат берди. Қизнинг уйига боришдан ўзга чора қолмади.

Мардон муаллимни Саиданинг онаси хафаҳол қиёфада кутиб олди.

— Бекорга кепсиз, у мактабга бормайди,— деди.— Иштаҳадан қолгани гўрга, бировни яқинига йўлатмайди. Уйга бикиниб олган. Юрак-бағрим қон бўлиб кетди. Нима бўлди, десам чурқ этмайди.

— Айтиб чиқинг, ўзим гаплашаман.

— Қани энди. Шоят, сизнинг гапларингизга кирса. Дардини айтсин, одамни куйдирмай.

Саида ҳаяллаб кетди. Ниҳоят Мардон муаллим эшик ромига суяниб ерга қараб турган қизни кўрди-ю, капалаги учиб кетди. Саида озиб-тузиб кетган эди:

— Нега мактабга қатнамаяпсан?

Қиз жавоб бермади.

— Айт, ҳаммани сил қилиб юбординг-ку. Ҳеч бўлмаса онангга раҳминг келсин... Мактабга борасан-а? Дугоналаринг соғиниб қолишди. Сен одобли, барчага ибратсан. Айт, борасан-а? Саидахон, жавоб берсанг-чи?..

— Номимни тилга олманг. Мен қотилнинг қўлида ўқимайман,— аста жавоб берди қиз.

Муаллим атрофига аланглаб қаради. Яхшиямки, онаси ичкарида ивирсиб юрарди.

— Нима деётганингни биласанми? Сен ахир, мени шарманда қилаяпсан-ку? Овчиман, қуён отдим, нима бўпти,— муаллимнинг овози қатъийлашди.— Одам ўлдирганим йўқ-ку.

— Бадтар иш қилдингиз. Мактабга бормайман дедимми, бормайман. Изимдан келиб юрманглар. Осмон ўйилиб ерга тушса ҳам мактабга қадам босмайман.

— Бу гапларни қўй, мени кечир, Саида. Истасанг, ҳамманинг олдида кечирим сўрайман...

Қизча уйга кириб кетди. Қайтиб чиқмади.

***

Яна ҳафта ўтди. Саидадан дарак бўлмади. Душанба куни эса Мардон муаллим ҳам ишга чиқмади. Касбдошларидан бири бирон кори-ҳол бўлмадимикан, деб хабар олгани бориб, шип-шийдон кўрди.

Шундан бери Мардон муаллимни биров кўрдим, демади.

Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг 120 йиллиги олдидан

БЕҲБУДИЙНИ ҚАТЛ ЭТГАН КИМ?

Машҳур маърифатпарвар, миллат фидойиси Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг ўлими ҳақида, тахмин билан бўлса-да, айрича фикрлар ҳам айтила бошланди. Хусусан, профессор Бегали Қосимовнинг "Беҳбудийнинг қабри қаерда?" мақоласида бу масалада айтган фикрлари, айниқса, адабий-илмий жамоатчиликни кўпдан ўйлантириб келаётган жумбоққа ойдинлик киритгандай бўлди.

Дорилфунунда ўқиб юрган кезларимдаёқ Беҳбудийни айнан амир Олимхон фармони билан Қарши беги қатл қилиб, қабрини текислаб ташлаган, деган маълумотга гумонсираб қарар эдим. Чунки ушбу маълумотга зид айрим мантиқий "далилларим" бор эди:

Туркистонда миллий матбуотнинг пайдо бўлиши ва ривожланишида В. И. Ленин раҳбарлигида Россияда чиқа бошлаган "Искра", "Вперёд", "Правда" каби болшевистик нашрларнинг таъсири бўлмаган. Замирида миллий озодлик ҳаракатини сир сақлаган жадид нашрлари Шарқдаги, аниқроғи, Жамол ад-Дин ал-Афғоний ва Муҳаммад Абдо бошчилигидаги озодлик ҳаракатлари ҳамда Исмоилбек Ғаспиралининг "Таржумон" нашрларидан таъсирланган;

Маҳмудхўжа Беҳбудий Шўро идорасида ишлаган бўлса-да, ҳеч қачон болшевикларни қўллаган эмас ва қўллай олмасди ҳам;

Беҳбудий 1919 йили ўлдирилмаганида, бу иш 1937 йилгача амалга ошириларди;

Чор мустамлакачилик сиёсати октябрь тўнтаришидан сўнг болшевикча ниқоб кийди. Болшевиклар маҳаллий миллат фарзандларини "ўқитиб, тарбиялаб" — улардан коммунистик мафкуранинг содиқ ижрочиларини ясаб, ҳокимиятнинг бошқарув ташкилотларига қўя бошладилар. Айни пайтда миллатнинг ақл-идроки, гули бўлган фидойи зиёлилари қатағон қилина бошланди. Улардан бири Маҳмудхўжа Беҳбудийдир.

"Беҳбудий Амир Олимхон фармони билан Қарши бегининг жаллодлари томонидан қатл этилди..." Ҳар гал шу каби хулосаларни, келтирилаётган фактларни ўқиганда киши беихтиёр маҳзун бир кайфиятга тушади. Гарчи Амир Олимхон ёки Қарши беги қариндошинг бўлмаса-да, ватандошлик туйғуси, тарихимизга ҳурмат ҳисси беихтиёр ўйлантириб қўяди. Адабиётшунос олим Иброҳим Ғафурнинг дард билан ёзилган мақоласини ("Амир нега Беҳбудийга қўл бермади?" "Ўзбекистон адабиёти ва санъати", 1994 йил, 6 май) ўқиб, тағин шу муаммога дуч келдим, чунки хулоса яна ўша... Шундай бўлса-да дил доим "Ундай эмас!" дея нидо қилади. Бунга асос қидираман, адабиёт титкилайман... Бироқ мақола муаллифининг фикриларини Амир Олимхон ўз китобида тасдиқлаганига ("Бухоро халқининг ҳасрати тарихи" асари) дуч келаман:

"Болшевиклар... йўл-йўриғини қабул қилишиб... Тахминан 117 нафар самарқандлик, тошкентликлар бирлашиб, иттифоқ тузишди, бу жамоа ичидан чиққан икки нафар каттаконлари Файзулла Хўжаев ва Мирзо Муҳиддин Мансуров бузғун болшевикларга ўз мақсадларини баён қилиб, улардан ёрдам исташди. Болшевиклар ҳам бу жадид бузғунчиларига кўмак бериб...".

Айни шу "жадид бузғунчилари" иборасидаги қаҳрнинг тагида ётган — Бухорода бўлиб ўтган кўр-кўрона "тозалаш" яна бир бор хаёлдан ўтади.

"1918 йил воқеаларидан сўнг амир ҳукумати икки уч ҳафта ичида Бухорода 3 мингдан ошиқроқ кишиларни жадидлар ҳомийлари сифатида ҳалок этдилар". Шундан бўлса керак, "1918 йил 5 мартда оломон қилиб ўлдиришни тўхтатиш, жадидликда гумон қилинганларни Аркка келтириш ҳақида амир фармони эълон қилинади" ("Бегуноҳ қурбонлар", "Гулистон" журнали, 1991 йил, 7-сон).

Хўш, нега Беҳбудийни Аркка олиб боришмади? Нега у яширинча ўлдирилди? Амир халқдан чўчиганидан шундай қилмагандир? Ахир, Амирнинг ўлдириш нияти бўлса қўлида хуфялар доим хизматда бўлган-ку. Қолаверса, Беҳбудийнинг ўлими Амир Олимхонга нима бериши мумкин эди? Унинг ўлимидан яна кимлар манфатдор эди?

БИРИНЧИ ДАЛИЛ

Юрт талон-тарож қилиниб, босиб олингач, табиийки, бу юртни босқинчига тобе, садоқатли ерлик амалдорлар бошқаради. Мустамлакачининг минг чиғириғидан ўтган кишигина бу лавозимга тайинланади. Лекин шу муте кўнгилнинг ҳам аллақаерида, заиф бўлса-да, босқинчига нафрат ётади. Бироқ унинг ҳуқуқи йўқ. Амал учун ҳеч қандай разилликлардан қайтмайди. Наҳотки, Амир Олимхоннинг босқинчиларга нафрати бўлмаган? Қолаверса, наҳотки у Қўқон мухторияти ҳақида ҳеч гап эшитмаган бўлса... Иброҳим Ғафур айтганидек Амир Олимхон "ҳар ҳолда замосининг ўқимишли кишиси эди".

... Шундоқ билмоқ керакки, бутун Туркистон халқи иттифоқ этса қон тўкилмас. Ер ва амлок ҳам тақсим бўлмай қолур. Дин ҳам ривож топур. Минг карра доду бедодлик ихтилоф этмоқ учун иттифоқ этганмиз ва ихтилофимиз сабаби ила бадбахтликға дучор бўлурмиз. Бутун Туркистон иттифоқ этса 15 милиўнлик бир қувват уммонға келурки, шунга ер титрайдур. Агар сўзумни фаҳмлатолган бўлсам ўзимни бахтли ҳисоблардим". ("Ҳуррият" газетаси, 1917 йил, 22 декабр, Н. Авазов тайёрлаган).

Бу парчадаги хулоса Беҳбудийнинг диндан қайтмаганини, аввало қон тўкмасликка, агар қон тўкилса ҳам курашиш, яъни озодлик учун курашишга чорлаётганини, болшевиклар билан тил бириктирмаганини англатиб турибди. Тахминимизча, Беҳбудийнинг қатл этилишига Амир Олимхоннинг даҳли бўлмаган.

БЕҲБУДИЙ НЕГА КЕТДИ?

Бу саволга ҳам турли тахмин-жавоблар мавжуд. Илм аҳлининг жавоби маълум шароитдан келиб чиққан тахминлар бўлса, оддий ўқувчи содда қилиб: "Ахир, зиёратга бориб туриш савоб-ку!" дейди. Лекин тарихий шароит, сиёсий ўзгаришлар Беҳбудийнинг Байтуллоҳ зиёратига интилишини бошқача таҳлил этишни тақозо қилади.

Аввало Беҳбудийнинг "Иттифоқ" жамияти ўрнига тузилган "Мусулмон ишчи ва деҳқон шўроси"да маориф комиссари бўлиб ишлаганини таъкидлашимиз керак. Лекин бу пайтда ҳокимият тепасига Ленин келган ва у "Россия ва Шарқнинг барча мусулмон меҳнаткашларига" мурожаатномасини ҳам ёзиб улгурган эди. Унда, жумладан: "Бундан буён сизларнинг урф-одатларингиз, сизларнинг миллий ва маданий муассасаларингиз озод ва даҳлсиз деб эълон қилинади. Ўз миллий ҳаётларингизни эркин ва бемалол уюштира борингиз, сизларнинг бунга ҳаққингиз бор...", деб ёзилганди. Мурожаатномада болшевистик худосизлик, Шарқни мустамлакада сақлашни кўзда тутган айёрона хитоблар унчалик сезилмайди. Шунинг учун бўлса керак, чоризм ағдарилгач Беҳбудий ўз мақолаларининг бирида: "Қутулдик!.." дея хитоб қилади ва мустақил давлат тузилмаси учун тинимсиз курашади.

Иброҳим Карим ёзади: "...1917 йилнинг 26—29 ноябрида Қўқон шаҳрида Туркистон ўлка мусулмонлари қурултойи чақирилди. Қурултой ўтказиш учун бошланган жой тасодифий эмасди. Бундан анча илгари, 1917 йил март ойида Тошкентда Туркистон мусулмонлари қурултойи ўтказилиб, Туркистон мусулмонлари шўроси миллий марказини сайлаган эди. Унга Ўрта Осиёнинг ҳамма минтақаларидан вакиллар кирганди. Ўша пайтда Туркистон ўлкасининг кўзга кўринган сиёсий арбоблари — Маҳмуд Беҳбудий, Убайдулла Хўжаев, Асадулла Хўжаев, Носирхон Тўра, Муҳаммад Танишбоев, Ўроз Сардорлар миллий марказда эдилар. Аммо Тошкентда русларнинг нуфузи кучли бўлганлиги, бу ерда қудратли гарнизон жойлашгани учун миллий марказнинг кенг сиёсий иш олиб бориши қийин бўлди. Қўқонда эса асосан ўзбеклар ва бошқа маҳаллий миллат вакиллари яшаб, миллий анъаналар, ислом қадриятлари руҳи кучли эди. ("Мадаминбек", Тошкент, "Ёзувчи" нашриёти, 1993 йил).

Юқоридаги парчадан ўзимизга зарур жиҳатларини оламиз. Биринчидан, Беҳбудий миллий марказнинг асосида турган, иккинчидан, бу марказ асосида болшевикларнинг қаршилигига қарамай Қўқон мухториятини ёқлаган.

Беҳбудий бу ҳақда шундай ёзади: "3-съезд ноябр ойида Тошкентда яна ,"Уламо жамияти" тарафидан барпо бўлди. Бу болшевик ҳаракати қўзғолони эди. Самарқанд ва ҳукумат Туркистон Хўқандда қизғин музокаралар бўлиб, охири каминанинг таклифим ила дума шу қарорни чиқариб уламо жамиятига боратурғон вакилларга ушбу қарорни берди:

"Туркистон ҳукумати болшевиклар қўлинда бўлмай, балки халойиқ қўлинда бўлсун. Баъзи мусулмон ва руслардан ҳам солдат-ишчилардан ўттиз нафар, яҳудий ва арманидан икки нафар, жамиъ 32 нафар киши Туркистондан сайланиб, Туркистон ҳукуматини идора қилсун ва қонунлар чиқармоққа ҳақли бўлсун" ("Ҳуррият" газетаси, 1917 йил, 19 декабр).

1918 йилнинг февралида Қўқон мухториятини болшевиклар топтаб ташладилар...

Беҳбудий Қўқондаги воқеаларни эшитса-да тушкунликка тушмай миллат манфаати йўлида тинмай куйинганини мақолалари ва расмий ишдаги фаоллиги орқали яхши биламиз. Унинг тушкунликка берилмай, умид билан ишлаши 1919 йил мартигача давом этди. Март ойида эса... Туркистондаги аҳволни "тартибга солиш" учун Россия ҳукумати М. Фрунзе қўмондонлигида Туркистон фронтини ташкил этади. Халқ бой ва камбағалларга ажратилади. "Босмачи" ёрлиғи ишга тушади. Ташви от ишлари ҳам кенг йўлга қўйилади. Зукко Беҳбудий ҳаммасини тушуниб етганди...

" Туркистон Советларининг V съезди Туркистон автоном Республикасини бошқаришнинг қонун чиқарувчи органи — Марказий Ижроия Комитетини 36 кишидан иборат қилиб сайлайди. Буларнинг орасида болшевик О. Клеблеев ҳам бор эди. Съезд унга 1918 йил 30 майида мусулмон болшевиклари газетасининг 1-сонини чиқариш вазифасини топширади. Бу ишни ташкиллаштириш учун у маҳаллий зиёлиларни бўлажак газета атрофига тўплаш учун киришади. Айни пайтда у Туркистон Советларининг V съездидан кейин мусулмон меҳнаткашлари орасида катта ташкилотчилик ва тушунтириш ишлари олиб боради. Съезддан кўп ўтмай у Самарқандга бориб, "Иттифоқ" ташкилотини тарқатиб юбориш тўғрисида буйруқ беради. Бу ҳақда "Меҳнаткашлар ўқи" газетасининг 1918 йил 1-сонида шундай хабар бор:

"8 майда мусулмон ишчилари "Иттифоқ" жамияти тарқатилиб, унинг ўрнида Ориф афандининг фахрий садоратлиги остинда "Мусулмон ишчи ва деҳқонлар Шўроси" очилиб, унга 24 кишидан иборат ижроия қўмитаси сайланди" (Б. Дўстқораев, "Иштирокиюн" газетасининг ташкилотчиси ва биринчи муҳаррири", "Ўзбекистон овози", 1993 йил, 21 декабрь).

Шу ўринда яна бир фикрни айтиб ўтиш ўринли. Бу пайтда "чор охранкаси ЧКга айланиб улгурган, "охранка"нинг махфий қоғозлари чекистлар қўлига тушганди. Миллий ўлкалардаги чоризмнинг душманлари энди ўз-ўзидан болшевикларнинг душманига айланганди. У Туркистондаги бошқа мактаб ва мадрасаларни ҳам жадидлар таъсирига берилмаслиги учун жон-жаҳди билан ҳаракат қилди". (Н. Авазов, "Ёшлик", 1991 йил, 10-сон). Бу комиссиянинг қора рўйхатидаги асосий кишилар орасида Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг ҳам бўлиши шубҳасиз эди.

АСОСИЙ ДАЛИЛ

"Туркистонни империя таркибида сақлаб қолиш учун биринчи навбатда Фарғона водийсида ҳаракат қилаётган миллий озодлик кучларига қатъий зарба бериш зарур эди. Агар бу кучлар сақланар экан, Бухоро амирлиги ва Хива хонлигини ағдариб ташлашнинг иложи бўлмаслигига Фрунзенинг ақли етарди". (Иброҳим Карим, "Мадаминбек").

Дарҳақиқат, Фарғонада маълум "тартиб" ўрнатилгач, навбат Бухорога келган эди. Бу пайтда Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг "васиятнома"си ҳақида самарқандликлар хабар топишади ва унда ҳам, негадир, Бухорога томон юриш учун даъват бор эди: "Бухоро тупроғига тезлик ила йўл бошлангизлар! Озодликни тезлик ила юзага чиқарингизлар!"

Қанақа озодликни?! Беҳбудий бу пайтда Бухоро амирлиги Туркистоннинг қолган ерларига нисбатан озодроқ эканлигини яхши тушунарди-ку? Қўқон мухториятининг якуний хулосаси орқали болшевикларнинг кимлигини Беҳбудий ҳазратлари яхши англаб етган эди-ку!

Худди мана шу ўринда "васиятнома" Беҳбудийнинг ўз қўли билан ёзилган тақдирда ҳам зўрвонлик орқали ёздирилган бўлиши мумкин, деган фикр туғилади. "Инқилоб" журналининг 1922 йил 1 сонидаги "Муфти Маҳмудхўжа ҳазратларининг қандай шаҳид бўлғонлиғи ва онинг томонидан ёзилган васиятнома" мақоласи Ҳожи Муин Шукруллонинг ўғлининг имзоси ва "1922 йил 7 январ" санаси билан босилган.

Бу "васиятнома" бир неча бор матбуотда чоп этилди. Юракларни эзиб келаётган — Беҳбудий "золим Амир фармони билан қатл этилган", деган хулосаларнинг барчасида ана шу манбага таянилаяпти.

Эътибор билан ўқилса "васиятнома"нинг қай тариқа етиб келганлиги, етказган кишининг — Содиқжон ва "Ўртоқ Ҳожимурод"нинг шахси ва унинг тақдири ўринли саволлар туғдиради. "Ўртоқ Ҳожимуроднинг сўзига кўра, мазкур Содиқжон 1920 йилда 21 декабрда амир томонидан Шаҳрисабз, Китоб ва Ғузор тарафларда қўзғатилган аксил ҳаракатчилик вақтида исёнчилар тарафидан Шаҳрисабзда ўлдирилғон. Шунинг ила Содиқжон ёзғон воқеа ила васиятноманинг асл нусхаси-да ўшал чоғда йўқолиб кетган" ("Инқилоб", 1922 йил, 1 сон).

Масалага тўла ойдинлик киритиш учун "Ўртоқ Ҳожимурод" ва "аксил ҳаракатчилик вақтида исёнчилар ( ) тарафидан" ўлдирилган Содиқжон шахси батафсил ўрганилмоғи лозим. Агар улар қизил аскарлар бўлиб чиқса, "васиятнома"нинг уюштирилгани аён бўлади. Чунки васиятномадаги "Бухоро тупроғига тезлик ила йўл бошлангизлар!" деган чақириқ ўша вазиятда фақатгина болшевиклар сиёсатига хизмат қиларди.

Беҳбудийнинг ўлимига бағишланган шеърларда ҳам амир ёки бекларга нафрат, таъна ёки қочириқлар йўқ. Масалан, Чўлпоннинг "Маҳмудхўжа Беҳбудий хотираси" шеърига эътибор қилайлик:

...Амалимнинг юлдузи ким, кўз тегди
Қора, жирканч, ўлим кони-ерларга
Савол бердим: "Йўқотганим қайда?" — деб,
Ўзимни ҳам ютмоқ бўлган эрларга.
Қўлидаги тутам-тутам гулини
Қабринг топиб, сочмоқ учун тиришди
гул ўрнига заҳар тилар муҳитда
Унинг қилган бу ишлари бўш ишди...
Азиз отам, қўлимдаги гулларнинг
Мотам гули эканини билмайсан.
Шодлик гули кўпдан бери сўлганин
Ер остида, пок руҳинг-ла сезмайсан...

Чўлпоннинг шеърида амир ёки бекка қарши гап йўқ. Қолаверса, Чўлпон амир Олимхон қўл остидаги ҳудудда яшагани йўқ. "Ўзимни ҳам ютмоқ бўлган эрлар...", "Гул ўрнига заҳар тилар муҳит",

"Шодлик гули кўпдан бери сўлганин" каби ўхшатишлар асосан болшевиклар босиб олган жойлардаги муҳитга мосдир.

Маълумки, ҳар қандай йирик воқеа, ҳаракатнинг бош сабабчиси бўлади. Зеро, Беҳбудийни Байтуллоҳ зиёратига мажбур қилган, "Мурожаатнома"сида бир гапу амалда шовинистларча иш тутган болшевикларнинг доимий зуғумлари миллатпарвар аллома ўлимининг асосий сабабкоридир.

Ҳалим САЙЙИД

ЯХШИНИНГ ЧИРОҒИ ЎЧМАС

Бундан 45 йил муқаддам Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош ассамблеясида илк бор Ўзбекистон овози янграганди. Мўътабар ва нуфузли халқаро анжуманда Ўзбекистон Ташқи ишлар вазири Абдусамат Бобохўжаев нутқ сўзлаганди. У ўзбек диёрининг буюк ўтмиши, улкан алломалари ҳақида тўлқинланиб, ғурурланиб гапирганди. Аксарият давлат вакиллари халқимизнинг Улуғбек, Навоий, Бобур каби улуғ мутафаккирлари бўлганлигини, Ҳабиб Абдуллаев, Обид Содиқов, Собир Юнусовдек машҳур олимлари, Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Шайхзода сингари атоқли адиблари, Аброр Ҳидоятов, Ҳалима Носирова, Олим Хўжаев, Мукаррама Турғунбоева, Шукур Бурҳонов, Ашрафий, Тамарахоним сингари улкан санъат арбоблари борлигини илк бор А. Бобохўжаевнинг нутқи орқали билиб олган эдилар.

Ўша даврда Нью-Йоркда чиқадиган "Бугунги Россия" журнали ўзбек дипломатининг нутқини тўла босиб чиқарди. Лекин совет матбуотида, жумладан, жумҳурият газеталарида бу маъруза қисқартирилиб берилди. Собиқ ТАСС орқали берилган ахборотда нутқда айтилган ўзбек алломаларининг муборак номлари ўчириб ташланган эди. Шунингдек, А. Бобохўжаев Бош Ассамблеяда 1950 йилнинг 10 ноябрида сўзлаган бўлса, унинг нутқи қисқартирилган нусхаси республика матбуотида 2 декабрда эълон қилинганди...

А. Бобохўжаев истеъдодли дипломат, ташқи сиёсатнинг чуқур билимдони ҳамда шу сиёсатни амалга оширувчи моҳир арбоб эди. У ёшлигиданоқ илмга ихлос қўйганди. 1920 йил мактабни тугатгач, 6 йилдан ортиқ ўзи туғилиб ўсган Шеробод туманида турли вазифаларда ишлайди. Сўнгра Москвадаги бир йиллик молия ходимлари курсини битириб, Сурхондарё молия бўлимини бошқаради. 1930–1934 йилларда эса Ленинград молия академиясида таҳсил олади.

Кейин жумҳурият молия идораларида раҳбарлик лавозимида хизмат қилади.

Домла малакали молия ходими бўлиш билан кифояланмай, иқтисод, молия сир-асрорларини чуқурроқ билишга интилади. Шу мақсадда 1938 йили Москва кредит-иқтисод институти аспирантурасига ўқишга киради. 1942 йилдан бошлаб собиқ Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитасида бўлим мудири, Сурхондарё вилоят партия қўмитасининг котиби вазифаларида меҳнат қилади. 1944 йилда эса Москвадаги олий дипломатия мактабига ўқишга юборилади. Таҳсилдан қайтгач, Ўзбекистон Ташқи Ишлар Вазирлигида бўлим мудири, вазир ўринбосари, 1948–1952 йилларда вазир лавозимида хизмат қилади. Билимдон дипломат сифатида Ўзбекистонни жаҳонга танитишга, Ватан манфаатларини ҳимоя қилишга интилади. Собиқ Иттифоқ миқёсида ва халқаро майдонда ўзбек миллатининг қадр-қиммати учун жон куйдиради. Шу билан бирга ўз касб-корини ҳам такомиллаштириб борди. Вазир бўлатуриб, Ўзбекистон Фанлар академиясининг Иқтисод институтига ҳам бо чилик қилади. Бироқ сиёсий қувғин авж олган 1952 йилда А. Бобохўжаев раҳбарлик лавозимларидан четлаштирилади.

Домла халқаро вазият ва муносабатларни яхши билгани боис хорижий Шарқ тарихи ва Осиё халқларининг озодлик ҳаракати билан шуғулланади. 1952–57 йилларда ЎзФА Шарқшунослик институтида катта илмий ходим ва мудир бўлиб ишлайди. Хорижий Шарқ ма лакатлари тарихи, иқтисодиёти ва маданиятига оид қатор муҳим муаммоларни ҳал қилиб беради, илмий ва илмий-оммабоп китоблар ва рисолалар эълон қилади. 1959 йилда Фанлар академиясининг Тарих ва археология институтига директор этиб тайинлангач, ижтимоий фанларни, жумладан, тарих, археология ҳамда шарқшунослик фанини ривожлантиришга енг шимариб киришади. Шу кезларда илмий тадқиқотларини жамлаб Москвада докторлик диссертациясини муваффақиятли ёқлайди.

Хорижий Шарқ тарихининг зукко билимдони ва шарқшунослик фанининг асосчиларидан бири сифатида А. Бобохўжаев деярли 10 йил Шарқшунослик институтида илмий-тадқиқотлар олиб борди, мутахассис кадрлар тайёрлаш билан машғул бўлди. Шу аснода ўнлаб илмий ва илмий-оммабоп асарлар яратди. Асарларининг аксарияти инглиз, француз, немис, араб, форс тилларида ҳам эълон қилинди. Домланинг кўплаб шогирдлари — фан докторлари ва фан номзодлари бугунги кунда республикамиздаги ижтимоий фанларни ривожлантиришга катта улуш қўшмоқдалар.

Абдусамат Бобохўжаев камсуқум, хушфеъл, ҳазил-мутойибага ўч, хушчақчақ инсон эди. Таваллудига 90 йил, вафотига йигирма йил бўлса ҳам ҳамон домланинг мўътабар номи тилимиздан ва дилимиздан тушмайди. Айниқса, ота ишини фарзандлари муваффақиятли давом эттираётганликлари кишини қувонтиради. Домланинг ўғли Марат Бобохўжаев тарих фанлари доктори, профессор, таниқли шарқшунос олим, қизларидан Хуршидахон ҳам тарихчи олим, Маданият институти муаллимаси, Зайнабхон эса Алоқа институтида дарс беради. Ҳам жиян, ҳам куёв бўлмиш Низом Мирзаев медицина фанлари доктори, профессор.

Зеро, яхшидан боғ қолади, деб бежиз айтмаганлар.

Ф. АБДУЛЛАЕВ,
ЎзФА Шарқшунослик институтининг катта илмий ходими

Қишнинг кунларида кузнинг хавоси...

Аҳтам ЎРОЛОВ, профессор

СУРАТ ЧИЗИШ ТАҚИҚЛАНГАНМИ?

ИСЛОМ ШАРИАТИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТГА МУНОСАБАТ

Буюк алломаларимиз эътиқод қилган ислом динининг маънавий-маърифий асосларида ҳар бир мусулмон ўз ҳаётида чуқур илм ўрганмоғи, мудом юксак маънавият сари интилиши лозимлиги эътироф этилган. Шу билан бирга ислом динининг ўрта асрларда халқимиз маданиятига ва у орқали тасвирий санъатига таъсири сезиларли бўлганлигини ҳам назардан четда қолдирмаслик лозим. Айрим талқинларда ушбу таъсир деярли инкор этилади.

Исломнинг тасвирий санъатга муносабати аслида қандай бўлган? У мазмун моҳияти жиҳатидан салбиймиди ёки ижобий? Ушбу мақоламизда бу саволларга баҳоли қудрат аниқлик киритишни ҳамда ислом ва тасвирий санъат мавзуини батафсилроқ ёритишни мақсад қилиб қўйдик.

Мусулмон маданияти ва Турон цивилизацияси тасвирий санъатида ислом шариати қоидаларига биноан тирик мавжудодларни ифода этиш, маҳобатли рангтасвирлар ва ҳайкаллар яратиш тақиқланган. Айниқса, бу Усмонлилар сулоласи санъатига хос хусусият эди. Ўрта аср оврупаликлари ривожланган Усмонли турк империясини мусулмон дунёсининг тимсоли сифатида тасаввур қилардилар. Шу боис Оврупада юқоридаги тақиқ мусулмон халқлари тасвирий санъатига гўёки ҳамма вақт ҳам хос бўлган ва у Қуръонда тирик мавжудодларни тасвирлашни тақиқ қилишдан келиб чиққан, деган тушунча ҳосил қилинган. Аслида бу нотўғри тасаввур эди. Қуръонда тирик мавжудотларни тасвирлашни тўғридан-тўғри тақиқлаш у ёқда турсин, ҳатто унда бирон бир рангтасвир ёки ҳайкални чеклаш ҳам кўзда тутилмаган.

Шарқшунос олим О. Болшаковнинг фикрича, ислом динида тирик мавжудодларни тасвирлашнинг гуноҳ саналиши VIII асрнинг сўнгги яримларида, яъни ҳадислар шакллана бошлаган даврларда вужудга келган. "Жаҳон санъати тарихи" китобининг иккинчи жилдида (М. 1961) Исломнинг бутпарастликка қарши қўйилган дунёқарашидан IX-X асрларда у дунёдаги жазолардан қўрқитиб, маълум тартибдаги сувратларни тасвирлашни тақиқлаш учун фойдаланилган бўлиши мумкин, дейилган.

Шарқ меъморчилик тараққиёти тарихи шуни кўрсатадики, ислом мамлакатларида исломга қадар ва ҳатто унинг бошланғич даврларида ҳам бинолар, иншоотлар нақш ва безакларсиз, одам, ҳайвонот ва табиат тасвирларисиз ишланмаган. Айниқса, ҳокимлар, зодагонларнинг қаср ва саройлари тасвир санъатининг ажойиб намуналари билан безатилган. Масалан, Уммавийлар даврида (VII—VIII аср) чиройли бино ва иншоотларни рангтасвирли сувратлар, қадама нақшларсиз тасаввур этиб бўлмаган. Ёзма манбаларда бу ҳақда маълумотлар сақланиб қолган. Айрим тасвирий санъат намуналари бизгача етиб келган. Жумладан, 1898 йили Қусайр Амра шаҳрида (Сурия) VIII асрда қурилган уммавийлар қаср ҳаммомининг харобалари очилганда унинг деворларидан одам ва ҳайвонларнинг рангли тасвирлари топилган. Бундан ташқари, Иордан воҳасидаги ал-Хейр ва хирбат ал-Мафжар қаср саройлари (уларнинг таркибида ҳам ҳашаматли ҳаммомлар бўлган) харобаларида сақланиб қолган одам ёки ҳайвонлар тасвирининг кенг қўлланилганидан далолат беради.

Ўша даврларда инсон ва ҳайвон қиёфаси тасвирларини нафақат ҳукмдорлар учун қурилган саройлар ва ҳаммомларда, балки мусулмон масжидларида ҳам учратиш мумкин бўлган. Дастлабки ислом масжидлари учун исталган катта бинолардан фойдалана бошланган. Араблар, масалан, Ктесифонни (Сосонийлар пойтахти, Ироқ VII аср) фатҳ этганларидан сўнг жума намозини сосонийлар саройининг тирик мавжудодлар тасвири туширилган айвонида ўқиганлар. Масжидлар дастлаб фатҳ этилган халқларнинг черковлари, оловга сиғиниш ва шунга ўхшаш исломгача бўлган ибодатхоналарида жойлаша бошлаган. Бундай ибодатхоналарда илгари ишланган турли хил қадимий тасвирлар кўпинча сақланиб қолган. Ўша даврларда янги масжидларни қуришда ҳатто уларни безашга мавжуд маҳаллий усталар ҳам таклиф қилинган. Улар кўпинча мусулмон масжидларини ўзлари билганларича безаб, айрим ҳолларда ҳатто жонли мавжудотларни ҳам тасвирлаганлар. Вақт ўтиши билан, албатта, бундай тасвирларни мусулмонлар безакли нақшларга алмаштирганлар.

Мусулмонларнинг тирик мавжудодлар тасвирига қарши илк бор чиқиши Язид II (720-724) ҳукмронлиги даврида рўй берган, деган маълумотлар бор. Аммо унинг вафотидан кейинги янги халифа Араб халифалигидаги бутларни йўқотиш ҳақидаги илгариги фармонни бекор қилади. Умрининг охирида художўйлиги билан танилган уммавийлар халифаси Умар II (717-720) ҳам рангтасвирга қарши чиққан: кунлардан бирида у қайсидир ҳаммомдаги тасвирларни кўриб қолиб, уларни йўқотишга фармон беради. Афсуски, бу маълумотни келтирган муаллиф ҳалифани хусусан қандай тасвир нафратлантиргани ҳақида ёзмаган.

Халифа Ҳорун ар-Рашид ва Маъмун ҳукмронлиги даврида яшаган (VIII-IX асрлар) христиан епископи Феодор (Абу Курра)нинг ёзма хабарларида жонли нарсаларнинг сувратини чизувчиларни охир замонда ўзлари чизган сувратларга жон киргизишга мажбур этилади, деган тушунча ҳақида эслаб ўтилган. Бундай тушунча Имом Муҳаммад ал-Бухорий (810-870) ҳадисларидан бирида ҳам ўз ифодасини топган. Демак, айтиш мумкинки, исломда тирик мавжудодларни чизишнинг гуноҳлиги ҳақидаги дунёқараш IX асрнинг бошларига келиб шакллана бошлаган. IX асрга қадар ҳадислар асосан оғзаки эълон қилиниб, фақат IX-X аср бошларида улар улкан тўпламлар тарзида вужудга келади. Демак, X-XI асрлар давомида бу дунёқараш исломда ҳал қилувчи қоида сифатида шаклланиб бўлган. Шунинг учун ҳам айрим халифалар X асрларгача ўз саройларини рангли тасвирлар ва ҳайкаллар билан безаганлар. Бундай ҳолат, масалан, халифаликдан ажралиб чиққан Мисрда рўй берган. Амир Ҳумаравейхи (884-896) ўзининг Фустотдаги саройи залларининг бирини одам бўйидан бир ярим марта катталикда ўзи ва хотинини тасвирловчи ёғоч ҳайкаллар билан безайди. Испаниялик мусулмон Абдураҳмон (912-961) эса ўзининг мухташам саройи олдига хотини Зуҳронинг бронзадан ишланган ҳайкалини қўйдиради.

Фотимийлар давридаги Мисрда ҳам (X аср) тасвирий санъатдаги чегараловчи дунёқараш ҳали деярли кучга кирмаган эди. Бу даврда Қоҳирада халифа ва шоирларнинг сувратларини намойиш этувчи алоҳида залларни учратиш мумкин. Бундай залларда баъзан мусаввирларнинг ўзаро мусобақалари уюштирилиб турган. Ҳатто Маҳмуд Ғазнавийдек (X аср) тақводор мусулмон ҳам ўз саройини турли сувратлар ва тасвирлар билан безаган. Маҳмуд Ғазнавий қувғинда юрган Ибн Синонинг расмини солдириб, уни излатган ҳам.

Бундай тасвирий санъат безаклари X-XI аср феодал мусулмон ҳукмдорларининг саройларидагина бўлиб қолмасдан, балки шаҳарлик бадавлат хонадонларда ҳам учраб турган.

Маълумки, қадимги римликлар ва юнонларда ҳаммомларнинг ички қисмларини тасвирий безаклар билан ҳашамлаш анъана тусига кирган. IX-XI асрларда бу анъана мусулмон дунёсидаги ҳаммомларда ҳам кенг қўллана бошланди. Ҳатто ўша даврдаги ислом табиблари бундай безакларни ҳаммомларнинг тозалик аломати, хусусияти, деб тушунишган. Масалан, машҳур табиб Муҳаммад ибн Закария ар-Розийнинг (864-925) фикрича, қадимги табиблар ҳаммом ва улардаги безакнинг одам танасига ҳаётбахш таъсирини сезиб, уларни томоша қилиш инсоннинг барча ҳаётий кучларини мустаҳкамлашга қаратилиши зарур, деб билганлар.

Машҳур табиб Абу Али ибн Сино (980-1037)нинг айтишича, ҳаммомда ҳарорат меъёрида бўлмоғи, унда ёруғ, кенг ечиниш хонаси, яхши тасвирлар: муҳаббат, боғ-роғлар, чопқир чавандозлар, йиртқич ҳайвонларнинг сувратлари чизилиши лозим. Албатта, бундай тасвирлар, айниқса, ишқий муносабатларга хос мавзулар содиқ ва тақводор мусулмонлар, руҳонийлар томонидан қораланган эди. Масалан, имом Ибн Ҳанбал (780-855): "Агар одам ҳаммомга кириб, унда тасвирларни учратса, уларни ўчириши зарур, агар иложи бўлмаса, ундан чиқиб кетмоғи зарур", деб айтган дейилади.

Аммо бундай мавзудаги сувратларга бўлган салбий муносабат IX аср охирларига келиб ҳали ҳал қилувчи кучга кирмаган эди.

Гап шундаки, Ислом ва шариатдаги асосий йўналишлар (ҳанафия, моликия, шофиъия, ханбалия) — мазҳаблар фақат IX асргача ишлаб чиқилди. Шариат қонуни — Ҳидоя-и Шариф эса XII асрда яратилди. Табиийки, ўша даврда бу мазҳабларнинг тариқатлари орасида ижтимоий воқеаларга, шунингдек тасвирий санъатга муносабатда тафовутлар мавжуд эди. Бу даврда араб-мусулмон маданиятининг энг муҳим қисми ҳисобланган ана шу мазҳаб ва оқимларни, диний қавмлар турли мафкуравий-ғоявий таълимотларни қиёсий ўрганиш давом эттирилди. Бу ўз навбатида ўша мазҳаблардаги эътиқодларнинг тенг мавқелилигини (мафкуравий плюрализм), бир-бирига нисбатан эътиқодий сабр-тоқатлилик, хурфикрликни юзага чиқаради. Худди шундай мафкуравий сабр-тоқатлилик, айтиш мумкинки, IX-X асрларда Исломнинг тасвирий санъатга бўлган муносабатида ҳам кўзга ташланган эди.

XI асрга келиб эса Исломнинг тасвирий санъатга муносабати кескин ўзгарди. Бунга сабаб юқорида эслатилган мавзудаги тасвирларнинг нафақат ҳаммомларда, балки бой-зодагонлар, ҳокимларнинг сарой ва қасрларида, хонадонларида тез-тез учраб туриши ҳам бўлди.

Тирик мавжудотлар тасвирига қарши чиқиш исломда кейинги даврларда ҳам ривожланиб борган. XIV асрда мисрлик олим Тожиддин ас-Субки тасвирларга изчил қарши чиқиб, шундай ёзади: "Бўёқчи ҳайвонлар сувратини деворга ҳам, шипга ҳам ёки аслаҳаларга ҳам солмаслиги керак. Бизнинг тариқатимиз намояндаларидан айримлари эса полдаги тасвирга рухсат берганлар".

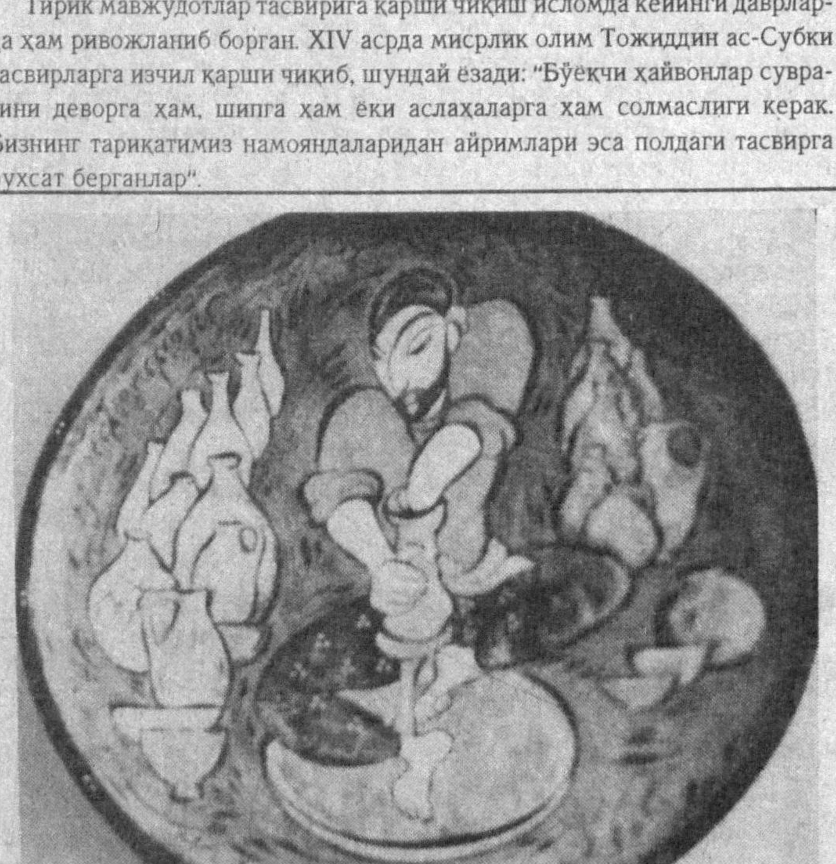

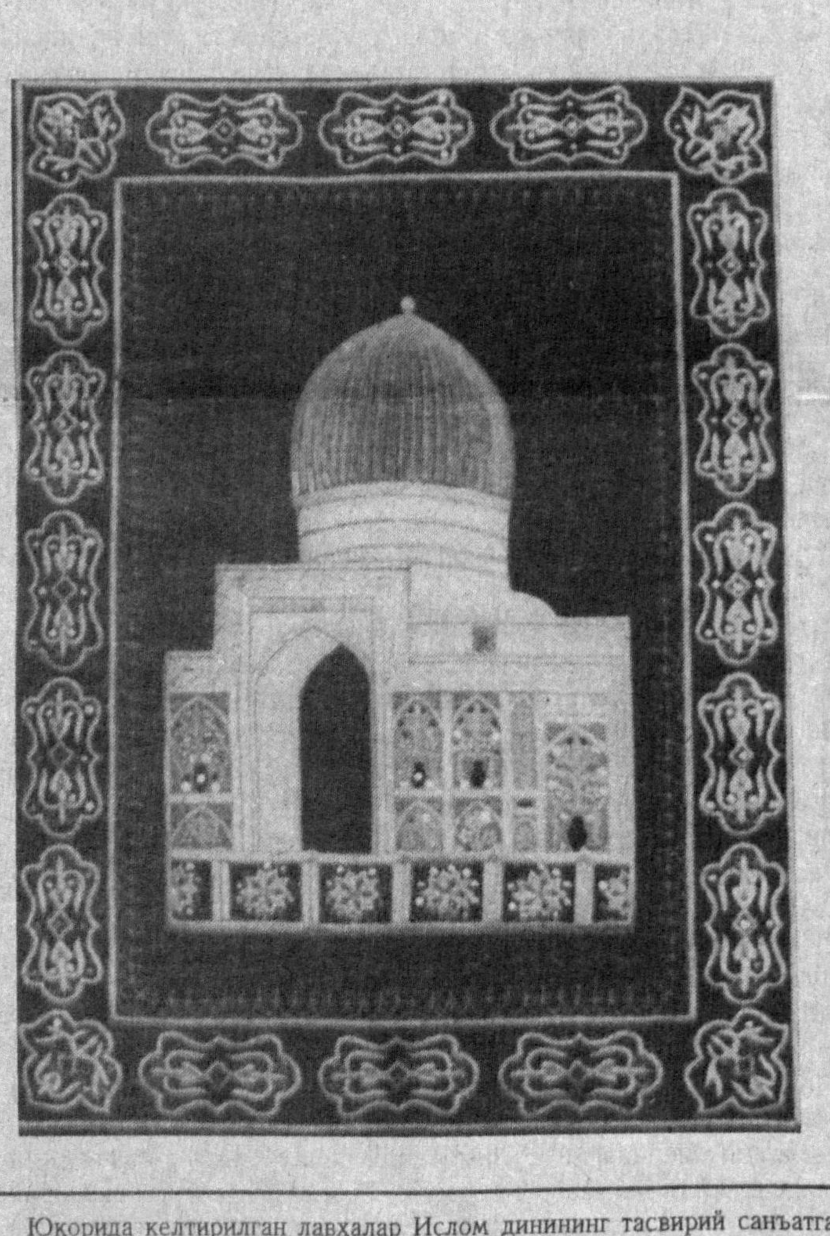

Юқорида келтирилган лавҳалар Ислом динининг тасвирий санъатга бўлган қатъий муносабатини тушунмоқ учун ёрдам беради холос. Бу ерда Ислом ҳуқуқшуносларининг у ёки бу мавзудаги тасвирларга рухсат бериш ёки тақиқлашда асосий эътиборни нималарга қаратганлигини тушуниш бағоят муҳимдир. Чунки турли ислом уламоларининг ва мазҳабларнинг тасвирий санъатга бўлган дунёқарашидаги асосий фарқлар худди шу масалада кўринади. Фикримизча, улар тасвирларнинг ярамаслиги ёки эътиқодга мумкинлигини уч асосий омил бўйича аниқлаганлар: биринчиси — ишланган тасвирнинг сиғинишга, яъни унга эътиқод қилишга, тўғрироғи, бутпарастликка мойил ва қулай тарзда яратилганлиги (бу, албатта, ислом дини учун хафли саналган): иккинчиси — тасвирнинг кишида ички ҳирсий хиссиётларни уйғотишга мойиллиги (бу энди мусулмон учун ўта ноқулай бўлиб, унинг тартиби ва таҳоратини ихтиёрсиз бузиб юбормоққа мойилдир); учинчиси — тасвирнинг қай даражада реал ёки нореал ишланганлигидир.

Ушбу асосий омиллар ва улар билан боғлиқ фикрлардан келиб чиқиб, тасвирий санъатда мусулмонларга нимани ман этиш ёки ман этмаслик масаласи ҳал қилинган. Масалан, маълумки, бутпараст ва буддойилар жонли нарсаларга, уларнинг суврат ва ҳайкалларига (бут ва санамларга) сиғиниб, эътиқод қилганлар. Исломдан аввал Арабистон ярим оролида ҳам турли араб қавмларининг алоҳида бут ва санамларга ибодат қилишлари авж олиб, улар келишолмай ўзаро жанжаллар чиқиб турган. Шунинг учун ҳам пайғамбаримиз Макка шаҳрини фатҳ қилганларида Каъба ва унинг атрофида араблар сиғинадиган 360 санамни кўриб, уларнинг барчасини синдириб ташлашни буюрганлар. Бу билан ул ҳазрат араб қавмларини бирлик ва тотувликка, тинчлик ва дўстлик, маърифат дини бўлган Исломни қабул қилишга ундаган. Чунки Ислом бу динга кирганларни уларнинг қавм ёки миллатидан қатъи назар фақат яратувчининг ўзига, яъни ягона Аллоҳга сиғиниш ва эътиқод қилишни буюради. Аллоҳни суврат ёки ҳайкал тарзида тасвирлаш ва унинг тасвирига сиғиниш Исломда ўта хавфли гуноҳдир, чунки Аллоҳнинг шериги йўқ. Исломда ҳатто бирор жонли нарсанинг (майли у гўзал маъбуда бўлсин) сувратини чизиб ёки ҳайкалини ишлаб, унга эътиқод қилиш Аллоҳга ширк келтириш ва Исломдан чиқиш демакдир. Шундай экан, ислом ўз таълимотининг шаклга кира бошлаган даврларидан (VIII аср охири — IX аср бошларидан) бошлабоқ сиғинишга мойил шаклда ишланган жонли суврат ва ҳайкалларга монелик қилган. Айниқса, уларнинг реал ва эътиқод қиладиган ҳолда ишланиши бутпарастликка очилган кенг йўл деб тушунилган. Шунинг учун ҳам исломда бундай тасвирларни яратишнинг ўзи гуноҳ, унинг яратувчиси эса у дунёда оғир жазога маҳкумдир. Бироқ Ислом динининг мафкураси шундайки, агар ўша жонли нарсанинг сурати кишилар эътиқод қилмайдиган нарсаларда (масалан, кўрпа, гилам, пол, идиш-товоқлар ва х. к.) ва ҳатто кийим-кечакларда ҳам мўъжаз ёки нореал ҳажмларда ишланганда, бу айбга буюрилмаган. Чунки инсоннинг оёқ остига тўшаладиган ва эътиқод қилинмайдиган буюмларга ишланган майда тасвирларга сиғинишга асло мойиллиги йўқ.

Хўш, X-XI асрлардан бошлаб ислом тақиқ этган рангтасвирли монументал деворий сувратларга Мовароуннаҳрда ҳазрат Амир Темурдек ислом ҳомийси даврида нега йўл қўйилди?

Бу саволга жавоб беришдан олдин, ўйлайманки, Амир Темур ҳокимият тепасига келганда Мовароуннаҳрда ислом таълимотининг санъатга муносабатига эътибор бермоқ зарур. Темур замонасигача Марказий Осиё мусулмонлари ва ўлкадаги бошқа динларга мансуб халқлар қарийб 150 йил давомида (1224-1370) мўғуллар истилоси зулмида бўлиб келдилар. Шу йиллар ичида ҳукмронлик қилган ва аслида яздонпараст бўлган Чингизхон ва унинг авлодлари бу ўлкада ислом динини зоҳирона қабул қилган бўлсалар-да, маънан қабул қила олмаган эдилар. Шу боис мўғул ҳукмдорлари Ўрта Осиёда ўша даврларгача сақланиб қолган бутпарастларга деярли қаршилик кўрсатмадилар. Аксинча, улардан айримлари бутпарастлик йўлига кирдилар. Бутпарастларга қарши курашни эса асосан мовароуннаҳрлик мусулмонлар олиб бордилар. Шунинг учун ҳам ўша давр Ислом таълимотида асосий эътибор бут ва санам ҳайкалларга қарши курашга қаратилди. Исломнинг жонли мавжудодлар, шунингдек, одам ва ҳайвонлар сувратларига бўлган илгариги тақиқлари XIII-XIV асрларга келиб деярли ижтимоий-сиёсий аҳамият касб этмай қолди. Дарҳақиқат, мўғуллар истилоси даврида тасвирий санъатга муносабат у ёқда турсин, ҳатто ислом ва шариат қоидаларига риоя қилиш сусайиб кетди. Ана шундай шароитда ҳокимият тепасига келган Амир Темурнинг боғ-саройларини безашда унинг ижтимоий-сиёсий, ҳаётий, оилавий лавҳаларини акс эттирувчи сувратларга диний мазмун берилмаган ва шу боис уларга маънан қаршилик кўрсатилмаган. Темур тарихини ёзган Ибн Арабшоҳ ҳам Темурнинг боғ-саройларга солдирган тасвирлардан мақсади "Темурнинг ишларидан ғойибона хабардор бўлиб, уларни ўз кўзи билан мушоҳада этмаганларга яққол намоён қилиб кўрсатиш эди",— деб таъкидлайди.

Амир Темур даврида ҳаётий мавзудаги деворий тасвирий санъат намуналарини меъморий безаклар тарзида қўллашга ислом қарши бўлмаган.

Айни пайтда унутмаслик керакки, ҳазрат Амир Темур ва темурийлар даврида Самарқанд, Бухоро, Ҳирот, Табриз ва кейинроқ Бобурийлар замонасида Ҳиндистонда нафис тасвирий санъатнинг йирик мактаблари — "Санъат академиялари" ташкил қилиниб, уларда жаҳонга танилган машҳур ва забардаст мусаввирлар етишиб чиқдики, улар нафақат Шарқ мусулмон халқлари, балки жаҳон маданияти учун ҳам нодир ва ўлмас асарлар яратдилар.

Юқорида кўрдикки, то XIV-XV асрларгача исломда тирик мавжудодларнинг айрим сувратларини белгиланган ҳолатларда тасвирлашга йўл қўйилган. Айни пайтда ва бундан илгари ҳам девор сувратларида, китоб тасвирларида (миниатюра) ҳамда амалий санъат буюмларида одам ва ҳавонларни жўн тасвирлаш давом этиб келган. Шуни ҳам таъкидлаш керакки, мусулмон қонуншуносларининг юқорида келтирилган лавҳаларида китоб саҳифаларидаги миниатюралар, шунингдек, буюмлардаги, овқатланадиган идиш-товоқлардаги тасвирлар ҳақида бирон киши эслаб ўтмаган. Абу Ҳомид ал-Ғ ззолийнинг юқорида келтирилган лавҳасида эса овқатланиш идишларида тирик мавжудотларни тасвирлаш ман этилмаган, деб аниқ айтилган. Бундан фаҳмлаш мумкинки, китоб миниатюраси ҳам тасвирда ижозат берилганлар қаторида турган.

Маълумки, пайғамбаримизнинг сувратлари ишланган миниатюраларда ул зоти шарифнинг гавдаси чизилган бўлсада, юз тузилишлари бекиғ ҳолда тасвирланган. Қадимда баъзи пайғамбарлар ва улуғ зотлар ўлганларидан сўнг қавмлари уларнинг руҳига эътиқод қилганлар. Қуръони карим бу эътиқоднинг нотўғри эканлигини баён қилади. Ислом бундай эътиқодга жуда эхтиётлик билан ёндошиб, ҳатто Муҳаммад пайғамбарни ҳам, унга сиғинишдан ва худолик даражасига кўтариб юборишлари хавфидан сақлаш мақсадида, унинг вафотидан сўнг суврат ва ҳайкалларини яратишни буюрмаган.

Бундан ташқари, мусулмонлар маҳобатли тасвирий санъат асарларида кишиларнинг ҳирсий ҳиссиётларини уйғотишга қодир бўлган тасвирларга ҳам қарши турганлар. Одатда бундай тасвирлар одам ёки ҳайвонлар, яъни жонли мавжудодларнинг сувратларини чизишдан келиб чиқади. Шу боисдан улар ислом санъатига хос эмас.

Демак, ислом таълимоти тасвирий санъатда фақат тирик мавжудодлар акс эттирилган маҳобатли кўринишларга, яъни рангтасвирли йирик деворий сувратларга ҳамда санам ва ҳайкалларга қарши турган. Бироқ бундан исломни тасвирий санъатга бутунлай қарши бўлган деган фикр келиб чиқмаслиги керак. Аксинча, ислом мусулмонларни ҳаётда гўзалликка интилишга, қурилган иморатларни, шаҳар ва масканларни кўркам ва обод қилиб яратишга чақирган. Бунинг оқибатида тасвирий санъат ва меъморий наққошликда янги исломий йўналишлар вужудга келди. Бу йўналишлар меъморчиликда ҳандасавий ва ўсимликсимон нақшларнинг ёзувий нақшлар билан қоришиб кетишида ҳамда китоб ва муроққаъ (албомлар) саҳифаларига ишланадиган нафис рангтасвирли сувратлар — миниатюра санъатида ўз ифодасини топди. Айни пайтда, меъморий обидалардаги ёзувий (епиграфик) нақшларда ислом таълимоти тарғиб қилинди.

Агар эсласак, собиқ шўро ҳукумати даврида ҳам шўро мафкурасини тарғиб этувчи турли ши р ва расм, портретлар билан шаҳарлар тўлиб кетар, бино ва иншоотлар тарзи улар билан безалиб турар эди. Ислом худди шундай ишни советлардан неча асрлар олдин Қуръон ва Ҳадислардан олинган ҳикматли сўзларни меъморий обидаларнинг нақши тарзида амалга оширди. Араб ҳуснихатидаги бу ёзувлар шундай юксак бадиий маҳорат билан ишландики, улар сифатидаги марварид каби бино ва иншоотлардаги бошқа меъморий нақшларга қўшилиб, гўзал уйғунликни вужудга келтирди. Бу ё увлар советларнинг сохта шиорларидан фарқ қилиб, ўша иморатлар яшаганча яшаб, халқ онгида абадий қолди, инсонларни эзгуликка, умумбашарий қадриятларни эъзозлашга, маънавиятга ундаб келди.

Исломда жонли мавжудотларнинг суврат ва ҳайкалларини яратишга қарши қаратилган тақиқ қатъий шаклланган даврдан бошлаб ҳозирги кунларимизга қадар неча юз йиллаб даврлар ўтди. Бу йиллар ичида халифаликка кирган собиқ мусулмон мамлакатлари нафақат миллий мустақилликка чиқдилар, балки иқтисодий, маънавий-маърифий жиҳатдан юксак тарихий-ижтимоий ривожланиш йўлини босиб ўтдилар. Эндиликда бу мамлакатлар маданияти ва тасвирий санъатида улкан ўзгаришлар рўй берди. Ҳар бир хонадонга ойнаи жаҳон кириб келди. Ўрта Осиё республикаларида собиқ совет тизими даврида ҳайкалтарошлик ҳамда монументал рангтасвирли деворий сувратлар исломгача бўлган даврлардагидек яна авж олди. Машҳур ва улуғ зотларнинг сувратлари ва ҳайкалларини ишлаш миллий мафкура чегарасидан чиқиб, дунёвий маданият тусига кириб қолди. Бу ишлар, албатта, авлодларнинг уларга эътиқод қилиши, иймон келтириши эмас, балки ҳурматини бажо келтириб, руҳини шод этиш, деб қараб келинмоқда. Шу боис бундай қадриятларни бугунги кунда Исломнинг тасвирий санъатдаги тақиқига қарши деб қарамаслигимиз зарур. А синча, уларда биз аждодларимизнинг (илк ўрта асрлардаги) маданий қадриятларини, шунингдек дунёвий санъат ва маданият ғояларини кўрмоғимиз даркор. Исломнинг ўзи ҳам ана шундай умуминсоний қадриятларга қарши бўлмаганлигини, аксинча, уларни ҳурмат қилганлигини эслаб ўтиш айни муддаодир.

Ислом динининг тасвирий санъатга муносабати бугунги кунда ҳам ўйлаб кўриладиган муҳим масаладир. Бу масалани ҳозирги даврда Марказий Осиё халқларининг истиқлол мафкурасига ёт бўлган турли беҳаё рангли сувратлар ва расмфурушлик, онгни заҳарловчи ва бемаъни ҳиссиётларга етакловчи видеофилмларнинг халқимиз, айниқса, ёшлар орасида оммавийлашувига қарши қаратмоғимиз зарур. Ислом дини ҳам аслида ўз мафкурасини ана шундай ёт унсурлардан поклашга қаратади.

Биз ҳам тасвирий са ъатимизда ана шундай мафкуравий покликка эришмоғимиз ва бой тар хий қадриятларимиздан келиб чиқиб, санъатимиздаги миллийликни умумжаҳон санъати даражасига кўтармоғимиз зарур. Ислом ҳам ўрта асрларда мусулмон мамлакатлари халқларининг миллий санъатини умуминсоний қадриятлар даражасига кўтаришга эришди.

ҲУНАРМАНДЧИЛИК — МУЗЕЙ КЎЗГУСИ

Ўзбекистон республикаси Вазирлар маҳкамасининг "Республика музейлари фаолиятини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида"деб қабул қилган қарори биз, музей ходимларини ниҳоятда қувонтирди. Қарорда кўрсатилган барча тадбирларни амалга ошириш зиммамизга катта масъулият юклайди. Бу борада Бухоро давлат бадиий-меъморчилик музей-қўриқхонасида сўнгги йилларда бир қатор ибратли ишлар амалга оширилмоқда. Бу ерда халқ ҳунармандчилигини тиклаш ишлари яхши йўлга қўйилган. Шуни ҳам айтиш керакки, бугунга келиб ҳунармандчиликни тиклаш учун катта ҳаракат бошланган. Лекин бу жуда қийин иш. Чунки ҳозирда ҳунармандчиликнинг кўп тури йўқолган ва унутилган. Фақат музейгина ўз коллекциялари асосида маҳорат, кўникма ва технологик билимларни ўрганишни йўлга қўйишга қодир, деб ўйлаймиз. Архив материаллари, баъзи қадимий иморатлар, энг асосийси — ишлаб чиқаришнинг зарур намуналари, буюмлари ва уларни тайёрлашда фойдаланилган асбоб-ускуналар бу борада жуда қўл келмоқда. Кейинги йилларда очилган музейлар ҳунармандчиликнинг турлари билан бевосита боғлиқ. "Бадиий ёғоч ўймакорлиги музейи", "Мис ўймакорлик буюмлари музейи", "Бухоронинг анъанавий кийим-кечаклари музейи" "Заргарлик санъати музейи" шулар жумласидандир. 1992 йили Бухоро музейининг 70 йиллиги муносабати билан бир қанча экспозициялар ташкил қилинди. Темирчи уста Камоловлар сулоласига бағишланган темирчилик музейи ҳам очилган эди. Бу кичкина музей барчани ҳайратда қолдирди. Бобокалони темирчи ўтган уста Шокир Камолов қадимий асбоб-ускуналардан фойдаланиб ишлаяпти, музей экспонатлари намуналари бўйича буюмлар тайёрлаяпти. Бу ерда тажриба алмашиш ва муаммоларни муҳокама қилиш учун йиғилиб турадиган 40 нафар темирчилар гуруҳи ҳам мавжуд. Бу музейни темирчилик ҳунарини тиклаш маркази десак, янглишмаймиз.

XIX — XX асрларга мунсуб уч юздан зиёд каштачилик намуналарининг энг қизиқарли коллекцияларидан биридир. Улар орасида сўзана, ним сўзана, жойпўш, жойнамоз, дастурхонлар, сандал ёпғичлар ва бошқалар бор. Каштачилик музейи коллекцияси икки турга бўлинади. Биринчиси зардўзи каштачилик, иккинчиси ипгазлама ёки шойи иплар билан тикишдир. Бухоро зардўзи санъати бутун жаҳонда машҳур. Музей коллекциялари асосида ишлаётган ҳозирги зардўзи усталар Муқаддас ва Бахшилло Жумаевларнинг ишлари алоҳида эътиборга лойиқ. уларнинг Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратларига бағишлаб тайёрлаган зардўзлик ишлари Бухоро зардўзлик санъатининг энг яхши анъаналари даражасида бажарилган.

Музейдаги каштачилик коллекциялари Бухоро, Ғиждувон, Шофиркон, Нурота, Ургут, Шаҳрисабз каштачилик санъати мактаблари намуналаридан иборат. Тўқимачилик ҳунармандчилиги коллекцияси катта гуруҳни ташкил этади. Газмол ишлаб чиқариш жараёни косиблик дастгоҳлари ва асбоблари — ип-йигириш чархлари, пахтани чигитдан тозалаш дастгоҳи ва бошқалар ёрдамида амалга оширилган. Матоларни хилма-хил безаш ва гул босишда унча-мунча уста Бухоро усталарига тенглаша олмаган. Музейда 214 та нақш босадиган ёғоч андаза қолиплар мавжуд.

Ҳозирги кунда Бухоро шаҳридаги пиллакашлик фабрикаси қошидаги атлас тўқиш цехи усталари тўқув косиблиги анъаналарини қайта тикламоқдалар. Бухоро музейида гиламларнинг ноёб коллекцияси сақланмоқда. Бухорода тайёрланган гиламлар ёрқин ранглари, нақшларнинг гулдорлиги, катталиги ва баланд-пастлиги билан ажралиб турган. Бундан ташқари, коллекцияларимизда туркман ("Қизил аёқ", "Текин", "Аробачи"), уйғур, афғон, арман гиламлари ҳам мавжуд.

Бугунги кунда гиламдўзлик, шол тўқиш, кигиз тайёрлаш билан боғлиқ барча анъаналар деярли сақланиб қолган. Вилоятимизда гиламдўзлик саноат асосида ҳам, косиблик асосида ҳам ривожланмоқда. Бухорода "Бухоро — Истанбул" қўшма корхонаси ишлаб турибди. Шофиркон туманида Жаҳонгировлар, Ғиждувонда Эргашевлар, Қоракўлда Бозорбоевлар, Олотда Фахриддинов ва Ҳабибовлар оилалари гиламдўзлик анъаналарини давом эттирмоқдалар.

Металлни қайта ишлаш ҳунармандчилигида мисгарлик катта ўрин эгаллаган. XXаср бошларида Бухорода 400га яқин мисгар фаолият кўрсатган. Музейдан ўрин олган XIX аср ва XX аср бошларидаги ҳунармандчилик намуналари Бухоро мисгарларининг юксак маҳоратидан далолат беради. Ҳунармандчиликнинг бу турида авлоди мисгар ўтган, изланувчан ажойиб уста Салимжон Ҳамидов Бухоро шуҳратини оламга ёйган эди. унинг куч-ғайрати билан 1968 йилда мисгарлик устахонаси ташкил этилди. Унинг шогирдлари Маҳмуд Ғуломов, Раҳмат Бердиев, Тоҳир Қосимов, Умид Алиев, Анвар Ҳамидов, Миржон Аҳмедов, Дилбар Ҳалимова, Гулчеҳра Раҳматова, Бухоро мис ўймакорлик анъаналарини давом эттирмоқдалар.

Музей жамғармасида бронза давридан ҳозирги кунгача бўлган даврни қамраб олган заргарлик буюмлари коллекцияси алоҳида ўрин тутади. Қадимги тақинчоқлар, металл, ложувард, феруза, ҳақиқдан тайёрланган безаклар, шунингдек, металл ҳалқалар ва билакузук, жами мингдан зиёд буюмдан иборат. XIX асрга ва XX аср бошларига мансуб тақинчоқлар ҳам катта ўрин эгаллайди. XXаср бошларига келиб Бухорода 400тача заргар бўлган. Улар асосан Тоқи заргаронда ишлашган ва савдо-сотиқ қилишган. Ҳозир Бухоро музей қўриқхонаси Тоқи заргарон гумбази ҳудудида Бухоронинг энг сара ўймакорлари, зарб қилувчи усталари, заргарлари ва амалий-манзаралари санъатнинг бошқа турлари бўйича усталар ишлайдиган бутун бир комплекс очишга ҳозирлик кўряпти.

Кулолчилик буюмлари музей фондида катта ўрин тутади. Бухоро ҳудудидаги археологик қазишмалар пайтида топилган XVII—XIX асрларга мансуб сопол идиш музей коллекциясининг фахри ҳисобланади. Ер юзидаги бирорта музей бундай ноёб буюмга эга эмас.

Ҳозирги даврда кулолчи усталарнинг коллекцияси, айниқса, бой. Улар орасида бутун авлоди кулолчи ўтган гиждувонлик усталар Умар Усмонов ва Ибодулло Нарзуллаевнинг асарлари бор. Қадимий ҳунармандчиликни тиклаш ва ривожлантириш ишларини олиб бориш учун аниқ илмий йўналиш ишлаб чиқишни даврнинг ўзи талаб қилмоқда. Музей-қўриқхона мазкур йўлда давтлабки қадамлар ташлади. Ҳозирги пайтда "Умрбоқий мерос" дастури ишлаб чиқилмоқда. Музей-қўриқхонада ҳозирги замон тарихи ва этнографияси бўлими ташкил этилди.

"Умрбоқий мерос" деган мавзуда вилоят халқ ҳунармандлари, усталар, таниқли олимлар билан биргаликда катта илмий анжуман ўтказилди. Анжуманда қатнашган барча уста-ҳунармандлар, олиму фозиллар ўз тажрибалари билан ўртоқлашадилар.

Қувонарли томони шундаки, Бухоро музейига усталаримиз асарлари кўргазмасини ташкил этиш тўғрисида Покистондан таклиф келди. Ва биз Покистонда ўтказилган Ҳунармандларнинг биринчи Халқаро фестивалида иштирок этдик. Ҳунарманд усталарнинг ишлари фестивалда юқори баҳо олди.

Хуллас, юқорида айтилган қарорни амалга оширишда музей ходимлари фидойилик кўрсатяпти. Бу қарор кейинги ишларимизда ҳақиқий дастуриламал бўлишига ишонамиз.

Матлуба БОЗОРОВА,
Бухоро Давлат бадиий-меъморчилик музей-қўриқхонаси бўлими мудири

Йилбоши ўйлари

ТЎХТАГИН, ЛАҲЗА, СЕН ГЎЗАЛСАН...

Азиз, қайтарилмас умримизга умр қўшганча яна бир йил ўтди, тарихга айланди. Вақт деганлари шу экан-да, чархпалакдай айланиб ўтавераркан...

Биздан узоқлашган, эскига айланган йил ва ҳузуримизга ошиқиб кириб келган янги йил...

Мен аминманки, ана шу муқаррар ҳақиқат кўнглидан кечган ҳар бир одам, у ким бўлмасин, қандайдир муддатда абадиятга дахлдор тушунчалар — ҳаёт, вақт, умр ҳақида беихтиёр хаёлга толади, ўтган кунлари, бугуни ва келажаги хусусида ўйлайди.

"Тўхтагин, лаҳза, сен гўзалсан",— дея ҳайқирган экан бир донишманд...

Миллионлаб йилларни бошидан ўтказиб бу кўҳна ва ҳамиша навқирон дунё ва унинг атиги бир лаҳзаси... Ҳаётнинг ана шу биргина лаҳзасида оламча гўзалликни кўриш, ҳис этиш ва яшаш... Назаримда, ўша донишманд бу сўзларни шунчаки айтмаган, ер юзидаги ҳар бири ўз тирикчилиги, ўз қайғу-ҳасрати, шодлиги-бахтиёрлиги билан масту овора барча инсонларга қарата: "Тўхтанг, одамлар, бир зумгина сергак тортиб оламга боқинг, унинг ягона бирлигига лаҳзаси нақадар гўзал, ундан баҳра олинг, қадрига етинг, ўзингиз ҳам гўзаллик яратинг",— демоқчидек гўё...

Лаҳза гўзаллигини кўриб, ҳис этиб, гўзаллик ахтариб яшаш — мустақиллик нури қалбу чеҳраларини чароғон этган замондош хотин-қизларимизга хос мос ва муносибдир. Вақт қадру қимматини аёллар айниқса яхши биладилар. Ўтган йилнинг олтин лаҳзаларини улар мазмунсиз ўтказиб юборганлари йўқ. Аёлнинг азалий, абадий, табиий вазифаси — оламга инсон ато этиш, фарзанд тарбиялаб ўстириш, оила деб аталмиш муқаддас кошонанинг чироғи бўлиб нур таратиш... Ва ана давлат ва жамият ишини ўринлатиб бажариш... Ва ниҳоят, буларнинг ҳаммасига дош бериб, ҳаммасини бир-бир енгиб, гўзал бўлишга, тағин гўзаллигини асраб қолишга; оламни ўз гўзаллиги билан ҳайратга солишга улгуриш... Ҳаётнинг гўзал лаҳзалари гўзаллигига гўзаллик қўшиб яшаш — бу ҳам аёлнинг азалий, абадий, табиий хислат-фазилати...

Ўтган давр мустақил Ватанимиз учун оламшумул воқеаларга бойлиги билан аҳамиятлидир. Уларнинг айримларини, бевосита аёлга, оилага дахлдор жиҳатларинигина хотирадан ўтказайлик...

1994 йил халқаро "Оила йили" деб эълон қилинди. Оиланинг тинчлиги, бутунлиги, ундаги муҳаббат иқлими ҳар бир одамнинг жамиятдаги ўрни, маънавий қиёфасига таъсир этади, фарзандлар камолини белгилайди, мамлакат, давлат ривожи, равнақини ҳам таъминлайди... Модомики, биз келажаги буюк давлатни қуриш ниятида яшаётган эканмиз, оиланинг ҳар бир аъзоси келажакни қуриш пойдеворининг бири — оила энг биринчи галда мустаҳкам бўлмоғи керак.

"Аёл, оила ва жамият"— хотин-қизларнинг Тошкент халқаро конференцияси шиори ана шундай номланди. Елкасига табиат, зарурий равишда оила ва жамият юкини ортмоқланган, ортда қолмайин, ҳеч кимга малолим тушмасин, ҳеч кимнинг маломатига учрамайин, деб яшаётган қадди тик, сабот-иродаси метин, меҳнаткаш, фидокор, меҳри дарё аёл — замондошимиз... Унинг бугунги кундаги фикру ўйлари, ғаму ташвишлари, режалари қандай? Аёл, оила ва жамият муштараклиги қандай манбалардан тарқиб топади? Бу масалаларни қандай йўллар билан ҳал этиш мумкин. Олдинда қандай муаммолар турибди? Халқаро конференция ана шу масалалар юзасидан тегишли қарорлар қабул қилди, келажак йўл-йўриқларини белгилаб олди.

Мустақиллигимизнинг уч йиллиги тантаналарига ҳамоҳанг тарзда халқимизнинг бир гуруҳ илғор, муносиб вакиллари Президентимиз фармони билан янги таъсис этилган орден ва медаллар билан тақдирланди. Мукофотланганлар сафида меҳнатсевар, фидойи, оловқалб аёлларимиздан дунёга танилган шоира Зулфия, фарғоналик пахтакор Мастура Ашурова, самарқандлик зиёли Ираида Афанасьевналар ҳам бор.

Президентимиз қўлидан мукофотни оларкан, устоз Зулфия опа шундай дедилар: "Мен ўзимнинг узун умримда унвонлар, мукофотлар билан хизматимдан зиёд сийланганман. Лекин менга берилган бугунги "Дўстлик" нишони нур устига нур бўлди. Бу мукофотнинг алоҳида қиммати, ардоқли мавқеи бор. Чунки бу нишон халқнинг меҳру муҳаббатига йўғрилиб, она замин тиллосидан сайқал топган".

Самарқандлик Ираида Афанасьевнанинг дил қатидан мана бу сўзлар соф ўзбек тилида отилиб чиқди: "Дарахт бир жойда кўкаради. Менинг умрим илдизлари жонажон Ўзбекистон бағрига туташиб кетган. Гулла-яшна, мустақил юртим!"

Фарғоналик пахтакор Мастура Ашурова эса ҳаяжон билан Президентимизга: "Сизга Тошлоқ халқидан салом",— деган сўзни айта олди, холос. Қалби оппоқ пахтасига пайваста, чеҳраси офтобдек иссиқ, зуваласи меҳнат билан йўғрилган пахтакор аёлнинг бу дил изҳори замирида мустақил юрт фарзанди эканлигини ҳис этганлиги, фахрланиш ҳис-туйғуси мужассам эди...

Ўтган йилнинг энг зарварли воқеаларидан яна бири Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига бўлиб ўтган сайловлардир. Мамлакатнинг қонун чиқарувчи энг юқори органи — Олий Мажлис депутатлари орасида аёлларимиз ҳам бор. Умид яхши нарса. Истагимиз — юксак вазифани зиммасига олган опа-сингилларимиз биринчи галда аёл — она манфаатларини ҳимоя этадилар, шу йўлда куч-имкониятларини аямайдилар...

Янги йилнинг илк кунлари... Ташқарида еру кўкни айлантириб пага-пага оппоқ қор ёғаяпти, изғирин аёз ўзининг энг юқори даражасига кўтарилганми ва ё сахий қуёш қиш фаслини писанд қилмай чарақлаб оламга иliqлик нурлаяптими, барибир, қалбларда яхшилик, эзгулик ҳукмрон. Ажиб бир ҳолат бу — сен неча ёшдасан аҳамияти йўқ — мусаффо ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас оласан, қон томирларингда яшариш, тириклик завқи қайнаб-тошади... Чунки сен чиндан ҳам ҳали навқиронсан, олдингда сени ҳали босиб ўтишинг керак бўлган ғоятда узоқ, узо-о-о-оқ бир йил кутаяпти... Ҳаёт шурн, ҳаёт завқ-шавққа тўлиқ. Бу йилнинг момоқалдироқли, лолақизғалдоқли баҳорида, кундузлари олов нафасли, тунлари серюлдуз ёзида, далалар, боғлар, бозорлар мева-чевага, ноз-неъматга тўла кузидан ҳали албатта баҳраманд бўласан. Ҳали ҳаёт сенга бахш этиши керак бўлган энг гўзал лаҳзалар олдинда...

Янги йилнинг илк кунлари... Бу кунларда ҳамма бир-бирига дил қатидаги энг эзгу, энг яхши истакларини изҳор этади, неки орзу-армонлари бўлса, барчасининг ижобат бўлишини тилайди... Мен ҳам айни шу фараҳбахш дамларда ҳазрати Аёл тарафида туриб оналар, опа-сингиллар, дугоналар номидан эл-юртимиз, хонадонимиз эгаларига — посбонларимиз, паноҳбонларимизга — эркакларга қарата шундай тилак билдирмоқчиман: аёлларни севинг ва қадранг, чунки улуғ бир ёзувчи айтганидек, "Ердаги барча гўзалликлар аёлга бўлган муҳаббат туфайли юзага келган" ...Аёл эса, бу фидойилигингизни ҳис этибгина қолмай, ўзини сиз учун, пушти камарингиздан бўлган фарзандларингиз учун фидо қилишга ҳамиша тайёрдир...

Дилбар САИДОВА

"ОТ ЙИҒЛАГАН ТОМОНДА"

Йўлдош Охунбобоев номидаги республика Ёш томошабинлар театрида "От йиғлаган томонда" спектаклининг янги томошаси бўлиб ўтди. Ушбу саҳна асарини таниқли адиб Тоғай Мурод қиссалари асосида театрнинг бадиий раҳбари Олимжон Салимов саҳналаштирган. Саҳна безакларини Туркманистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Бердиқули Омонсихат ишлаган. Композитор Анвар Эргашев.

Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистон халқ артисти Манзура Ҳамидова, республика Давлат мукофоти лауреати Фарҳод Аминов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Гулчеҳра Саъдуллаева, Тамара Ҳамдамова, Лутфулла Саъдуллаев, Исмоил Абдуллаев, Ёдгора Зиёмуҳамедова, артистлардан Ҳайитали Низомиддинов, Тоҳир Миралиев, Акром Исмоилов ва бошқалар маҳорат билан ижро этмоқдалар.

Театр рапертуарида янгилик саналган ушбу асар томошабинларга манзур бўлади, деб ўйлаймиз.

"СЕҲРГАР ВА АЙЁР"

Маннон Уйғур номидаги Сурхондарё вилоят ўзбек давлат мусиқали драма театрида драматург Ҳайдар Муҳаммаднинг "Сеҳргар ва айёр"эртак комедияси асосидаги спектакл томошабинлар ҳукмига ҳавола этилди. Асарни театрнинг режиссёри Н. Пардаев саҳналаштирган. Асосий ролларни республикада хизмат кўрсатган артист Г. Равшанова, артистлардан З. Боқиева, А. Намозов, О. Мирзаев, Т. Йўлдошев, Й. Мирқурбонов, Э. Соҳибов ва бошқалар ижро этяптилар.

АЙТМАТОВ САБОҚЛАРИ

Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Тилшунослик институти мажлислар залида таниқли адиб Чингиз Айтматовнинг туғилган куни муносабати билан илмий йиғилиш бўлиб ўтди. Алишер Навоий номидаги Адабиёт ҳамда Ҳамид Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти "Чингиз Айтматов сабоқлари" деб номланган бу йиғилишнинг ташаббускорлари бўлишди.

Мажлисни Адабиёт институти директори профессор Т. Мирзаев очиб, собиқ Иттифоқнинг парчаланиши билан қардош халқлар адабиёти вакиллари ижоди адабий жараёнимиздан четга чиқиб, адабий алоқалар бирмунча узилиб қолгани ҳақида, севимли ёзувчимиз Чингиз Айтматов ҳақида, унинг ёзган ва ёзаётган асарлари ҳақида айтиб ўтди. Филология фанлари номзоди П. Мирзааҳмедова "Чингиз Айтматов жаҳон адабиёти кўзгусида" номли мавзуда маъруза қилиб, Айтматов ижодини XX асрнинг намояндалари ижоди билан, адабий оқимлар билан қиёсий таҳлилдан ўтказди. ЎзФА мухбир аъзоси А. Қаюмов адиб билан қилган мулоқотлари ҳақида, ЎзФА мухбир аъзоси Б. Назаров "Ч. Айтматовнинг бадиий башоратлари", филология фанлари доктори Ҳ. Абдусаматов "Чингиз Айтматов ўзбек саҳнасида", филология фанлари номзоди Г. Расулова ёзувчининг янги асари — "Чингизхоннинг оқ булути", илмий ходима О. Искандарова "Диёнатнинг қиёматли кунлари" мавзуларида маъруза қилишди. Филология фанлари номзоди И. Ҳаққулов ёзувчи ижодини кузатиб бормаслик — лоқайдлик эканини таъкидлаб, ҳар йили шу кунда (12 декабр) — Айтматовхонлик кунини каттароқ қилиб ўтказишни, илмий анжуман миқёсини янада кенгайтиришни, бошқа илмий — адабий марказларда ҳам шундай йиғилишлар ўтказиб, уларга талабалар, зиёлилар, журналистлар, теле- радио ходимларини жалб этишни таклиф қилди. Йиғилиш қатнашчилари бу таклифни бир овоздан маъқулладилар. Йиғилиш сўнггида Т. Мирзаев мазкур маърузалар тўплам ҳолида нашр этилишини маълум қилди.

Ғафур УМУРЗОҚОВ

Отажон ХУДОЙШУКУРОВ

Ўзбек санъати оғир жудоликка учради. Ажойиб санъаткор, мақом устаси Отажон Худойшукуров оғир касалликдан сўнг 1994 йил 22 декабрда 50 ёшида вафот этди.

Отажон Худойшукуров Тўрткўл туманида таваллуд топди. Санъатга муҳаббат уни Тўрткўл тумани халқ театрига етаклаб келди. У умрининг охиригача ўзбек, қорақалпоқ қўшиқчилик санъатининг тараққиёти учун хизмат қилди. У 1964 йилдан бошлаб Бердах номидаги Қорақалпоғистон Республикаси филармониясининг етакчи солисти, "Аму тўлқини" ансамблининг бадиий раҳбари бўлиб ишлади.

Унинг ижросидаги Хоразм мақомлари, ўзбек, қорақалпоқ, туркман ва қардош халқларнинг қўшиқлари, халқ достонлари эл орасида шуҳрат топди. "Сувора", "Табассум қил", "Гуллола келтирибди", "Наволар истаб", "Феруз", "Хоразм чоргоҳи" сингари қўшиқлари халқ дилидан жой олди.

Отажон Худойшукуров қардош халқлар тилларида қўшиқлар ижро этди ва ўша халқларнинг иззат-ҳурматига сазовор бўлди.

Отажон Худойшукуровнинг меҳнати, изланишлари, ижоди юксак қадрланди. У Ўзбекистон, Туркманистон, Қорақалпоғистон, Татаристон республикалари халқ артисти каби унвонларга мушарраф бўлди. Давлат мукофоти совриндори эди.

Камтарин инсон, ажойиб санъаткор хотираси бир умр ёдимизда сақланади.

БИР ГУРУҲ ЎРТОҚЛАРИ

ОТАЖОННИ ЭСЛАБ...

Оққан дарё тиндими,
Олтин торинг синдими,
Отга бошқа миндими,
Ўртадаги дўст қани?.
Қайиқ қумга урилди,
Аср зумга урилди,
Юрак симга урилди,
Ўртадаги дўст қани?
Фано, бақо не ишдир,
Бир-бировни ейишдир,
Изндин вaҳ дейишдир,
Ўртадаги дўст қани?
Икки дарё ораси,
Уч юз олтмиш қалъаси,
Излар ҳофиз ноласин,
Ўртадаги дўст қани?

ОМОН МАТЖОН

Муштарий илҳоми

ОНА ВАСИЯТИ

Ҳаёлларим сен-ла кетар,
Ўзим бунда қолурман.
"Омон сақла боламни", деб
Ҳар дам эсга олурман.
Боланглар ҳам сенга ўхшаб
Лочин бўлиб ўссинлар.
Эл қорига яраб доим,
Ғам йўлини тўссинлар.
Дўст топ, болам, иқболингдан
Халқинг бахтиёр бўлсин—
Тоза кўнгил, соф юракли,
Лочин сиёқли бўлсин.
Олам аро кезар бўлсанг,
Унутма, эй урпоғим,
Туққан элинг нону тузин,
Дарахту сув, тупроғин.
Одамларнинг яхшилигин
Эсда тутгин доимо—
Яхшиликдан кўнгил яшнар,
Бошингга қўнар Ҳумо.
Қариндошлик ипларини
Узма, болам, ҳеч замон.
Уруғларим йўқлаб келса,
Солма дилига армон.
Яхшилик кўр, болам, доим,
Ҳеч ёмонлик кўрмагин.
Ота-бобо йўлидан юр,
Ғайри йўлдан юрмагин!

Сулув БАҲОВУДДИНОВА

ИЛМИЙ АНЖУМАН

Яқинда Тошкент шаҳридаги Ғафур Ғулом номидаги Маданият уйида "Маданий-маърифий муассасаларда анъанавий халқ ижодиётининг ҳозирги ҳолати, айрим муаммолари ва истиқболлари" мавзуида илмий-амалий конференция бўлиб ўтди. Ушбу анжуман Тошкент вилояти маданият бошқармаси ҳамда Илмий услубият маданият маркази томонидан ташкил этилди.

Илмий анжуманда сўзга чиққан Тошкент вилояти Маданият бошқармасининг бошлиғи З.Солиҳов вилоятдаги маданий-маърифий муассасаларнинг ҳозирги аҳволи, ушбу масканлардаги халқ ижодиёти бўйича тўгарак, уюшма ва бадиий жамоаларнинг бугунги кундаги вазифаларини ҳамда вилоятда фаолият кўрсатаётган "Халқ" ва "Намунали" унвонли гуруҳлар ишини алоҳида таъкидлаб ўтди.

Ҳамза номидаги Санъатшунослик институтининг бош мутахассиси, профессор Т.Обидов дорбозлик санъати ҳақида, айниқса, миллий цирк санъатида устоз-шогирд анъанаси тўғрисида куюниб гапирди.

Сўзга чиққанлардан Тошкент давлат Маданият институтининг профессори Ғ. Жалолов халқ ижодиётининг турли соҳаларидан, хусусан миллий либосларимиз яратилиши, халқ ҳунармандчилигининг кўпгина йўналишлари ҳамда халқ оғзаки ижодида латифа, лоф, достонлар ҳақида, шу институт доценти К.Умурзоқов ўзбекистонда анъанавий қўғирчоқ театри ҳақида гапирдилар.

Анжуман қатнашчиларини Илмий услубият маданият марказининг бош мутахассиси, Қ. Ҳусанов ўзи ясаган кўҳна уд асбоби билан таништирди.

Кўплаб мутахассисларнинг фикрига кўра республикамиз ҳудудида, хусусан қишлоқ жойларда маданий марказлар ташкил этилиши мақсадга мувофиқ бўлиб, ушбу марказ қошида халқ ижодиётининг турли йўналишлари, бадиий ҳаваскорлик, халқ амалий санъати, ҳунармандчиликнинг кўпгина соҳаларини бирлаштириш лозим. Шундагина биз кекса устозлар санъатининг нозик сирларини ёш авлодга ўргатиб, айни пайтда уларда миллий маданиятимизга муҳаббат ва ҳурмат уйғота оламиз.

Ғ.ТЎЛАГАНОВ

ЭЛИ СОҒНИНГ КЎНГЛИ ЧОҒ

(Давоми боши 2-бетда)

катта ишимиз муваффқиятли давом эттириляпти. Ҳатто бу борада докторлик иши ҳам ёқланди. Оролбўйида юзага келган экологик вазиятни табобат нуқтаи назаридан ўрганиш асосида касалликларнинг олдини олиш бўйича ҳам катта режалар тузганмиз. Бу борада иккита номзодлик диссертацияси ёқланди.

Инсон ички аъзоларида катта-кичик пуфаклар ҳосил қилувчи эхинакоккоз касаллигини жарроҳлик йўли билан даволашда бирмунча ютуқларни қўлга киритдик. Лазер нурларидан шу мақсадда фойдаланиш бўйича дунё миқёсида олдинги ўринлардан бирини эгалладик, десам муболаға қилмаган бўламан. Республикамизда анча кенг тарқалган буйрак-тош касаллиги пайдо бўлиш сабаблари ва унинг олдини олиш соҳасида биз эришган ютуқлар чет эллардаги ҳамкасбларимизни ҳам қизиқтирмоқда. Илмнинг шу йўналишида бизда тўртта номзодлик иши ҳимоя қилинди. Докторлик иши эса ҳимояга тайёрланди.

Институтимиз биохимиклари томонидан модда алмушинуви жараёнларига таъсир қилувчи дори-дармонлар яратишда ҳам мамнун этадиган натижаларга эришилди. Жумладан, активлиги жиҳатидан япон дорисидан қолишмайдиган малҳам яратдик. Ҳозир уни расмийлаштириш ишлари ниҳоясига етмоқда. Яқин келажакда болаларда юрак тавақалари ва тўсиқлари нуқсонларини даволаш бўйича барча жарроҳлик ишларини рўёбга чиқара бошлаймиз. Шу мақсадда болалар кардио-хирургияси бўлимида дастлабки операцияларни бошлаб юбордик. Натижалар яхши. Орзуимиз буйракни кўчириб ўтказиш бўйича жарроҳлик ишларини ҳам кенг миқёсда қўллаш. Агар буни уддаласак, Марказий Осиё давлатлари орасида биз биринчилардан бўламиз. Бунинг учун барча имкониятларимиз етарли. Фақат баъзи бир ташкилий ишларни ҳал этиш керак.

Ўпка ва суяк яллиғланиши касалликлари, жигар бужмайиши ҳамда талоқ касалликлари бўйича илмий ишлар натижаларининг амалда қўлланилиши боис бу касалликлардан бўладиган ўлим ҳолларини бир ярим баробарга камайтиришга эришилди. Чақалоқлар жарроҳлик марказида бажарилаётган хирургик муолажалар ва уларнинг натижалари Москва, Санкт-Петербургдаги энг яхши шифохоналардаги кўрсаткичлар билан деярли тенг. Эндиги вазифа бу кўрсаткичларни янада яхшилаш.

— Айрим одамлар хорижда даволаниш пуллик, биз ҳам очиқчасига шу йўлга ўтсак тиббий хизмат кўрсатишнинг савияси яхшиланарди, деган фикрларни айтишади. Сиз бу мулоҳазаларга қандай қарайсиз? Умуман бу борадаги муаммоларни ҳал этиш юзасидан қандай таклифларни илгари сурардингиз?

— Тўғри, хорижда даволаниш пуллик. Лекин уларнинг аксариятида тиббий суғурта тармоқлари кенг тарқалган. Ҳар қандай ишчи ёки хизматчи топган даромадидан тиббий суғурта компаниялари ҳисобига пул ўтказиб боради. Шу сабабли бирор касалликка юз тутиб қолганида даволаниш бениҳоя қимматлигидан ташвишга тушмайди. Энг малакали тиббий ёрдамни вақтида ола билади. Дори-дармон топиш муаммоси ҳам йўқ. Мадомики, биз бозор иқтисоди йўлини тутган эканмиз, аста-секинлик билан бўлса ҳам жаҳоний тажрибаларга барибир юз бурамиз. Уларни эътибордан соқит қила олмаймиз. Республика Соғлиқни сақлаш вазирлиги хорижий мамлакатларнинг шундай тажрибаларини атрофлича ўрганиб, уларни қўллаш юзасидан муайян таклифлар ишлаб чиқаётганидан хабарим бор. Мен аҳолига тиббий хизмат кўрсатишни ташкил этишдаги муаммоларни ҳал этишнинг бирдан бир мақсадга мувофиқ йўлини ана шунда кўраман.

— Бугун шифокорнинг касб-маҳорати билан бирга унинг маънавий савияси, инсоф ва инсонийлиги, ҳаллоллиги хусусида ҳам турли қарашлар шаклланиб қолди. Бўлғуси шифоккорларни тайёрлаш жараёни бу жиҳатларни ҳам кўзда тутадими?

— Албатта. Таълим-тарбия билан боғлиқ жараённинг узвий қисмини тилга олдингиз. Чунки яхши талаба ҳали бу яхши врач дегани эмас. Негаки, шифокор тарбияли, маданиятли, инсофли одам ҳам деганидир. Ўз касбининг устаси, моҳир шифокор, жарроҳ бўлиш мумкин, аммо тарбияси юксак комил инсон бўлмаса мутахассис сифатида унинг обрўси бўлмайди. Зеро, ўзи даволайдиган беморнинг қўлига қараб турадиган шифокордан нимани кутардингиз. Бундайлар: мен касалга яхшилик қилдим, у ҳам эвазига нимадир қилиши керак, деб ўйлайди.

Институтда таҳсил олаётган талаба эрта бир кун мутахассис бўлиб етишади. Агар у яхши ўқиса мутахассислигига кафолат бериш мумкин. Чунки биз унинг билими, тажрибасини текшириб кўриш имкониятига эгамиз. Аммо комил инсон бўлиб етишувига, эртага таъмагирлик қилиб ёмон отлиқ бўлиш-бўлмаслигига ким кафолат бера олади? Биз таълим-тарбия жараёнларини ташкил этар эканмиз, бу жиҳатлардан ҳам кўз юма олмаймиз. Маданиятшунослик, фалсафа, дин тарихи каби фанлар қаторига энди "Бадиий-тиббий тарбия ва ўзбек тилида иш юритиш" курси ҳам қўшилди.

Дин тарихи фанида бошқа динлардан маълумот берилса, ислом дини хусусида эса муфассал, кенг сабоқ берилади. Шарқ ва ғарб маданияти, умуммиллийлик ва умуминсонийлик, маданиятларнинг ўзига хос ва фарқли хусусиятлари, исломшунос мударрисларнинг ҳаёти ва асарлари ўқитилаётир. Талабаларда инсоф, имон, диёнат тушунчалари ҳам ана шу фанларни ўқитиш орқали шакллантирилмоқда. Имонли, диёнатли инсоннинг жамият олдидаги бурчларини изоҳлашда турли ривоят ва ҳикоялар, қуръон сураларидан мисоллар олинмоқда. Ҳар қалай бу бўлажак шифокорнинг дунёқарашига озми-кўпми таъсир этади.

Юқорида тилга олганимиз янги курсда ҳам тиббий, ҳам бадиий адабиётда тенсиз хизматлар қилган Ибн Сино, Ҳазораспий, Самарқандий, Абул-Ғози каби ўтмиш алломалари ижоди билан бирга Ҳаким Зоҳидий, Отоулла Оқилов сингари замондош устозлар ҳаёти ва ижодидан ҳам сабоқ берилаяпти, талабаларда раҳм-шафқат ҳиссини тарбиялашга аҳамият бериляпти.

Яна бир масала: биз талабаларни бекор, сандироқлаб юришига имкон қолдирмаймиз. Тажрибадан маълумки, ёш йигит ва қизлар ўқиётган ва истиқомат қилаётган жойларида фойдали машғулотсиз қолдирилса, бекорчига айланади. Жамиятдаги баъзи бир иллатлар уларга тез сингиши мумкин. Шунинг учун ётоқхоналарда кўплаб тадбирлар ўтказилади. Спорт ва тиббиёт ама иётлари беллашувлари, ижодкорлар билан учрашувлар, тил ва талабалик кунлари байрамлари, буюк ўтмишдошларимизнинг юбилейлари тарбиявий ишларимизнинг диққат марказидадир. Ҳар бир ётоқхонанинг ўз ҳокими, ўз тарбиячиси бор. Ўқитувчилар, кафедралар бу жойларга бириктирилган. Истиқлолимиз шарофати, Президентимиз олиб бораётган тинчлик сиёсати, иқтисодий, маънавий ўзгаришлар талабалар билан бўладиган суҳбат ва учрашувларнинг доимий мавзуларидир. Ўйлайманки, бу тадбирларимиз ҳам моҳир шифокор, ҳам инсофли, диёнатли мутахассисни тарбиялаш учун муҳим бўлган жиҳатлардир.

— Институт талабаларининг моддий аҳволи, уларга яратилган шарт-шароитлардан кўнглингиз тўқми?

— Кўнгил тўқ бўлиши учун яна бир қанча ишларни амалга оширишимиз керак. Талабаларимиз истиқомат қилаётган ётоқхоналарда қулайлик яратиш учун нонвойхона, бозорча ташкил этилди. Меъёрланган озиқ-овқатлар сотадиган дўкон, видео-салон, спорт-клублар иши йўлга қўйилди. Шаҳар ҳокимияти билан келишган ҳолда эрталаб талабаларни "ётоқхонадан институтга олиб к ладиган ва дарслардан сўнг олиб бориб қўядиган иккита автобус ажратилди. Шаҳар марказидан қатновчи 156-автобус ҳайдовчилари ойлик йўл патталари бизга ўтмайди, деб кўп ҳунар кўрсатиб келарди. Аввало, мавжуд тартиб ва патта сотиш қоидаларини бузаётган ҳайдовчилар талабалар томонидан тутиб берилди. Сўнгра автохўжаликларнинг розилиги билан ойлик патталарни ҳам ўтадиган қилдик.

Бироқ бу билан ҳам кўнглимиз жойига тушмаяпти. Юнусобод даҳасидан қатнайдиган транспортлар жуда тиқилинч. Талабаларимиз дарсга бориб-кел ш учун жуда кўп вақтларини транспорт ур-сурларида беҳуда ўтказишмоқда. Бу масалани ҳал этмоқ учун бор-йўғи икки-уч километрлик масофага троллейбус симларини тортиш керак. 25-ва 26-троллейбусларнинг Юнусободдаги охирги бекати Тошкент айлана йўли ёқасида. Шу жойдан айлана йўл бўйлаб М. Горький кўчасидаги чорраҳагача троллейбус қатнайдиган бўлса, нафақат Тошкент болалар тиббиёти институти, аграр дорилфунун, маданият институти талабаларига, умуман, шаҳримиз аҳолисига катта қулайлик яратилган бўлур эди.

Суҳбатдош М. ЭШМУРОДОВ

АБДУҒАФФОР МУРОД ХОН
КОМИЛ ИНСОН УМИДИ
(Чингиз Айтматов, Ўлмас Умарбеков, Ўткир Ҳошимов асарларининг қиёсий таҳлили)
Тошкент
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси "Фан" нашриёти

Қирғиз адиби Чингиз Айтматов ва ўзбек ёзувчилари Ўлмас Умарбеков, Ўткир Ҳошимов мансуб минг йиллик тараққиётга эга мумтоз адабиёт инсоний комиллик ахлоқининг тарғиботи билан жаҳон маданиятида етакчи мавқени эгаллайди. Достонлар, ғазаллар, ривояту ҳикоятлар шаклида юксак кўтаринкилик билан ифодаланган бу ахлоқий муаммолар юқоридаги адибларнинг ижодида реалистик наср жанрлари — роман ва қиссалар шаклида поэтик талқин этилган. Адабиётшунос Абдуғаффарор Мурод Хон "Фан" нашриётида чиққан "Комил инсон умиди" номли тадқиқотида ахлоқий-эстетик ғоялар нуқтаи назаридан келиб чиққан таниқли адибларнинг айрим асарлари борасида қиёсий йўналишда мулоҳаза юритади.

Маълумки, адабиётшуносликда холисона усул саналган қиёсий таққослаш усули бадиий асарлар жозибасини, ғоявий-бадиий ўзига хос ютуқларини аниқлашнинг энг оддий ва синалган йўлидир. "Мазкур рисолани яратишда биз танланган таҳлил ҳам холис адолатли йўлдан иборат, — деб ёзади муаллиф. — Унда туркий халқлар лирик насрининг гўзал намуналари — "Сарвиқомат дилбарим", "Севгим-севгилим". "Одам бўлиш қийин", "Баҳор қайтмайди" асарларининг инсоннинг ахлоқан баркамоллиги учун қайғуриш билан боғлиқ ғоявий-эстетик моҳияти, ёзувчиларнинг руҳият тасвирлари ва бадиий ишонтириш соҳасидаги ўзларига хос санъаткорликларини ёнма-ён қиёсан таҳлил қилиш назарда тутилади".

"Комил инсон умиди" китобига профессор Тожи Қораев муҳаррирлик қилган. Тақризчилар, филология фанлари докторлари Ғайбулло ас-Салом ва Раҳим Воҳид. Китоб 3 минг нусхада нашр этилган.

ҲУСАЙН ВОИЗ КОШИФИЙ
ФУТУВВАТНОМАИ СУЛТОНИЙ
ёхуд жавонмардлик тариқати
Форс-тожик тилидан
Нажмиддин Комилов таржимаси
Тошкент. Абдулла Қодирий номидаги Халқ мероси нашриёти

Ҳусайн Воиз Кошифий Шарқнинг машҳур алломаларидан бири. Адиб ахлоқ, тасаввуф, нужум (астрономия), риёзиёт, фиқҳ соҳаларига доир 40 дан ортиқ асар яратган.

Футувват — сахийлик, беғараз эзгуликлар кўрсатиш удумидир. Ҳусайн Воиз Кошифий пир-муридлик одоби, хирқа ва куло кийиш тартиблари ҳақида, футувватчиларнинг турли бурчлари, вазифалари, касб-кори хусусида сўз юритади. Асар савол-жавоб тариқасида оммавий китобхонга мўлжаллаб тузилган.

Таржимоннинг таъкидлашича, "Футувватномаи султоний" асари атоқли тожик олими Қурбон Восеъ тартиб берган ва Душанбеда нашр этилган китобдан фойдаланиб тайёрланган. Рисола охирида таржимоннинг "Муаллиф ҳақида икки ҳикоя" мақоласида Ҳусайн Воиз Кошифий ҳақида, у билан Алишер Навоийнинг муносабатлари, Кошифийнинг шахси ва ёзувчилик маҳорати ҳақида фикр юритилади.

"Кошифийнинг ҳар бир асари олам-олам маънога эга бир хазинадир. Адиб умрининг асосий қисмини Ҳиротда ўтказди ва илму маърифат билан одамлар қалбини ёритиш пайида заҳмат чекди. У ҳижрий 910 йили (милодий 1505 йил) вафот этади, қабри Ҳиротдадир. Ўқувчилар диққатига ҳавола қилинган "Футувватномаи султоний" асари Кошифийнинг тасаввуф ва футувват одоби русумидан қанчалик хабардор эканини кўрсатиб турибди", деб ёзади Нажмиддин Комилов.

"Панднома" туркумида нашр этилган бу рисолага Муҳсин Умарзода муҳаррирлик қилган. Нашр учун масъул Бахтиёр Омон. Мусаввир — Осимхон Восиҳон. Китоб 45 минг нусхада чоп этилган.

НОДИРА АФОҚОВА,
АБДУЛЛА ОРИПОВ ЛИРИКАСИДА БАДИИЙ САНЪАТЛАР
"Бухоро" нашриёти

XX аср ўзбек шеърияти мантиқан мумтоз сўз санъатининг ворисий давомидир. Шубҳасиз, замонавий шоир ҳам классик шеъриятимизда амалда бўлган тасвир, баён ва ифода воситалари — бадиий санъатлардан фойдаланади. Ушбу тадқиқот муаллифи мумтоз ва замонавий адабиётшуносликни ажиб бир тарзда уйғунлаштириб, Абдулла Орипов лирикасини бадият мезонлари асосида тадқиқ қилади. Рисола "Бадиий санъатлар — шеъриятнинг ассосий ифода ва тасвир воситаси", "Абдулла Ориповнинг бадиий санъатларни қўллаш маҳорати" ва "Шоирнинг фалсафий консепцияси ва бадиий санъати" деб сарлавҳаланган учта асосий бобдан ташкил топган.

Тадқиқотчи Абдулла Орипов шеърияти, бадиий мезонлари тадқиқидан келиб чиқиб, шоир шеърлари бадиий ва ғоявий баркамолдир, замон талабига жавоб берибгина қолмай, давр ўтиши билан ўз қадр-қимматини сақлаб қола олади, шоир қўллаган бадиий санъатлар ўта ҳаётий воқеа, ҳодиса, ҳис-туйғу ва фикр тасвирию ифодаси учун хизмат қилдирилгани билан ажралиб туради ва улар пировардида асарнинг ҳаётийлигини таъминлашга ҳисса қўшади, деган хулосага келади. Рисола минг нусхада нашр қилинган.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Ўзбекистон Адабиёт жамғармаси таниқли шоир ва драматург, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг котиби, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бадиий адабиётни тарғиб қилиш марказининг директори Тўра Мирзо (Жабборов)га отаси

Дадамирза ЖАББОРОВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ва Ўзбекистон Адабиёт жамғармаси ёзувчи Ражаббой Рауповга онаси

Барно РАУПОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар

Сайловбой ЖУМАҒУЛОВ

Ёзувчилик ҳам кўнгилга тегиб кетаркан. Мана шу касбга киришганимга ҳам ўн уч йил бўлибди. аммо ҳеч нарса орттирмабман. Ҳалиям ёш ёзувчилигимча қолибман. Шунча нарса ёзибману бирорта совринга сазовор бўлмапман. Бор-йўғи ёзганим тўрт-беш қисса, тўққиз юзга яқин турли жанрлардаги ҳикоялар экан. Бундан ташқари 3 тагина китобим ёруғлик кўрибди, холос. Ижодимни тугагани шу бўлса керак. Энди қалам-дафтарни йиғиштириб, саккиз соатлик иш топсаммикан?!

Шундай хаёлларга берилиб, усти қоғозга тўлиб кетган ёзув столимдан туриб кетдим. аммо ундан узоқ кетолмадим. Баъзан ёш боладек ўзгаришимга ҳайронман. Ёзувчиликни биратўла ташлагудек бўлсам, кунора уйга почта орқали оқиб келадиган қалам ҳақини менга ким беради. Шу томонини ўйламабман. Айтмоқчи, шу қалам ҳақини топишнинг бошқа йўлларини изласам қандай бўларкин? Масалан, нега хотинимни ёзувчиликка ўргатмайман? Илгари у сабзавот дўконида ишлаганида бўйнига ярим тонна эрта пишар карам тушиб уйда ишсиз ўтирибди-ку. Саводи бор, ўн бир йиллик мактабни, олти ойлик савдо курсини тугатган. Ўзи ёш, менга ўхшаб сочига оқ тушмаган, асаби жойида. Ёзувчиликни ўрганиб кетса, қалам ҳақи дегани илгаригидек уйга қордай ёғиб кетмайдими? Тўхта, бировни сиртидан тўн бичмасдан, олдин хотиним билан маслаҳатлашиб кўрай-чи, у нима деркан?

Дўкончи хотиним ошхонадан топилмади. Ташқарига чиқсам , ҳовлининг кунчиқар томонидаги ўриндиқда писта чақиб ўтирарди.

— Ойшахон, — дедим мен унга синовчвн қараб — сени ёзувчи бўлгинг келадими?

У менинг бу сўзимга ичаги узилиб кулганича:"Тиловбойжон ака, одамнинг устидан кулманг, мен бир дўкончи бўлсам, савдо ходимидан ёзувчи чиқармиди?", деганича қўлини силтаб ташлайди деб ўйлаган эдим, лекин ўйлаганим пуч бўлиб чиқди. у гапимга парво қилмасдан писта чаққанича:

— Бўлсам бўлиб кўрай-чи! — деди эснаб.

Дўкончи хотиним шу куни кўпгина асарларим яратилган хонанинг калитини олиб, ёзув столимга бориб ўтирди. Менинг ҳайрон бўлиб қолган жойим шундаки, анчагина ёзувчилик тажрибасига эга, матбуотда танилиб қолган мендек эридан маслаҳат ҳам олмади. Бугунги муҳим мавзуларда ёзмасдан қаёқдаги янги очилган бир дўкон тўғрисидаги ўзининг бошидан кечирган воқеаларни қоғозга туширди. Тонгда туриб ўқисам "Дўкончи қиз" деган етти ярим бетли ҳикоя пайдо бўлибди. Баъзи ерларини тузатиб бердим. У бозорга бориб йўл-йўлакай ёшлар газетасига топшириб қайтди. Ҳикоя икки кундан сўнг "Менинг биринчи ҳикоям" деган рукн остида босилиб чиқди.

Шу куни кечқурун телефонда таҳририятда ишлайдиган аллакимнинг узундан-узоқ маслаҳатини олиб, яна енг шимариб ёзувга ўтирди. Орадан ҳафта ўтгани йўқ, унинг етти ярим бетли ҳикояси бирданига "Дўкончи қизнинг кундалиги" деган йигирма уч бетли қиссага айланиб, кўп ўтмай бу қисса янги очилган газеталардан бирида: "Давоми, боши газетамизнинг ўтган сонларида", деган кўрсаткичлар остида бир ярим ой узлуксиз босилиб турди.

Илгари билмас эканман, одамни ёзувчиликдан бахти очилса ажаб эмас экан. Қисса босилиб чиқиши билан хотиннинг обрўйи бирданига ошиб кетди. Энди у турли жойларга учрашувга чақириладиган бўлди. Орадан уч-тўрт ой ўтгани йўқ. Мен ўйлаганимдай қалам ҳақи чор атрофдан қордай ёға бошлади. Дастлаб, атиги бир қиссаси бўлса, бу пуллар адашиб келган бўлмасин, деб ўйладим. Текширтириб кўрсам ҳаммаси тўғри экан. Ҳатто хотинимни ўзи ҳали баъзиларидан хабарсиз бўлиб чиқди. Бирови радиодан қиссанинг ичидан ўн бир бетини ўқиб юборибди. "Дўкончи қизнинг кундалиги" қиссасининг ўрталарида уч-тўрт банд шеъри бор эди. Унга бир ёш композитор куй басталабди. Бир санъаткор уни ашула қилиб куйлабди. Кунора радиодан қўшиқ берила бошлади. Телевидениеда ишлайдиган биттаси икки қисмдан иборат телекўрсатув тайёрлабди. Таниқли режиссёрларимиздан биттаси бу асарни театр учун саҳналаштиришни бошлабди. Йил ўтмасдан хотиним Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига қабул қилинди. Ундан кейин ўзимизнинг вилоят бўлимига бош консултант бўлиб ишга кирди. Орадан бир ой ўтмасдан адабий жамғарманинг бошлиғи бўлиб кўтарилди. Энди унинг номи маърузаларда баралла тилга олинадиган, номдор танқидчиларимизнинг назаридан четда қолмайдиган бўлди. Улар бизнинг хотиннинг қиссаси мазмуни билан ғоясини чуқур ўрганишга енг шимариб киришиб кетдилар. "Илгариги дўкончи — бугунги таниқли ёзувчи", "Янги қиссадаги реализм ва уни топологик томондан ўрганиш" деган бир қатор илмий мақолалар эълон қилинди. Бу мақолалардан сўнг "Дўкончи қизнинг кундалиги" қиссасининг йўли ойдинлашиб кетди. У тез фурсатда қардош халқлар тилларига, ҳатто бир марта эстон тилига ҳам ўгирилди. Энди пулни санашга ҳам вақт топилмасди. Бундай катта бойликлардан кейин бошимиз гангиб, хотиним ҳам уйда камнамо бўлиб қолди. Бир маротаба ижодкор ёшлар фестивали совриндори бўлиб қайтди.

Шундай қилиб, хотинимнинг обрўйи ортган сари мен ҳам хурсанд бўлавердим. Бироқ кейинчалик ўйланиб қолдим. Дўкончи хотинимни аслида ёзувчиликка бекорга ўргатган эканман. Ҳолимга маймунлар куларди. Мен энди кўплаб асарлар ёзган хонамнинг эшигини тақиллатиб кирадиган бўлдим. Овқат пишириш, болалар тарбияси бошимга тушди. Телефон хотиним учун жиринглайдиган бўлди. Буни устига одамлар орасида: "Дўкончи хотинни туғма таланти бор экан-да. Эрини ҳамма асарларини у ёзиб бериб юрган экан-да. Эри бўлса ўн уч йилдан буён уялмасдан ўзининг номидан чиқариб келибди-я!", деган миш-миш тарқалди.

Мен бу миш-мишларга чидолмадим. Шу гап ростга айланиб кетса менинг талай тунларда уйқудан қолиб қилган ижодий меҳнатларим осонгина хотинимнинг номига ўтиб кетиш хавфи туғилди. Бу мен учун туғилган фарзандларимдан тириклай айрилиш билан тенг. Яхшиси, ёзувчилигимни қайтадан қўлимга олмасам бўлмас, деб Ёзувчилар уюшмасига бордим. У ердагилар мени илиқ кутиб олишди. Адабиётга яна қайтишимни маъқуллашди. Яқинда аъзоликка қабул қилишга ваъда беришди. Аммо бунинг учун таниқли икки ёзувчидан йўлланма олишим керак экан.

— Биттасини ўзим бераман, — деди мени қабул қилган ёзувчилар уюшмасининг масъул котиби. — Мениям кўпгина шоирлардан обрўйим кам эмас. Тўртинчи тўпламим чиқиш арафасида. Масъул котиб деган номим ҳам бор. Аммо, сиздан илтимос, иккинчи йўлланмани мендан кучлироқ бўлган ёзувчи берсин.

— Унда республикамизда таниқли ёзувчи, бир неча мукофотларнинг совриндори Туримбет Кўспўлатовдан олсам қандай бўларкан. Москвада саккизта китоби чиққан-ку!

— У бўлмайди. Романлари талабга жавоб бермайди, кўчирмачи дейишяпти.

— Машҳур шоир Хўжабой Сеитовдан оларман. Тўққизта китоби чиққан.

— Шоирнинг шеърий тўпламлари китоб дўконларида ўтмай ётибди.

— Бўлмаса, кимдан олай, ахир?

— Қизиқ экансиз-ку, — деди масъул котиб аччиқланиб. — Ёки бўлмаса жўртага мени ўзи айтсин, деб турибсизми? Кўпчилик танийдиган, сиз йўлланма оладиган ёзувчи уйингизда яшайди-ку?

— Вой-бўй, хотинимни айтаяпсизми?

— Ҳа-да. Бизда ундан бошқа машҳур ким ҳам бор. Ана шундан йўлланма оласиз. Бўлмаса биз сизни аъзоликка қабул қила олмаймиз.

— Мен шу ердаги ўриндиққа бехол ўтириб қолдим. Ёпирай, у менга йўлланма берармикан? Бало урибдими, берар. Ахир, у билан бир уйда турамиз-ку!..

Қорақалпоқ тилидан
Ёркул УМАРОВ таржимаси

Ҳажвий ҳикоя

БЎЛГАН ВОҚЕА

Мен Ўрта Осиё Давлат университетининг филология факултетида ўқиган пайтимда ўзбек адабиётининг собиқ шўро даври бўлимидан атоқли танқидчи ва ёзувчи, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор, бу йил ўзининг 87 ёшини қаршилаётган Ҳомил Ислом ўғли Ёқубовнинг маърузаларини тинглаганман, имтиҳон топширганман. Гапнинг қисқаси, бу улуғ инсонга ўхшаб олий ўқув даргоҳларида "Мен ҳам дарс берармиканман", деган орзу билан яшаганман.

Устозим Ҳомил Ислом ўғлининг инсоний ўгитларидан баҳраманд бўлишдан ташқари, университетни битиргач ҳам, бу киши билан Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтида бирга ишлаш шарафига муяссар бўлдим. Шу боис ҳам домла менга бир умр устоз бўлиб қолганлар. Шундан бўлса керак, айрим тарихий воқеаларни менга рўй-рост айтиб берардилар.

Устоз ҳикоя қиладилар: "1921 йилда Тошкентнинг ҳозирги Аброр Ҳидоятов номидаги драма театри биносида Навоий номидаги Педагогика техникуми жойлашган эди. Техникумга Иван Котов мудир эди. 1922 йили техникумга Истанбул университетининг Илоҳиёт факултети туркология ва тарих бўлимини битирган, тошкентлик катта олим ва муаллим Шаҳид Эсон Мусаев, кўпчиликка Эсон афанди номи билан танилган киши директор бўлиб келди. Кўп ўтмай техникумга Навоий номи берилди.

Директоримиз — Шаҳид Эсон бизга кўпроқ физика фанидан, сўнг ахлоқдан, қолаверса мумтоз адабиётдан дарс берарди. Ўқув юртимиз педагогика бўлганлиги учун ҳам ахлоқ-одоб дарси ҳар бир муаллимнинг диққат марказида бўларди. Шу сабабли ҳам техникум фаннинг кўпчилик соҳалари бўйича мактаблар учун ўқитувчилар тайёрларди. Эсон афанди таниқли шарқшунос Азиз Лазиззода билан энг яқин дўст эди. Шу туфайли Азиз ака ҳам техникумга келиб вақти-вақти билан дарс ўтиб кетарди. Бизга она тилидан катта билим эгаси Шорасул Зуннун ҳам дарс берган эди. Эсон афанди Шорасул акага ҳам устоз саналарди. Гапнинг қисқаси, техникумимизда энг таниқли педагог ва олимлар дарс ўтишган эди.

Аниқ эсимда, Эсон афанди 40 ёшларга етгандан сўнг уйланган экан. Хотинининг исми Хадича эди. У мактаб ва боғчаларда ишлади. Яхши аёл эди.

Биз ўта салобатли, алпқомат, юзларидан нур ёғилиб турувчи бу устозимизга суқланиб боқар, унга ўхшашни орзу қилиб яшардик.

Йигирманчи йилларнинг охирида устозимиз — Шаҳид Эсон устидан турли иғво ва бўҳтонлар тўқилиб уни "Туркияда ўқиб келган, пантуркист, панисломист, шўро душмани, миллатчи" каби айблар билан ишдан бўшатишди. Орадан ярим йил ўтар-ўтмас, 1928 йилда қамоққа олишди. Ўша йилиёқ техникумдан Навоий номи олиб ташланиб, ўрнига Наримонов номи берилди.

Биз ана шундай тарихга эга бўлган техникумни 1925 йили 12 киши битирдик. Бу ёшлар фаннинг турли жабҳаларида танилган инсонлар бўлиб етишишди..."

Олимнинг бу ҳикоясининг амалий исботи ўлароқ 1925 йилнинг 22 май куни "Қизил Ўзбекистон" газетасининг 131-сонида Навоий таълим-тарбия техникумининг 12 тўнғич боласи" сарлавҳаси остида берилган мақола ва унга илова қилинган мазкур тарихий сурат ҳамда унинг шарҳи келажак авлодлар учун катта собиқ бўлиб қолади, деб ўйлаймиз.

Бир сурат тарихи

Ҳомил акадан эшитган ўша 20-йиллар маданий ҳаётидан лавҳаларни баён этар эканмиз, юқоридаги фикрлар исботи сифатида эълон қилинган сурат ва унинг шарҳини атрофлича изоҳлашга ҳаракат қиламиз.

Ушбу ноёб суратдагиларни Ҳомил ака қуйидагича изоҳлаб бердилар:

Биринчи суратда: пастдан, 1-қатор, ўнгдан: 1 Маҳмуд Ҳакимий — 1929 йилда САГУнинг кимё факултетини битирган, кимё фанлари номзоди, марҳум. 2. Миркарим Осим — машҳур ёзувчи, марҳум. II қатор, ўнгдан: 1. Абдураҳим Шамсиев — бу ҳам САГУ кимёфакини 1929 йилда битирган, кимё фанлари номзоди, марҳум. 2. Ойбек — улуғ ёзувчи, марҳум. 3. Шаҳид Эсон Мусаев — техникум мудири, 1938 йили отиб ташланган. 4. Мухсит Қориев — таниқли географ олим, шу соҳанинг фан номзоди, профессор, ТошПИда муаллим эди, марҳум. 5. Азиз Мақсудов — САГУ медфакини битирган. Тиббиёт фанлари номзоди, марҳум. III қатор, ўнгдан: 1. Саидвали Шарафиддинов — 1929 йилда САГУ биофакини битирган, кейинчалик Ўрта Осиё пахтачилик институтини битирган. Ўткир журналист эди, марҳум. 2. Захриддин Салоҳиддинов — Ўрта Осиё пахтачилик институтини битирган, ўқитувчи, марҳум. 3. Абдулла Алъламов — кўп йиллар Тошкент вилоят халқ таълими бўлимининг мудири бўлиб ишлаган, физика муаллими эди, марҳум. 4. Маннон Эминжонов — тарих ўқитувчиси эди, марҳум. 5. Обид Пўлатов — олий маълумотли агроном эди, марҳум. 6. Ўзим — Ҳомил Ислом ўғли".

Шундай қилиб бир сурат тарихига берган шарҳимиз ҳам поёнига етгандай бўлди. Аммо яна бир нарсани айтиб ўтмасак, шарҳимиз тўлақонли бўлмайди.

Энди диққатингизни биринчи сурат билан боғлиқ бўлган иккинчи суратга тортамиз. Эътибор билан зеҳн солинг, азиз муштарийлар. Иккинчи сурат юзаки қараганингизда биринчисининг ўзидек. Аммо унда ўнгдан III қатор, 6-сурат, яъни Ҳомил ака Ёқубовнинг сурати йўқ. Унинг боши II қатордаги 3-сурат, яъни Шаҳид Эсон Мусаев бўйнида пайдо бўлиб қолган. Бу бемазагарчиликни Ҳомил ака ўта ачиниш ва замона зайлига ҳайрон ҳолда қуйидагича изоҳлайдилар:

"Мен билан мазкур техникумни битирган таниқли олимнинг 1974 йили бўлса керак, "Табиатни қўриқлаш умумхалқ иши" номли 55 саҳифалик китобчаси чоп этилди. Унда мазкур сурат ҳам ўтмишдан бир ёдгор сифатида эълон қилинди. Қайси кўз билан кўрайки, унда менинг бошим устоз Шаҳид Эсоннинг бўйнига қўндирилган... Бу бедодликнинг сабабини китоб муаллифидан сўрадим. У алам ва кулги аралаш изоҳ берди:

"Ахир, Сусловнинг докладини ўқимадингми? Ҳаммаёқни вайрон қилди-ку. Китобнинг охирги корректураси келганида унинг доклади чиқиб қолди. Суратни, яъни Шаҳид Эсон тушган суратни бериб бўлмасди. Шу боис муҳаррирнинг тавсияси билан унинг бошини сеники билан алмаштирдик, хафа бўлмайсан оғайни. Акс ҳолда китоб ёруғлик кўрмай қоларди."

Мана, собиқ шўролар ҳукмронлиги даврида қандай аҳволга тушиб қолган эдик. Давр бизни бемалол тарихни бузиб кўрсатаверишга ундарди. Ва биз шундай қилишга маҳкум эдик.

Мен бу икки расмни кўздан кечирар эканман, бугунги мустақил кунларимиз қадрига етишимиз, ҳар қандай шароитда ҳам истиқлолимизни асраб-авайлашимиз лозим деган хулосага келдим.

Ҳайдарали УЗОҚОВ

Х. К. АНДЕРСЕН

БУ МАСАЛ СЕН ҲАҚИНГДА ТЎҚИЛГАН

Қадимда донишмандлар одамнинг дилига озор етказмай туриб ҳақиқатни унинг кўзига тик қараб айтишнинг дохиёна йўлларини ўйлаб топишни зап билганлар-да. Улар одамларнинг қўлига мўъжизавий ойна берганлар; ойнада қанчалик ғаройиб бўлсалар шу қадар ибратни ҳам ўзида мужассам этган турли-туман жониворлар ва ажиб нарсалар акс этарди. Донишмандлар бу ойнани масал, деб атадилар. жониворларнинг оқилона ёки аҳмоқона ишларини, хуллас. улар нимаики қилсалар барини одамлар беихтиёр ўзларига олдилар ва кўнгилларидан шундай ўй кечди: бу масал сен ҳақингда тўқилган. Шу сабабли ҳам масалдан ҳеч кимнинг ранжишга журъати етмади.

Бир мисол келтирамиз.

Икки баланд тоғ кўр тўкиб турарди. Ҳар иккисининг чўққиларида биттадан қўрғон бор эди. Пастда, водийда оч бир ит ер искаб, сичқон ёки каклик топиш илинжида тентираганн-тентираган. Тўсатдан қўрғонларнинг бири тарафдан карнай овози эшитилди; бу садо овқатланиш вақти бўлганидан дарак берарди. Ит ўша заҳоти тоғ томон чопди, бирор ютум менга ҳам тегар, деб ўйлади. Бироқ ярим йўлни ҳам босиб ўтишга улгурмасдан товуш тинди, лекин энди иккинчи қўрғондан карнай чалинди. Шунда ит ўйлаб қолди: биринчи қўрғонга барибир етолмайди, афтидан, улар тушлик қилиб бўлдилар; иккинчи қўрғонда эса эндигина дастурхон атрофига ўтирадилар. Ит бу тоғ тарафдан изига қайтиб у тоғ сари йўртиб кетди.Шу аснода яна биринчи қўрғондан карнай овози чиқди, иккинчисида эса карнай товуши тинди. Ит энди ортга қайрилиб, пастга эниб чопди, кейин яна юқорига ўрлаб, тоғ томон лўкиллади; шу алфозда то карнай овози ҳар икки қўрғонда ҳам батамом тинганига қадар гоҳ олдинга, гоҳ ортга югураверди, нимага десангиз, у ёқда ҳам, бу ёқда ҳам тушлик қилиб бўлган эдилар-да.

Хўш, қани, зеҳнингни ишга солиб кўр-чи, қадимги донишмандлар бу масални тўқиб нима демоқчи бўлганлар; оёқдан қолгунча у ёқдан бу ёққа югураверив, у ерда ҳам, бу томонда ҳам ҳеч вақо топмаган нодон ким?

М. САЪДИЙ таржимаси

Абдуғани АБДУВАЛИЕВ

Ҳажвия

Шифохонага ўзимни кўрсатгани келган эдим. Бино ичкарисига қадам қўйишим билан қандайдир муҳим воқеа рўй бераётганини кўнглим сезди. Ҳаммаёқ саранжом-саришта, тиқ этган товуш эшитилмайди. Аҳён-аҳёнда бирон ҳамширанинг лип этиб бирон хонага кириб кетаётганига нигоҳингиз тушиб қолади. Мен йўлакда аланглаб турган эдим. туйқусдан ёнимда мош-гуруч сочли кўркамгина, тўладан келган аёл пайдо бўлди ва:

— Ҳей, нима ишингиз бор? — деди шипшиб.

Мен мақсадимни айтдим. Аёл имо қилди. унинг кетидан оёқ учида юриб эргашдим. "Асаб касалликлари бўлими" деган хонага кирдик. Аёл илгичдан оқ халат узатди.

— Кийиб олинг, шу ерда ўтириб туринг. Дўхтирлар ярим соатларда бўшаб қолишади. Комиссия бор, бошлиқлар келган.

Аёл чиқиб кетди. Мен кута бошладим. Халатни кийиб рўпарадаги ойнага ўзимни солиб ҳам кўрдим. Сўнг деразадан ташқарига қарадим. Дарахтлар остида занг босган темир-терсаклар, машинанинг эски баллони, ёғочи суғирилган скамейка, тўнтариб қўйилган кир пақир. Бир бурчакда ғиштлари нураб кетган ўчоқ, ёнида ярим куйган ғўла... Юрагим сиқилиб ўгирилдим. Хонада уёқдан-буёққа юра бошладим. Ўтирдим. Устол устидаги темир болғачани олиб тиззамга уриб кўрдим. Устига чойнак қўйилавериб сарғайиб кетган, муқовасиз журнални олиб варақладим. "Чақиртиканак" деган ёзувга кўзим тушиб: "Хў-ўш, нималарни ёзишибдийкин бу донолар", деб энди қўлимга олувдим, қия турган эшик очилиб, йўлакда халатли ва халатсиз басавлат одамлар кўринди. Ўртада турган, кулранг костюм-шимли киши ичкарига бир қадам қўйди. Мен ўрнимдан турдим. У қўл узатиб сўрашди ва аввал эгнимдаги оқ халатга, кейин юзимга тикилиб туриб:

— Қани айтинг-чи, дўхтир, асаб касалликларининг профилактикасини қандай ташкил этиш керак?! — деди гўё мен айбдордек.

Бу одам менинг кимлигимни сўраб-суриштирмай, хе йўқ, бе йўқ сўроққа тутгани учун меники ҳам тутиб қолди.

— Агар асаб лат еса, бутун тана лат ейди. Барча касалликларнинг — юракдан тортиб инфарктгача, қон босимидан тортиб ошқозонгача, бош оғриғидан бодгача ҳаммасининг сабабчиси асабдир. Шунинг учун биз аввало руҳни даволашимиз керак. Руҳ — бу асабдир. Асаб фукционал, яъни танага тегишли эмас, балки руҳга тегишли дарддир. Руҳ соғлом бўлса, тана соғлом бўлади. Биз бирламчи манбани даволашимиз зарур. Руҳ — бирламчи, материя — иккиламчидир!

Ҳалиги одам юзимга тикилиб турди-да, ёнида қўл қовуштириб турган кишига қараб:

—Ваҳоб Ваҳобович, мана шу йигитни асаб хасталиклари бўйича бош мутахассис қилиб тайинлайсиз! — деди ва ўгирилиб чиқиб кетди. Ҳамма унинг ортидан эргашди...

Кўп ўтмай оқ халатли, лўппи юзли киши билан халатсиз, бўйинбоғ таққан қотма йигит кириб келишди. Йигит ҳалиги шеригига:

— Бу кишининг ҳужжатини бошлиқ тушликдан чиққунча тайёрланг, — деди.

Ҳалиги одам менга анграйиб қаради-да, йигитга ёзланди:

— Бу кишини танимайман, бизда ишламайди...

— Ишламаган бўлса, энди ишлайди!

— Менга қаранглр, мен бу ерга ўзимни кўрсатгани келганман, — тушунтира бошладим уларнинг орасига суқилиб.

— Ҳой, мен буйруқни бажаришим керак, — деди йигит бўғилиб. — Булар билан ҳазиллашаяпсизми? Биласизми уларнинг кимлигини?!

— Менга деса... Мен дўхтир эмасман, беморман.

— Гап тамом. Илгари қаерда ишлардингиз?

— Сизга ҳам гап тамом. Мен ёзувчиман, адибман.

— Ҳой ака, одамни бўтманг, — деди йигит энди ялинганнамо. — Ёзувчи бўлсангиз биров қаламингизни тортиб олаётгани йўқ. Одамларга иккитагина дори ёзиб бериш қўлингиздан келмайдими: аспирин, аналгин... юзлаб экстрасенслар қўлини ҳавога икки марта силкитиб, тирикчилик қилиб юрибди-ку? Бизни хижолат қилманг. Ҳозир, ўзингиз тушунасиз, ишлаш керак-ку! Мана, масалан ўқитувчи — фермер, врач нон комбинатида экспедитор, артист ёғ заводида завсех. Бир оғайним бор эди, савдо техникумини битирган. Мана ҳозир бир газетага муҳаррир... Раҳбарларнинг олдида мени уятга қўйманг. Озгина ишлаб туринг, кейин ўйлаб кўрамиз. Келишдикми?.. Катталарнинг назаридан қолманг, биродар.

Йигит ўгирилиб ташқарига йўналди, лўппи юзли киши унга эргашди.

Мен бу касалхонага бемор бўлиб келган эдим, дўхтир бўлиб чиқиб кетяпман. Агар мен дўхтир бўлсам, бемор қани?..

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ "ШАРҚ" НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси 32.

Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56.

* * *

"Шарқ" нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, "Буюк Турон" кўчаси, 41-уй.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (назм ва наср бўлими мудири), Дадахон ЁҚУБОВ, Одил ЁҚУБОВ, Анвар ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири), Шароф УСНАТДИНОВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб).

Навбатчи муҳаррир – Мурод Абдуллаев

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 24. Буюртма Г-0011. 19828 нусхада босилди, ҳажми—4 босма тобоқ. Газета IBM компьютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593.